DÖVİZ KURU POLİTİKALARI - DIŞ TİCARET HADLERİ İLİŞKİSİ TÜRKİYE UYGULAMASI (1984–2007)

(Yüksek Lisans Tezi)

Şevki KESKİN

Kütahya 2009

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI - DIŞ TİCARET HADLERİ İLİŞKİSİ TÜRKİYE UYGULAMASI(1984–2007)

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Sezgin AÇIKALIN

Hazırlayan
Şevki KESKİN

Kütahya-2009

Kabul ve Onay

Şevki KESKİN' in hazırladığı "Döviz Kuru Politikaları-Dış Ticaret Hadleri İlişkisi Türkiye Uygulaması(1984-2007)" başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

…./…./20

Tez Jürisi	**İmza**	
	Kabul	**Red**
Yrd. Doç. Dr. Sezgin AÇIKALIN(Danışman)		
Yrd. Doç. Dr. S. Emre ÖZCAN		
Yrd. Doç. Dr. Ali ŞEN		

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum " Döviz Kuru Politikaları-Dış Ticaret Hadleri İlişkisi, Türkiye Uygulaması (1984-2007)" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

…. /…./20

Şevki KESKİN

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında, Afyonkarahisar'ın Başmakçı ilçesinde doğdu, ilkokulu Başmakçı'da, ortaokul ve liseyi Denizli Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2006 yılında Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Para-Banka Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans'a başladı. Yüksek Lisans'a devam ederken kısa bir süre İzmir Petkim A.Ş.'de çalıştı. Halen Denizli Gümrük Müdürlüğü'nde muayene memuru olarak görev yapmaktadır.

ÖZET

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI - DIŞ TİCARET HADLERİ İLİŞKİSİ TÜRKİYE UYGULAMASI (1984–2007)

KESKİN, Şevki
Yüksek Lisans Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Sezgin AÇIKALIN
Aralık 2009, 97 Sayfa

Çalışmada döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişki incelenmiştir. İlk olarak döviz kuru politikaları ve döviz kurları, çeşitleri itibariyle ele alınmış daha sonra dış ticaret hadleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişki teorik olarak da incelemesi yapıldıktan sonra 1984- 2007 yılları arası, Türkiye'de uygulanan döviz kuru politikaları dört farklı döneme ayrılmıştır. İlk olarak 1984-1988 dönemi esnek kur politikası, ikinci dönem 1989 -1994 esnek kur politikası, üçüncü dönem 1994-2001 sabit kur politikası ve son olarak 2001-2007 esnek kur politikası dönemleri olarak döviz kuru ve dış ticaret hadlerinin aylık verilerinden yararlanılarak, VAR analizi yöntemi kullanılarak, ekonometrik analizleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar granger nedensellik, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma yöntemlerinden yararlanılarak yorumlanmıştır. Analiz sonucunda ilk dönemde döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasında anlamlı bir ilişki ve nedensellik bulunamamıştır. İkinci dönemde ise döviz kuru değişkeninden dış ticaret hadlerine doğru bir nedenselliğin olduğu sonucu elde edilmiştir. Üçüncü dönemde ise döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasında zayıf bir ilişkinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır. Son dönemde ise döviz kurundan dış ticaret hadlerine doğru bir nedenselliğin varlığı sonucuna ulaşılmıştır ve iki değişken orta derecede ilişkili çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru Politikaları, Dış Ticaret Hadleri, VAR Analizi

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN EXCHANGE RATE POLICIES AND THE TERMS OF TRADE: AN APPLICATION IN TURKEY (1984–2007)

KESKİN, Şevki
M.A. Thesis, Department of Economics
Supervisor: Asst. Prof. Sezgin AÇIKALIN
December, 2009, 97 Pages

In this study, the relationship between ecxhange rates and the terms of trade is examined. Firstly, the exchange rate policies and exchange rate with its' varieties are examined and secondly, the terms of trade are examined with a speacial focus on the details. After examining the relationship between exhange rate and the terms of trade from a theoretical view, the exchange rate policies executed in Turkey during the period 1984-2007 are seperated into four different terms. Firstly, econometric analyses are done via using VAR analysis depending on the monthly data from the exchange rates and terms of trade as the first term 1984-1988; flexible rate policy, the second term 1989-1994; flexible rate policy, the third term 1994-2001; fixed rate policy, and finally the fourt term 2001-2007; flexible rate policy. The results obtained from this study are discussed through using granger causality analysis, impulse response functions and variance decomposition. Upon getting the results of the analysis, no meaningful and causal relationship between the exchange rate and terms of trade is found for the first term. But for the second term, a causal ralationship is found from exchange rate variable to the terms of trade. In the third term, there is a slight relationship between the exchange rate and the terms of trade. In the final term, a causal relationship is found from the exchange rate to the terms of trade and the two variables are found to be moderately related to each other.

Keywords: Exchange Rate Policies, Terms of Trade, VAR Analysis

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET……v
ABSTRACT……vi
TABLOLAR LİSTESİ……..x
ŞEKİLLER LİSTESİ……...xii
KISALTMALAR……...xiii
TEZ HAKKINDA……..xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI VE DÖVİZ KURLARI

1.1. DÖVİZ KURU POLİTİKALARI…...…….……2

1.1.1.Esnek Kur Politikaları…….2
1.1.1.1.Serbest Dalgalanma…….3
1.1.1.2.Gözetimli Dalgalanma……4
1.1.1.3.Aralık İçinde Dalgalanma……5
1.1.1.4.Kaygan Aralık…….....6
1.1.2.Sabit Kur Politikaları……...7
1.1.2.1.Yönlendirilmiş Sabit Aralık……..…8
1.1.2.2.Yönlendirilmiş Sabit Parite……..…9
1.1.2.3.Ayarlanabilir Sabit Kur Politikası……..…10
1.1.2.4.Para Kurulu……11
1.1.2.5.Tam Dolarizasyon……..12

1.2. DÖVİZ KURU TANIMI VE ÇEŞİTLERİ…….....13

1.2.1.Nominal Döviz Kuru…….13
1.2.2.Reel Döviz Kuru……...14
1.2.2.1.İkili Reel Döviz Kuru……15
1.2.2.2.Çoklu yada Efektif Reel Döviz Kuru……15

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET HADLERİ

2.1. DIŞ TİCARET HADDİ KAVRAMI……..……...18

2.2. ÇEŞİTLİ DIŞ TİCARET HADLERİ TANIMLARI……..……..20

2.2.1.Mal Değişimine Dayanan Dış Ticaret Hadleri…….….20
2.2.1.1Net (Safi) Değişim Dış Ticaret Hadleri……..20
2.2.1.2.Brüt (Gayri Safi) Değişim Dış Ticaret Hadleri……...……. 21

2.2.1.3.Gelir Dış Ticaret Hadleri……...……23
2.2.2.Faktör Değişimine Dayanan Dış Ticaret Hadleri……..24
2.2.2.1.Tek Faktörlü Dış Ticaret Hadleri……...25
2.2.2.2.Çift Faktörlü Dış Ticaret Hadleri……..…….26
2.2.3.Fayda Ve Gerçek Maliyetlere Dayanan Dış Ticaret Hadleri……27
2.2.3.1.Gerçek Maliyet Dış Ticaret Hadleri…….……..27
2.2.3.2.Fayda Dış Ticaret Hadleri……..28

2.3. DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET HADLERİ İLİŞKİSİ…….29

2.3.1.Devalüasyon……..….29
2.3.1.1.Esneklikler Yaklaşımı……30
2.3.1.2. Toplam Harcama(Massetme) Yaklaşımı……..34
2.3.1.3.J Eğrisi Etkisi…….35
2.3.2.Revalüasyon…….….36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARETE ETKİLERİ

3.1. TÜRKİYE'DE KUR POLİTİKASI VE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ……38

3.1.1.1984-1989 Esnek Kur Politikası-Kontrollü Esnek Kurlar Dönemi……..…40
3.1.2.1989-1994 Esnek Kur Politikası-Gözetimli Dalgalanma Dönemi……..…..42
3.1.3.1994 -2001 Sabit Kur Politikası Dönemi……..44
3.1.3.1.1994-1999 Yönlendirilmiş Sabit Aralık Dönemi…….…..44
3.1.3.2.1999-2001Yönlendirilmiş Sabit Parite Dönemi……....46
3.1.4.Esnek Kur Politikası-Serbest Dalgalanma Dönemi……..……48

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1984-2007 YILLARI ARASINDA DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET HADLERİ İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

4.1. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜR İNCELEMESİ……...……..53

4.1.1.Yerli Literatür……53
4.1.2.Yabancı Literatür……...58

4.2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ…….…..60

4.2.2.Var Analizi……...……60
4.2.3.Etki-Tepki Analizi……61
4.2.4.Varyans Ayrıştırma Analizi……..62

4.3. VERİ SETİ…….…...62

4.4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI……..….62

4.4.1.Tüm Dönemler İçin Serilerin Analizi……....62
4.4.2.Birinci Dönem Esnek Kur Politikası- Kontrollü Esnek Kurlar Dönemine Ait Bulgular……...…..65
4.4.3.İkinci Dönem; Esnek Kur Politikası-Gözetimli Dalgalanma Dönemine Ait Bulgular…….……70
4.4.4.Üçüncü Dönem Sabit Kur Politikası Dönemine Ait Bulgular……..74
4.4.5.Dördüncü Dönem Esnek Kur Politikası –Serbest Dalgalı Kur Politikası Dönemine Ait Bulgular……80

SONUÇ……...…86
.
KAYNAKÇA…….91

DİZİN…….....97

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 4.1. Dış Ticaret Hadleri Serisi Betimleyici İstatistikleri..……. 64

Tablo 4.2. Döviz Kuru Serisi Betimleyici İstatistikleri……..... 65

Tablo 4.3. DT1 Serisine Ait Betimleyici İstatistikler……...…….. 66

Tablo 4.4. LKUR1 ve KUR1 Değişkenlerine Ait Betimleyici İstatistikler…...……. 67

Tablo 4.5. Korelasyon ve Kovaryans Matrisleri (LDT1,LKUR1)……. 68

Tablo 4.6. D(LDT1)-D(LKUR1) Lag Uzunluğunun Belirlenmesi…… 68

Tablo 4.7. Granger Nedensellik Testi – 1. Dönem…… 69

Tablo 4.8. Varyans Ayrıştırma Sonuçları: 1. Dönem……. .70

Tablo 4.9. LDT2 ve DT2 Serilerine Ait Betimleyici İstatistikler…….71

Tablo 4.10. LKUR2 ve KUR2 Serilerine Ait Betimleyici İstatistikler……..…….71

Tablo 4.11. Korelasyon ve Kovaryans Matrisleri (LDT2,LKUR2)……...72

Tablo 4.12. ARTIK1 ve D(D(LKUR2)) Lag Uzunluğunun Belirlenmesi……..72

Tablo 4.13. Granger Nedensellik Testi – 2. Dönem……...73

Tablo 4.14. Etki-Tepki Analizi Sonuçları-2. Dönem……..74

Tablo 4.15. LDT3 ve DT3 Serilerine Ait Betimleyici İstatistikler…….75

Tablo 4.16. LKUR3 ve KUR3 Serilerine Ait Betimleyici İstatistikler……..…….76

Tablo 4.17. Korelasyon ve Kovaryans Matrisleri (LDT3,LKUR3)……76

Tablo 4.18. D(LDT3) ve D(LKUR3) Lag Uzunluğunun Belirlenmesi……..77

Tablo 4.19. Granger Nedensellik Testi – 3. Dönem……...77

Tablo 4.20. Etki-Tepki Analizi Sonuçları-3. Dönem….…….79

Tablo 4.21. Varyans Ayrıştırma Sonuçları – 3. Dönem…….80

Tablo 4.22. LDT4 ve DT4 Serilerine Ait Betimleyici İstatistikler…….81

Tablo 4.23. LKUR4 ve KUR4 Serilerine Ait Betimleyici İstatistikler……..….81

Tablo 4.24. Korelasyon ve Kovaryans Matrisleri (LDT4,LKUR4)……...…82

Tablo 4.25. D(LDT4) ve D(LKUR4) Lag Uzunluğunun Belirlenmesi……..82

Tablo 4.26. Granger Nedensellik Testi – 4. Dönem……...83

Tablo 4.27. Etki-Tepki Analizi Sonuçları-4. Dönem……..84

Tablo 4.28. Varyans Ayrıştırma Sonuçları – 4. Dönem…….85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1. Dış Ticaret Haddi Serisinin Zaman Serisi Grafiği……..……..63

Şekil 4.1. Logaritmik Dış Ticaret Haddi Serisinin Zaman Serisi Grafiği……..…...63

Şekil 4.3. Döviz Kuru Serisinin Zaman Serisi Grafiği……..…...……64

Şekil 4.4. Logaritmik Döviz Kuru Serisinin Zaman Serisi Grafiği……..…..….65

Şekil 4.5. DT1 ve LDT1 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği……...……..66

Şekil 4.6. KUR1 ve LKUR1 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği ……67

Şekil 4.7. Etki Tepki Analizi Grafikleri: Dönem…….69

Şekil 4.8. DT2 ve LDT2 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği……...……..70

Şekil 4.9. KUR2 ve LKUR2 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği……...……71

Şekil 4.10. Etki-Tepki Analizi Grafikleri: Dönem 2……..73

Şekil 4.11. DT3 ve LDT3 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği……...……..75

Şekil 4.12. KUR3 ve LKUR3 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği……...……75

Şekil 4.13. Etki-Tepki Analizi Grafikleri: Dönem 3……..78

Şekil 4.14. DT4 ve LDT4 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği……...……..80

Şekil 4.15. KUR4 ve LKUR4 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği……...……81

Şekil 4.16. Etki-Tepki Analizi Grafikleri: Dönem 4……...83

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
M	İthalat
MB	Merkez Bankası
RER	Reel Döviz Kuru
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	Türk Lirası
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
X	İhracat
VAR	Vector Otoregressive (Vektör Otoregresif)

TEZ HAKKINDA

Araştırmanın Problemi

Uluslararası ticaretin yürütülebilmesi için ülkelerin parasal biriminin varlığı ve her ülkenin dış ticarete konu olan mallarının fiyatının, diğer ülkelerin para birimi ile bilinmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda yabancı ülke parasının kendi ülke parasına karşılığı anlamına gelen döviz kurları ortaya çıkmıştır. Döviz kurları ithal malların maliyetini, ihracat endüstrilerinin karlılığını, para arzı ve enflasyon oranını, milli gelir ve istihdam seviyesini etkilemektedir. Kısacası döviz kuru ulusal ekonomi ile uluslararası ekonomi, iç denge ve dış denge arasında bir bağ kuran ve ulusal ekonomiye yön veren anahtar değişkenlerden biridir. Ülkeler arası paranın değerini belirleyen döviz kuru politikaları yıllar içerisinde farklılık arz etmiş, ülkenin ve uluslararası ekonominin duruna göre uyarlanır hale gelmiştir.

Dış ticaret sektörünün incelenmesinde önemli bir yere sahip olan ve genel olarak gelişmişliğin göstergesi olarak kabul edilen diğer bir değişkende, dış ticaret fiyat endeksleri ve bunlara bağlı olarak hesaplanan dış ticaret hadleri; ülkelerin dış ticarette uluslararası rekabet gücünü gösteren makro ekonomik değişkenlerden birisidir. Diğer bir ifadeyle dış ticaret hadleri; dış ticaretten meydana gelen kayıp ve kazanımları ölçmeye yaramaktadır. İlgili açıklamalar ışığında araştırmanın çıkış noktasını oluşturan problem sorusu şu şekilde ifade edilebilir; döviz kuru politikaları ile dış ticaret hadleri arasında ne yönlü ve ne derece bir ilişki vardır?

Araştırmanın Amacı

Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli sorunlardan birisi, ülkemiz örneğinde olduğu gibi, mükemmel ve istikrarlı döviz kuru politikalarının uygulanması olmuştur. Döviz kuru politikalarının dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini iyi olarak kavranması ve buna uygun döviz kuru politikalarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Literatürde döviz kurlarının dış ticaret dengesini sağlamadaki etkinliği konusunda pek çok çalışma mevcuttur. Ekonomistlere göre her döviz kuru politikasının kendisine göre avantajları ve dezavantajı vardır, yani tek bir kur sisteminin dış ticarette avantajlar sağladığı hakkında hem fikir olunamadığı gibi, kur değişimlerinin dış ticaret dengesini sağlamada kesin belirleyici olmadığı sonuçlarına ulaşmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı, döviz kuru politikalarının ve çeşitlerini anlatmak, uluslararası

rekabet gücünün yansıması olarak gösterilen dış ticaret hadlerini çeşitleriyle birlikte açıklamak ve döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasında bir ilişkisinin olup olmadığını göstermeye çalışmaktır.

Araştırmanın Önemi

Özellikle dış ticaretin GSYİH' sının içinde büyük paya sahip olan ülkelerde bu iki değişkenin yani döviz kurunun ve dış ticaret hadlerinin önemi oldukça fazladır. Dış ticaret hadlerinin bozulması, yani uluslararası ticaretten elde edilen karların düşmesi sonucu ekonomik politikaları yürütenler, dış ticaret hadlerinin ülke lehine gelişmesini sağlamak için döviz kurlarını düzeltme yolunu seçmektedirler. Böyle bir durumda döviz kurunun sabit mi, serbest mi olacağı veya bu iki politika arasındaki bir politikanın mı uygulanacağı önem kazanmaktadır. Dolayısıyla döviz kurunda meydana gelen dalgalanmaların dış ticaret üzerinde yaptığı etkiyi anlamak, gelişmekte olan ülkelerin uygun döviz kuru politikası belirlemelerinde önem kazanmaktadır. Doğal olarak günümüzde ülkeler için, özelliklede gelişmekte olan ülkeler bakımından en önemli ekonomik sorunlardan bir tanesi de sorunsuz, mükemmel ve istikrarlı bir şekilde uygulanabilecek döviz kuru politikasının hangisi olduğudur. Ekonomistlerin ortak görüşüne göre ise her ülke için ortak bir mükemmel kur politikasının olmadığı, uygulanacak döviz kuru politikaların ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceğidir. Bu sebepledir ki kur politikalarının avantaj ve dezavantajlarını, karşılaşılabilecek risklerini ve dış ticaret üzerindeki etkisinin iyi analiz etmek gerekmekte ve ülkeye en uygun döviz kuru politikasının seçimi önem kazanmaktadır.

Döviz kuru politikaları, dış ticaret hadleri arasındaki karşılıklı etkileşimlerin belirlenmesi, dış ticaret dengesinin sağlanmasına yönelik uygun kur politikalarının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Eğer böyle bir ilişki mevcutsa kur politikası dış ticaret dengesizliklerinin giderilmesine yönelik olarak etkin bir politika olarak kullanılabilir.

Araştırmanın Hipotezleri

H_1: Döviz kuru ve dış ticaret hadleri ilişkilidir.

H_2: Döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasında iki yönlü ilişki vardır.

H_3: Döviz kuru ile dış ticaret hadleri arasında tek yönlü ilişki vardır.

Araştırmanın Kapsam Ve Sınırlılıkları

Çalışmanın sınırlıkları açısından düşünüldüğünde, gelişme yolunda olan ekonomilerden sadece spesifik olarak Türkiye'nin durumu incelenmiştir. Kullanılan veriler 1984-2007 yılları arası aylık veriler ile sınırlandırılmıştır. Bunun başlıca sebebi ise Türkiye'nin 1984 senesinde liberalleşmeye geçiş sürecinin başlangıcı kabul edilmesi ve ihracatın özendirilmesinde kur politikasının esas alınması yönünde politika değişikliği yapılması olmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

"Döviz Kuru Politikaları-Dış Ticaret Hadleri İlişkisi: Türkiye Uygulaması (1984-2007)" başlıklı tez çalışması 4 bölümden meydana gelmektedir. İlk iki bölümde önce literatüre girmiş döviz kuru politikaları, iki uç politika; sabit kur ve esnek kur politikaları ve bu ikisi arasında kalan farklı politikalar olan 9 kur politikası, bu aşamada incelenecektir. Ayrıca bu bölümde döviz kuru tanımlarına da yer verilmiştir. İkinci bölümde dış ticaret hadlerinin tanımları ve çeşitleri ve döviz kurunun dış ticaret hadlerine etkisi teorik olarak incelenmiş ve bu konu hakkında literatürde olan yaklaşımlara değinilmiştir. Üçüncü bölümde, Türkiye'de özelikle 1984 ve 2007 yılları uygulanan döviz kuru politikaları ve bunların dış ticarete etkileri 4 döneme ayrılarak; 1984–1988 döneminde kontrolü esnek kur politikası, 1989–1994 esnek kur politikası gözetimli dalgalanma dönemi, 1994-2001dönemi sabit kur politikası, 2001-2007 dönemi TCMB müdahalelerinin sınırlandırıldığı serbest kur politikası serbest dalgalanma dönemi, incelenmiştir. Son bölümde ise bu dönemlerin ayrı ayrı VAR analizinden yararlanılarak ekonometrik analizleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar granger nedensellik, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma yöntemlerinden yararlanılarak yorumlanmıştır. Yapılan ekonometrik analizlerin gerçekleştirilmesinde, kullanılan veriler TCMB-elektronik veri dağıtım sisteminden sağlanarak, EViews programı vasıtası ile analiz edilmiştir.

TEZ METNİ

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI VE DÖVİZ KURLARI

1.1.DÖVİZ KURU POLİTİKALARI

Ülkelerin birçok sebepten dolayı döviz kurlarına müdahale etmesi ve döviz piyasasını düzenlemeleri sonucu döviz kuru politikaları (sistemleri) meydana gelmektedir(Öztürk, 2005: 86). Diğer bir ifadeyle döviz kuru politikaları, uluslararası ödemeleri belli bir düzen için gerçekleştirmek için dış ödemeler etkilemek amacına yönelik, döviz kuru ile alakalı olarak karar vericilerin aldığı tedbirlerdir. Bu kararlar genellikle uluslararası para sisteminin etkisi altında kalmaktadır(Karluk, 2003: 408).

Teoride esas olarak iki temel döviz kuru politikası vardır. Bunlar sabit kur politikası ile serbest veya esnek kur politikasıdır. Bu iki kur politikası iki uç döviz kuru politikasının uygulamasını meydana getirmektedir. Bu ikisinin arasında çok sayıda ara politika bulunmaktadır(Karluk, 2003: 375). Kapsamlı bir ekonomik programın uygulanmak istenmesi sonucu karar vericilerin karşılaştıkları önemli bir sorunda hangi döviz kuru politikasının uygulanacağıdır. Genellikle uygulamaya bakıldığında döviz kuru politikasının belirlenmesi, diğer politika tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır(Yıldırım, 2003: 21).

Uygulanan kur politikalarında avantaj ve dezavantajlarından dolayı mükemmel denebilecek bir politika olamamakla birlikte burada önemli olanın parasal otoritenin, uygulanacak kur politikasının para ve maliye politikaları ile uyumlu bir biçimde uygulanması ve kur politikasının dezavantajlarını en aza indirecek önlemlerin alınması olmaktadır(Uzunoğlu, 2003: 12).

Bunlar içinde en önemlisi de esneklik kazandırılmış sabit döviz kuru politikasıdır. Sabit kur politikasında döviz kurları içinde sabit bırakılırken, esnek kur politikasında ise döviz kurları piyasadaki arz ve talebe göre belirlenir. Günümüzde serbest kur sistemi çok nadir ve kısa olarak uygulanmaktadır(Karluk, 2003: 375).

1.1.1.Esnek Kur Politikaları

Esnek kur politikalarına serbest değişken, dalgalı veya serbest kur politikaları da denilmektedir. En uç şekilde bu politikalarda döviz piyasaları üzerinde hiçbir parasal

otoritenin müdahalesinin bulunmayışıdır. Döviz kurları tamamıyla piyasada meydana gelen arz ve talebe göre belirlenmektedir(Seyidoğlu, 2003: 18).

Döviz kurunun serbest olarak dalgalanmaya bırakılması sonucu döviz kurunu iki önemli unsur belirlemektedir. Bunlar ülke içi enflasyon oranı ve yabancı ülkelerin enflasyon oranlarıdır. Dışa açık bir ekonomide ekonomi politikalarının belirlenmesi faiz, döviz kuru ve sermaye hareketlerinin birbirleriyle olan alakalarına göre yapılmaktadır. Bir ekonomide sermaye hareketlerinin serbest olması durumunda, faizi ve döviz kurunu denetim altına almak mümkün olmaktadır. Fakat her ikisini birden denetlemeye almak, sermaye serbestisinden yararlanan sermayenin dışarı çıkmasına neden olabilmektedir(Eğilmez ve Kumcu, 2002: 304).

1.1.1.1.Serbest Dalgalanma

Esnek kur politikalarının en uç türü olan serbest dalgalanmada ülke parasının değeri tamamıyla piyasada meydana gelen arz ve talebe göre belirlenmektedir. Buna rağmen burada faiz ile bir ölçüde kura müdahale edilebilmektedir(Uzunoğlu, 2003: 13). Bu kur politikasında da parasal otorite kurlara müdahale edebilmektedir. Bu müdahale daha çok kurların istenilen düzeyde oluşmasını sağlamak yerine, piyasada meydana gelebilecek gereksiz dalgalanmaları engellemek ve değişimleri daha ılımlı hale getirebilmek için yapılmaktadır(Yıldırım, 2003: 24).

Döviz kurunun belirlenmesi, kamunun müdahalesi ve döviz piyasasının arz ve talep şartlarına göre günlük olarak belirlenir. Döviz piyasasında denge ve ödemeler bilançosundaki düzeltme işlemleri doğrudan doğruya döviz kurundaki değişim ile sağlanmaktadır(Karluk, 2003: 385).

Bu sistemin önemli avantajlarından bir tanesi para politikasının daha etkin hale gelmesi ve ülkenin elinde tutması gereken uluslararası rezerv miktarının azalmasıdır. Diğer yandan ülke dışında meydana gelen şokların nominal kurlar tarafından emilmesi sonucu ülke içindeki istikrarı korumaktadır(Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 2). Diğer yandan dalgalı kur politikasının diğer bir avantajı ise dış ticarette kurun aşırı değerlenmesi sonucu bir rekabet kaybının olmamasıdır. Yani ülkenin dış ödemeler dengesi döviz kurları aracılıyla sağlanacağından dış ödemeler dengesinin açık veya

fazla vermesi görülmemektedir. Diğer yandan merkez bankası daha etkin olarak kısa vadeli faiz oranlarında istikrarı hedefleyen para politikası yürütebilme olanağı yakalamaktadır. Çünkü merkez bankası tarafından kur istikrarını sağlamak bir hedef olmaktan çıkmış olacaktır(İnan, 2002: 4). Kur politikasında siyasal iktidarların devalüasyon yapma yani ulusal paranın değerini düşürme gibi karar almasına gerek yoktur. Diğer yandan bu kur politikasında işleyiş tamamen fiyat mekanizmasına bağlı olduğundan parasal otoritenin, kurları ilgilendirecek kararlar almasına ve denetim yapmasına gerek kalmadığından, basit ve kolay uygulanabilir bir politikadır.

Dalgalı kur politikalarının dezavantajlarına baktığımızda en zayıf noktası olarak, kur belirsizliğinin meydana çıkardığı kur riski ve dış ülkelerdeki enflasyonun kur yoluyla ithalidir. Bu sebepledir ki para politikası ile döviz kurunun düzeyi, dolayısıyla enflasyon arasında sıkı bir bağ meydana gelmektedir. Buradan da nominal ve reel döviz kuru seviyelerinin durumu önemli hale gelmektedir(Uzunoğlu, 2003: 13). Döviz kurunun tamamıyla serbest piyasadaki arz ve talep sonucu belirlenmesi neticesinde, döviz arz veya talebinde meydana gelecek küçük bir artış sonucu döviz kurlarında büyük dalgalanmalara sebep olabilmesidir(Öztürk, 2005: 88). Ülkenin serbest kura geçmesiyle beraber de açık pozisyonu bulunan firma ve bankalar kurun olası bir yükselmesinde büyük ölçüde zarar görebilmektedirler. Diğer yandan serbest dalgalanan kur politikası, dış ekonomik ilişkilerde belirsizliği ve riskleri arttırdığı için kaynak dağılımını olumsuz şekilde etkilemektedir(Yıldırım, 2003: 23).

1.1.1.2.Gözetimli Dalgalanma

Bu kur politikası uygulamasına yönetimli dalgalanma da denilmektedir(Çağlar, 2003: 33). Gözetimli dalgalanmada kurun asıl belirleyicisi piyasa olmakla birlikte parasal otoritenin döviz kuruna müdahalesi vardır. Bununla birlikte bu müdahaleler önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde yapılmaktadır. Bu müdahaleler parasal otoritenin, kendi karar alma mekanizması içerisinde ve ekonomik göstergeler doğrultusunda o an için iyi olanı düşündüğü şekilde gerçekleşmektedir(Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 2-3). Yalnız bu müdahalelerin parasal otorite tarafından önceden taahhüt edilmemesi, parasal otoriteye hareket etme özgürlüğü tanımaktadır (Uzunoğlu,2003: 13). Bu müdahaleler belirli aralıklarla ve döviz kuruna istikrar

sağlamak için yapılır(Yıldırım, 2003: 25). Kurlarda meydana gelecek aşırı bir dalgalanma sonucunda merkez bankası piyasadan alım veya satım yaparak kurlara müdahale etmektedir ve böylece istikrarsızlıkları gidermaktadir. Burada müdahalelerin derecesi, ülkenin izlemiş olduğu ekonomik ve mali politikalara bağlıdır. Gözetimli dalgalanmanın bir çeşidi de döviz kurlarının her gün veya sık sık parasal otorite tarafından belirlenmesidir. Bunun sonucunda iç ve dış piyasa şartlarına göre döviz kurlarına sık sık ayarlama yapılır(Seyidoğlu, 2003: 21).

Bu kur sisteminde serbest dalgalan kur sisteminin yol açtığı bir takım risk ve belirsizlikler azaltılabilmektedir. Fakat parasal otoritenin yapmış olduğu müdahaleler bir takım kurallardan yoksun olduğu için ekonomiler genelinde düşünüldüğünde birbiriyle çelişen yönleri olabilmektedir(Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 2-3). Diğer yandan merkez bankasının kurlara yapmış olduğu müdahaleler piyasalarda belirsizliğe sebep olabilmektedir. Bu tür müdahaleleri piyasa sinyal niteliğinde algılamakta ve bu etkiler kısa süreli ve istikrar sağlayıcı olmamaktadır(Yıldırım, 2003: 25).

Gözetimli dalgalanmada, gözetim amacı açısından iki türlü dalgalanma vardır. Temiz dalgalanmada (clean float), döviz kurlarına müdahale ve gözetim sadece kısa dönemli, düzensiz dalgalanmalarının kaldırılmasına yöneliktir. Kirli dalgalanmada ise (dirty float) döviz kurlarına yapılan müdahale, ülkenin rekabet gücünün korunmasına yönelik yapılmaktadır(Karluk, 2003: 387).

Gözetimin kaynağı açısından dalgalanma; hükümetin kararı, uluslararası anlaşma ve uluslararası otoritenin kararı ile dalgalanma olmak üzere üç türlüdür(Karluk, 2003: 387).

1.1.1.3.Aralık İçinde Dalgalanma

Bu döviz kuru politikasında kurların belirlenen bir aralık içinde serbest dalgalanmasına müsaade edilmektedir. Bu kur politikası, serbest dalgalanma ve sabit kur politikalarının bir bileşimi gibi görülebildiğinden, esnekliği ve istikrarı beraberinde getirmektedir. Belirlenen aralığın ortalama değeri merkez parite olarak belirlenmektedir. Bu değer kurlara bir belirlilik kazandırmakla birlikte, kurların bu aralık içinde dalgalanması dışsal şokların etkisini azaltmaktadır. Fakat bu politikada en önemli

problemlerden birisi aralığın belirlenmesidir. Aralığın çok dar belirlenmesi istikrarsızlığı ve spekülasyonu beraberinde getirmektedir. Diğer yandan belirlenen aralığın sürdürülebilir olması, beklenen faydaların sağlanabilmesi ve güven için şart oluşturmaktadır(Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 3).

Bu politikada; aralık genişliği daraldıkça, sabit kur politikasına, genişledikçe dalgalı kur politikasına doğru yakınlaşmaktadır. Diğer yandan aralığın çok sık bir şekilde belirlenmesi, bu politikadan beklenen faydaları ortadan kaldırabilmektedir. Aralık içinde dalgalanmanın olumlu yönlerden bir tanesi de rezerv tasarrufudur. Bu politikada uygulama alanında sınırlarının genişliğine ve aralığına göre dar aralık ve genişletilmiş aralık olarak ikiye ayrılır. Dar aralıkta döviz kuru belirlenen merkez parite etrafında (+,-)%1 olarak değişmektedir. Geniş aralıkta ise ulusal para piyasa şartlarına göre kaydedebilecekleri değer kazanma ve kaybetme limitleri içinde dalgalanmaktadır(Yıldırım, 2003: 27).

1.1.1.4.Kaygan Aralık

Bu politika, aralık içinde dalgalanma politikasından farklı olarak aralığın ortalama değeri merkez kura sabitlenmemiştir. Bu değere belirsiz zamanlarda ayarlama yapılmaktadır(Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000: 3). Ayarlanabilir merkez kur sayesinde kurun aşırı şekilde değerlenmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır(Yıldırım, 2003: 28). Bu uygulama genel itibariyle yüksek enflasyona muhatap ülkeler de uygulanmaktadır. Merkez kurun ayarlanabilir olması kurun aşırı değerlenmesini önlemekle birlikte ayarlama süresi ve sıklığının bilinmemesi piyasalarda belirsizlik oluşturabilmektedir.

Bu politikada merkez kurda yapılan sık ve küçük oranlı ayarlamaların dış ticaretin hacmini, yönünü, sermaye hareketlerini ve uzun vadeli yabancı yatırımın nitelik ve miktarını etkilediği görülmektedir. Diğer yandan bu politikanın uygulandığı ülkede aşırı derecede kaynak ve talep dengesizlikleri olması durumunda sık sık yapıla gelen ayarlamaların, piyasalardaki dengesizlikleri ve belirsizlikleri arttırdığı da gözlenmiştir(Yıldırım, 2003: 28).

1.1.2.Sabit Kur Politikaları

Sabit döviz kuru politikasında döviz kuru piyasa koşullarına, yani arz ve talebe göre dalgalanmamakla birlikte, bunun yerine parasal otorite döviz kurunu belirlediği bir düzeyde sabit tutar. Burada önemli olan parasal otoritenin neye göre sabitleyeceğedir. Parasal otoritenin ilk alternatifi ulusal parayı altına sabitlemesidir (Altın Standardı). İkinci olarak döviz kurunu dolara sabitlemesidir ki Bretton Woods (1944-71) adı verilmektedir. Diğer yandan parasal otorite parasını sıkı ticari ilişkilerde bulunduğu ülkelerin paralarından meydana gelen bir sepete sabitleyebilir. Sabit kur politikalarında parasal otorite, sabitlediği kuru savunmak için piyasaya alıcı veya satıcı olarak müdahale eder. Parasal otorite sabitlediği döviz kurunu hiç değiştirmeyecek diye de bir kural yoktur. Bu sebeple parasal otorite ihtiyaç halinde döviz kurunu değiştirebilir ya da yeniden farklı bir değere sabitleyebilir(Ünsal, 2005: 492-493).

Sabit kur politikalarında döviz kurunda istikrara parasal otoritenin döviz piyasasında alıcı veya satıcı olarak müdahale etmesiyle sağlanmaktadır. Buna dayanarak merkez bankasının elinde yeteri kadar altın ve yabancı döviz rezervinin olması gerekmektedir(Parasız, 2005: 597). Bu rezervlere döviz yada kambiyo istikrar fonu adı verilmektedir. Sabit kur politikalarının en önemli noktası döviz kurunun belirli bir seviyede belirlenmesi ve piyasada meydana gelecek arz ve talep değişimlerine bakılmaksızın bu seviyenin sürdürülmesidir. Sabit kur politikalarından olan altın para standardı da dünyada 19. asrın ikinci yarısından, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar devam etmiştir. Burada her ülkenin ulusal parası belirli ağırlıktaki saf altına sabitlenmiş durumdaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulaman Bretton Woods sistemi diye bilinen sistemde, sabit kurlara dayanmaktaydı. Bu sistemde de ABD dışındaki her ülke ulusal parasını ABD doları cinsinden tanımlamıştı. Bu kurlara parite adı verilmekteydi. Döviz piyasalarında ulusal paranın bu parite etrafında % 1 veya daha düşük oranlarda dalgalanılmasına izin veriliyordu. Bu sistemin yıkılmasından sonra ülkeler sabit kur politikalarını uygulamaya devam etmiş olmakla birlikte, ulusal paralarını ya büyük bir ülkenin parasına yada para sepeti dediğimiz hesap birimlerine bağlamışlardır(Seyidoğlu, 2003a: 362-364).

Sabit kur politikalarının önemli bir avantajı da belirsizliğin esnek kur

sistemlerine göre daha az olmasıdır. Bu politika, uluslararası ticaret, yatırım akımları ve uzmanlaşmayı engelleyen günlük dalgalanmaları ortadan kaldırmaktadır. Diğer yandan sabit kur politikalarında meydana gelecek spekülasyon, esnek kur politikalarına göre istikrarı daha az etkilemektedir. Ayrıca sabit kur politikaları ülkeye belirli bir fiyat disiplini de sunmaktadır. Sabit kur politikaları, esnek kur politikalarına nazaran daha az enflasyonist olmaktadır(Parasız, 2005: 597-598).

Yakın tarihte de Avrupa Birliği tarafından uygulanmış olan, Euro'ya geçmeden önce Avrupa para sisteminin dayandığı Avrupa döviz kuru mekanizması da, sabit kur politikalarından biriydi(Seyidoğlu, 2003b, 15).

Ülkeler ulusal paralarını ister tek bir para birimine, ister para sepetine olsun, ulusal paralarını bir değer standardına bağlayarak, parite kuru oluştururlar ve piyasa döviz kurunun bu belirlenen parite etrafında dar sınırlar içerisinde değişmelerine izin verirler. Bu alt ve üst dalgalanmalar ne derece genişlerse politika o kadar esneklik kazanmış demektir(Seyidoğlu, 2003a: 363).

Ülke tarafından seçilen kur politikası, uygulanacak olan para politikası açısından da önemlidir. Çünkü parasal otoritenin sabit paritelere müdahale etmesinin temel amacı bunların sürdürülmesidir. Bu nedenle merkez bankasının piyasalardan yaptığı döviz alımları veya satımları ulusal para arzının değişmesine neden olmaktadır. Bu sebepledir ki sabit kur politikaları para politikalarının bağımsızlığını ortadan kaldırmaktadır(Seyidoğlu, 2003b: 15).

1.1.2.1.Yönlendirilmiş Sabit Aralık

Bu politikada, ödemeler dengesinde meydana gelen gelişmeler ve seçilmiş bazı ekonomik göstergelere bağlı olarak oluşturulan, daha önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş sabit değer ve bu değerin etrafında önceden açıklanmış limitler çerçevesinde, ülkenin parası dalgalanmaya bırakılmaktadır(Seyidoğlu, 2003b: 14). Yani sabit değer (merkez parite) ekonomik koşullara uyarlanmıştır. Geçmiş enflasyon oranları farkı ve beklenen enflasyon oranı da paritenin belirlenmesinde kullanılabilmektedir. Bu politikanın diğer katı sabit kur politikaları ile arasındaki fark; sabit kur sistemine bir baskı oluştuğunda ayarlamaların bir anda değil de belirli aralık ve sıklıkla yapılıyor

olmasıdır. Bu sayede diğer sabit kur politikalarında görülen beklentiden kaynaklı spekülatif hareketler engellenebilmektedir. Paritenin yanlış belirlenmesi sonucunda da enflasyon bekleyişlerinin yükselmesine ve ülke parasının aşırı değerlenmesine sebep olabilmektedir. Bu politikada karşılaşılan en büyük olumsuzluk faiz politikasının kurları destekleme zorunluluğudur. Bu sebeple faiz ayarlamaları ekonominin gerekleri doğrultusunda istenildiği gibi kullanılamamaktadır. Bu politika geçmişte İsrail, Şili ve İtalya'da uygulanmıştır(Yıldırım, 2003: 28).

1.1.2.2.Yönlendirilmiş Sabit Parite

Bu politikada ülke parasının değeri sabitlenmekle birlikte bu değer ülkenin seçilmiş ekonomik göstergelerine ve daha önemlisi ödemeler dengesinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak ayarlanabilmektedir. Yönlendirilmiş sabit parite uygulamasının örneklerden bir tanesi de tablita sistemidir. Bu sistemde nominal döviz kuru artışı, mevcut enflasyon oranının altında artacak şeklinde ayarlanmaktadır. Bu şekliyle yönlendirilmiş sabit aralık politikasına benzemekle birlikte ondan daha katı bir yapıya sahiptir. Fakat aralığın olmaması sebebiyle belirsizlikler daha aza indirgenmiştir. Ayrıca bu politikanın faydalarından bir tanesi, sabit kur üzerinde meydana gelen bir baskı olduğunda ayarlamaların bir anda değil, belirli aralıklarla ve sıklıkla yapılıyor olmasıdır. Bu politikanın uygulanmasındaki faydalarından biride yüksek enflasyona sahip ülkelerde önemli reel kur değerlenmelerine engel teşkil etmesidir. Ayrıca piyasa beklentilerini yönlendirmesi ve belirli seviyede kredilibite sağlaması diğer yararlarındandır(Yıldırım, 2003: 29).

Uluslararası sermaye hareketlerine serbestlik tanıyan ülkelerde bu politikanın çok sıkı şekliyle uygulanmaması krize sebep olabilmektedir. Döviz kurunun ekonomik istikrarını sağlayabilmek için bir sabitleyici olarak kullandığı kur politikası olan çapa rejimi, kronik yüksek enflasyondan kurtulmak için en uygun sistem olarak ortaya çıkmaktadır(Fischer, 2001: 2).

Bu sistem uzun süre 1960 ve 1970'lerde Brezilya'da uygulanmıştır. Fakat sonucunda büyük ölçüde enflasyonist baskı görülmüştür.

1.1.2.3.Ayarlanabilir Sabit Kur Politikası

Bu sistemde parasal otorite tarafından belirlenen sabit kur, uygulanan ekonomik politikalarla tutarlılaşması sonucu istenilen yöne değiştirilebilmektedir. Yani parasal otorite kuru sürdürmek zorunda değildir. Ödemeler bilançosunda meydana gelecek açıkları gidermek için parasal otorite ulusal parayı devalüe, ödemeler bilançosu meydana gelecek fazlalılıkları gidermek için ulusal parayı revalüe edecektir(Parasız, 2005: 599). Tabi ki bu sistem beraberinde bazı avantaj ve dezavantajları getirmektedir. En büyük avantajı dış ticaret üzerinde kur belirsizliğini azaltıp ekonomik istikrara katkıda bulunmaktadır. Belirsizliğin az olması makroekonomik disiplini sağlamaktadır. Diğer yandan beklenen devalüasyon spekülasyonlara yol açabileceğinden ekonomide kriz oluşturmaya elverişlidir. Bu uygulamada merkez bankası piyasa işlemleriyle döviz kurunu sabit tutmaya çalışmaktadır. Merkez bankasının bunu yapabilmesi için yeteri kadar döviz rezervi elinde bulundurmak zorundadır(Seyidoğlu, 2003a: 365). Bu uygulamanın diğer bir sakıncası da ülkelerin bağımsız bir para politikası izlemesine olanak sağlamamasıdır(Ünsal, 2005: 501). Bu uygulamada devalüasyon olasılığı bulunması bir bakıma ekonomiye bir esneklik kazandırabilmektedir. Fakat yüksek devalüasyon oranlarının yol açtığı belirsizlik beklenen enflasyonda bir artışa sebep olabilmektedir.

Ayarlanabilir sabit kur sistemine esneklik kazandırılması, ayarlamanın çeşidine göre seyrek ayarlama ve sık ayarlama olarak gerçekleşir. Seyrek ayarlamada(sıçrayan pariteler) pariteler sık sık yerine uzun vadelerde değiştirilir. Burada yüksek oranlı uzun vadede yapılan devalüasyon ve revalüasyon, sıçrayan parite olarak da adlandırılabilmektedir. Sık ayarlamalarda; döviz kurunda sık sık ayarlamanın yapılmasına denir. Bu uygulama da, iki başlık altında; tırıs giden pariteler ve kayan (sürünen) pariteler incelenmektedir. Tırıs giden pariteler sistemi; enflasyon oranı dünya ortalaması üzerinde izleyen ülkeler sık sık ve yüksek oranlı olarak paralarını devalüe etmelerine, denilmektedir. Kayan (sürünen) pariteler sistemi; kur değişmelerinin ayda % 5'i yılda da toplamda %30'u geçmeyen sınırlı esneklik uygulamasıdır. Bu politikayı Brezilya 1968-1976 yılları arası, İsrail ise 1975-1977 arası uygulamıştır(Yıldırım, 2003: 30-31).

1.1.2.4.Para Kurulu

Bu politikada ülke parasının belirlenecek yabancı bir para ile sabit kurdan değişimini öngörmektedir. Burada para otoritesi ülke parasını yalnız yabancı para girişi karşılığı basmaktadır. Para kurulu uygulamasında bir ülkenin para arzını sabit kur üzerinden döviz stoklarına bağlayan bir sistemdir. Para kurulu, bir kurum olarak; yasal taahhüt niteliğinde, ulusal parayı yabancı paraya çevirmekte yada tam tersini yapmaktadır(Balino ve Enoch, Imf Working Paper: 1-2). Burada para kurulunun rezerv para olarak tercih edilecek döviz cinsinin güvenilir ve istikrarlı olması gerekmektedir. Ayrıca parası rezerv para olarak kabul edilecek ülkeyle olan dış ticaret de önemli olmaktadır. Ülkeler için genellikle en güvenilir para ABD Doları olduğu için, rezerv para olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu sistem merkez bankasının, parasal düzenlemeler ve son kredi mercii gibi, geleneksel fonksiyonları son bulmaktadır. Esasında para kurulu politikası kesin kurallara bağlanmış sabit kur politikası olarak da düşünülebilir. Para kurulu, parasal sistemdeki etkisi sebebiyle bir nevi merkez bankasına alternatif bir kurum özelliğine sahiptir(Tunca, 2001: 20). Para kurulunun merkez bankasından en önemli farkı da tamamıyla siyasi otoriteden bağımsız ve otomatik bir şekilde çalışıyor olmasıdır(Karluk, 2003: 382). Bu uygulamada merkez bankaları istedikleri zaman para basarak likiditeyi arttıramazlar. Para basma işlemi yalnız yabancı para karşılığı olmaktadır. Bu kuralın olmasının nedeni merkez bankasının karşılıksız para basmasının önüne geçmek içindir. Bu sistemin faydaları arasında, sistemin uygulanması kolay olması, para ve maliye politikalarının güvenirliğini arttırması, döviz kuruna istikrar kazandırması, faiz oranlarını birleştirmesi ve finansal derinliği artırması, sayılmaktadır. Diğer yandan bu sistemin uygulanmasında bankaların duyarlı hale gelmesi, merkez bankasının fonksiyonlarını kaybetmesi, maliye politikaları üzerine sınırlama getirmesi ve nominal kurların esnekliğini kaybetmesi gibi dezavantajları vardır. Bu sistemin uygulanabilmesi için ülkede güçlü bir kamu finansmanı, sağlıklı işleyen bir finansal yapının ve yeterli miktarda döviz kaynaklarının bulunması gerekmektedir(Gök, 2006: 140-141).

Hiperenflasyonu yaşamış olan ve parasal disiplinin kendi imkânlarıyla sağlayamayan ülkelerde para kurulu rejimi avantajlı bir durum oluşturmuştur. Arjantin bu sisteme geçtikten sonra kısa sürede enflasyonu tek haneli rakamlara indirmiş ve

ekonomik büyümeyi canlandırmıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda ABD Dolarının değer kazanmaya başlamasıyla birlikte Arjantin Pazosu da zorunlu olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden ülke rekabet gücücünü kaybetmiş ve ciddi sorunlarla karşılaşmıştır(Karluk, 2003: 383-384). Para kurulunun sağladığı en önemli faydalardan biride uygulamanın basit bir kurala bağlı olmasından dolayı piyasa tarafından kolayca anlaşılması ve izlenebilmesidir.

Para kurulu politikası uygulamada üç şekilde karşımıza çıkabilir. Bunlar ortodoks para kurulu, yarı (melez) para kurulu ve paralel para üreten para kuruludur. Ortodoks para kurulu sisteminde para kurulu, ulusal parayı sabit bir döviz kuru üzerinden tamamıyla yüzde yüz olarak döviz karşılığında üretilmesidir. Yarı para kurulu uygulamasında, para kurulu politikasını uygulayan ülkelerin kendi durumlarına göre ortodoks para kurulu sisteminden sapmalar sonucu ortaya çıkan sistemdir. Burada parasal araçların birinin veya birkaçının uygulamaya konulması nedeniyle merkez bankası ile eşdeğer bir sistem arasında yer almaktadır. Paralel para üreten para kurulu sisteminde ise merkez bankasının piyasaya sürdüğü paraya ek olarak, para kurulu da piyasaya para sürmekle birlikte, ilerleyen zamanda bu para, merkez bankası parasının yerini almaktadır.

1.1.2.5.Tam Dolarizasyon

Bu sistem bir ülkenin parasal bağımsızlığına son vererek yani tedavülden kaldırarak diğer bir ülkenin para birimini kullanmasıdır. Para kurulu sistemin en uç formu olarak görülmektedir. Bu sistem kredilibite açısından olumlu olmasına nazaran, esneklik açısından olumsuzdur. Parasal disiplini arttırdığından güvenirliği fazladır. Bununla birlikte istikrarsız döviz kurundan meydana gelen olumsuzlukları ortadan kaldırır. Diğer yandan merkez bankasının para kurulu sisteminde olduğu gibi son kredi mercii rolünü sınırlaması, ekonomiyi döviz kuruna karşı duyarlı hale getirmesi ve senyoraj gelirinin yani para basmanın avantajlarının kaybı en büyük olumsuzluklarıdır(Uzunoğlu, 2003: 12). Diğer yandan merkez bankaları diğer ülkenin ulusal parasını basmayacaklarından, bağımsız para politikasını uygulama imkânını tamamen yitirmektedirler. Genellikle tam dolarizasyonu seçen ülkelerde yüksek maliyetli döviz krizleri sıklıkla meydana gelmektedir. Bu yüzden ülkeler senyoraj

gelirinden vazgeçerek tam dolarizasyon politikasını uygulamaktadırlar. Çünkü meydana gelen krizlerin maliyeti senyoraj gelirini geçmektedir. Panama ve San Marino gibi bazı Latin Amerika ülkeleri bu sistemi uygulamışlardır(Arat, 2003: 18).

1.2.DÖVİZ KURU TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Bir ülkenin ulusal para biriminin başka bir ülkenin ulusal para birimi cinsinden değerine döviz kuru veya parite adı verilmektedir. Diğer bir ifadeyle döviz kuru bir ülkenin ulusal parası ile diğer bir yabancı ülkenin ulusal parası arasındaki değişim için kurulan aritmetik ilişki olarak ta adlandırılabilir. Döviz kurunun yükselmesi bir ülkenin ulusal para biriminin, yabancı bir ülkenin ulusal para birimi karşısında değişim miktarının artması, yani dövizin değer kazanarak ulusal para biriminin değerinin düştüğü anlamına gelmektedir. Burada döviz kuru parasal bir fiyat olarak tanımlandığı için ekonomik analiz yaparken nominal ve reel döviz kuru olarak ayrıştırılması gerekmektedir(Eğilmez ve Kumcu, 2002: 191).

1.2.1.Nominal Döviz Kuru

Nominal döviz kuruna iki taraflı nominal döviz kuru da denilmektedir. Nominal döviz kuru bir birim yabancı paranın ulusal para cinsinden değeri olarak tanımlanabilir. Yani iki ülke paralarının karşılıklı göreli fiyatı olarak kısaca ifade edilebilir(Eğilmez ve Kumcu, 2002: 191). Örnek olarak ifade etmek gerekirse; 1$ = 1,55 TL olması 1 doların 1,55 TL karşılığında değiştirilebileceğini ifade etmektedir.

Nominal döviz kurunun reel döviz kurundan düşük bir değere sahip olması, ulusal paranın gerçek değerinin üzerinde bir dış değere sahip olması anlamına gelmektedir. Fakat nominal döviz kurunun, reel döviz kurundan fazla bir değer almış olması durumunda ise, ulusal paranın gerçek değeri altında bir dış değere sahip olması anlamına gelmektedir. Nominal döviz kurunun yükselmesi nominal değer kaybı olarak ifade edilmektedir. Nominal değer kaybı ise ülke içerisinde üretilen malların fiyatlarını ihracat açısından ucuzlatırken, ülke dışında üretilen malların fiyatlarının da ithalat açısından pahalı hale gelmesini ifade etmektedir. Tam tersi olarak nominal değer kazancı ifadesi de, nominal döviz kurunun düşmesi ve ülke içinde üretilen malların

ihracat açısından pahalı hale gelmesi ve ülke dışında üretimi yapılan malların ise ithalat açısından ucuzlamasını ifade etmektedir(Özkan, 2003: 5-6).

1.2.2.Reel Döviz Kuru

Reel döviz kuru nominal döviz kurunun ülkeler arasında meydana gelen enflasyon farklılıklarının da göz önüne alınarak hesaplanmasıdır. Reel döviz kuru, diğer bir ifadeyle nominal döviz kurlarının zaman içerisinde yurt dışı enflasyon oranı ile yurt içi enflasyon orana göre ayarlanması sonucu elde edilmektedir. Esasında reel döviz kuru iki ülke mallarının göreli fiyatı olarak da tanımlanabilir(Eğilmez ve Kumcu, 2002: 191).

Reel döviz kurunun ülkenin dış ticaretinde rekabet gücünü göstermesi açısından önem taşımaktadır. Reel döviz kurunun nominal döviz kuruna eşit olduğu dönemlerde reel döviz kurunun dış ticarete etkisinin olmadığının, reel döviz kurunun nominal döviz kurundan yüksek olduğu dönemlerde ithalatı artırıcı, ihracatı düşürücü ve reel döviz kurunun nominal döviz kurundan düşük olduğu dönemlerde ise ihracatı artırıcı ve ithalatı düşürücü etki yapmaktadır. Reel döviz kuru formüle edilmek istendiğinde aşağıdaki gibi gösterilebilir(Eğilmez ve Kumcu, 2002: 191);

$$r = \frac{eP^*}{P}$$

r: Reel döviz kuru
e: Nominal döviz kuru
P*: Yurt dışı enflasyon oranı
P: Yurt içi enflasyon oranı

Formülde yer alan yurt içi enflasyon oranında bir düşüş olması durumunda reel döviz kuru değer kazanırken, yurt içi enflasyon oranında bir artış meydana geldiğinde ise reel döviz kurunda değer kaybına uğrayacaktır. Belirli bir dönemi baz aldığımızda bir ülkedeki göreceli enflasyon oranının diğer ülkelerdeki enflasyon oranlarından yüksek olması halinde reel döviz kurları nominal döviz kurlarının altında olacaktır. Bir ekonomide reel döviz kurunda artış yaşanması durumunda o ekonomide reel bir devalüasyonun gerçekleşebileceğinden bahsedilebilmektedir. Diğer bir ifadeyle yurt

dışında üretilen malların fiyatlarının, yurt içi üretilen malların fiyatlarından daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.2.1.İkili Reel Döviz Kuru

Bir ülkenin dış ticareti yoğun olarak yaptığı diğer bir ülke ile ilişkilendirilmesi söz konusu olduğunda ikili reel döviz kuru kullanılmaktadır. İkili reel döviz kuru; yerli ülke ile yabancı ülke fiyatlarını, temsili tüketim veya üretim sepetlerini, yerli veya yabancı para cinsinden ortak bir para birimine dönüştürerek yapılan karşılaştırma olarak, ifade edilmektedir. Bu yüzden ikili reel döviz kuru para bloğu oluşturan ülkelerde öne çıkmaktadır. İkili reel döviz kuru aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir(Ünsal, 2005: 465);

$$R_d = \frac{E_d P_f}{P_d}$$

R_d: Yerli para cinsinden ifade edilen ikili reel kur
E_d: Yerli para cinsinden ifade edilen nominal döviz kuru
P_f: Yabancı ülke fiyatlar genel seviyesi
P_d: Yerli ülkenin fiyatlar genel seviyesi

İkili reel döviz kurunda meydana gelen bir artış yurt dışında üretilen malların yurt içindekilere nazaran pahalılaştığını ve ulusal paranın reel olarak değer kaybettiğini göstermektedir. Yerli mal ve hizmetlerinin fiyatlarındaki ve üretim maliyetlerinde yurt dışındaki mallara, fiyat ve üretim maliyetlerine nazaran meydana gelen düşüş ise uluslararası rekabet gücünde artış olarak görülmektedir.

1.2.2.2.Çoklu Yada Efektif Reel Döviz Kuru

Reel efektif döviz kuru bir ülkenin dış ticaretinde yoğun olarak yer alan birden fazla ülkenin ilişkilendirilmesi durumunda kullanılmaktadır. Bu döviz kurunda yapılan ağırlıklandırma, bu endeksin hesaplanmasında yer alan ülkelere belli ağırlıklar verilerek yapılmaktadır. Bu yapılan ağırlıklandırmada temel unsur olarak ülkenin dış ticaretteki yeri önem kazanmaktadır. Yerli para cinsinden reel efektif kur aşağıdaki şekilde formüle edilir(Özkan, 2003: 7);

$$\mathrm{RER_d} = \prod_{\mathrm{i=1}}^{\mathrm{m}} [\mathrm{E_d} \times \mathrm{P_i}]^{\mathrm{w_{it}}} \times (\frac{1}{\mathrm{P_d}})$$

RER_d: Geometrik ortalama yoluyla hesaplanan yerli para cinsinden ifade edilen reel efektif döviz kuru

E_d: Yerli para cinsinden ifade edilen nominal döviz kuru

P_d: Yerli fiyatlar genel seviyesi

P_i: İ ülkesindeki fiyatlar genel seviyesi

m: Yerli ülkenin ticari ortaklarının yada rakiplerinin sayısını

W_{it}: Her ülkenin (i = 1,…… m)ağırlığı

Burada ağırlıkların toplamı 1'e eşittir.

$$\sum_{i=1}^{m} W_{it} = 1$$

Reel efektif döviz kurunun hesaplamalarında geometrik ortalama kullanılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET HADLERİ

2.1.DIŞ TİCARET HADDİ KAVRAMI

Kalkınma ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve tarihsel bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkını gidermek için her alanda çok yoğun bir çaba sarf etmektedirler. İktisadi kalkınma ülkelerin iç ekonomik, sosyal ve kurumsal yapılarıyla yakından ilgili olmasına rağmen uluslararası ticari faaliyetlerin ülkenin kalkınmasında da rolü büyüktür.

Geleneksel iktisadi anlayışa göre ekonomik yönden geri kalmış toplumların dış ticaret sayesinde, ekonomik yönden gelişmiş toplumların geçirdiği evreleri izleyerek doğrusal bir yönde ilerleme kaydedebilir. Geleneksel iktisadi anlayışa göre dış ticaret kalkınma da stratejik bir rol almaktadır. Ülkenin en verimli ve en iyi olduğu alanlarda ihracat yaparak kazanılan dövizle, gerekli yatırım mallarının alınması ve dış borçların ödenmesine olanak sağlanabilmektedir. Ekonomik kalkınma içinde her türlü hammadde ve ara mamullerin ithali ile birlikte, ihtiyaç duyulan ucuz yollu yatırım malları elde edilmiş olmaktadır. Ayrıca ithalat ile birlikte ülkeye teknoloji ve bilgi transferi de sağlanmış olmaktadır. Bu da kalkınma sürecinin ağırlık merkezi konumundadır. Artan dış ticaretle birlikte çalışma alanları gittikçe genişlemekte, istihdam ve gelir seviyesi artmakta ve buna bağlı olarak ülke halkının yaşam standartları yükselmektedir. Serbest ticaret; üretim ve kaynak açığının karşılanmasını sağlayarak, iç piyasada meydana gelen ürün fazlalığına pazar sağlamakta, oluşturduğu geniş piyasa hacmi nedeniyle ölçek ekonomileri oluşturarak kaynakların daha rasyonel kullanılmasına olanak sağlamakta, iç piyasa talebini genişletmekte ve gerçekleştirdiği rekabet ve ekonomik dinamizm sayesinde ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahip olmaktadır. Dış ticareti yalnız ülkelerin ekonomik kalkınmaları ve refah düzeylerini düzeltmesine olan faydaları ile daraltmamak, ayrıca ülkelerin siyasal kaderi ve uluslararası ilişkilerin geleceği ve dünya barışı ve güvenliğine olan katkılarını da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Uluslararası ticari faaliyetlerin yaygınlaşması ile birlikte temel ihtiyaç maddelerinin yeterli ve etkin bir biçimde sağlanması ülkelerin refah düzeylerini yükseltmekte ve gelişen dış ticaret ile birlikte meydana gelen karşılıklı bağımlılık önleyici savaş etkisi yapmakta ve uluslararası barışın korunması kolaylaşmaktadır(Öztürk, 2005: 112).

Serbest ticareti savunan birinci yaklaşıma zıt olarak ikinci yaklaşımlar, dış ticaretin gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki yapısal farklılıklar üzerinde durmakta dış ticaret ile az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmayı gerçekleştiremeyeceği üzerinde durulmaktadır. Bu yaklaşımlara göre; gelişmekte olan ülkelerde yeni kurulan sanayiler, gelişmiş ülkelerle rekabet edememekte ve serbest ticaret faktör fiyatlarında farklılaşma doğurmakta ve böylece az gelişmiş ülkelerin daha da dışa bağımlı hala getirmektedir. Yabancı yatırımlar ülke ekonomisi ile bütünleşememekte ve uluslararası şirketler sayesinde elde edilen yüksek karların gelişmiş ülkelere aktarılması önlenememektedir(Öztürk, 2005: 113).

Dış ticaretin gelişmesiyle birlikte ülkeler birbirlerine daha çok bağlanmakta ve az gelişmiş veya gelişmemiş ülkeler ithalat yoluyla kalkınmak ve öncelikli olan yatırım mallarını ithal edebilmek için ihracattan kaynaklanan gelirlerini arttırmak zorunda kalmaktadırlar. Dünya ülkelerinin dış ticarette liberalleşmeye önem vermeleri ve uluslararası ekonomik bütünleşmenin çoğalması dış ticaret hacminin giderek atmasına sebep olmaktadır. İşte bu yüzden dış ticaret kazanım ve kayıpları önem arz etmekte diğer bir ifadeyle dış ticaret hadlerindeki değişmeler gittikçe büyük önem kazanmaktadır(Öztürk, 2005: 114). Diğer yandan dış ticaret hadleri uluslararası ticaret sonucu elde edilen gelirlerin ticarete katılan ülkeler arasında nasıl paylaşıldığını da göstermekte ve bu yüzden dış ticaret hadleri de ülkeler açısından önemli bir kavram haline gelmektedir(Ozga, 1967: 65).

Dış ticaret fiyat endekslerine bağlı olarak bulunan dış ticaret hadleri genel olarak kalkınma sorununun ve dış ticaret sektörünün incelenmesi için önem arz etmektedir. Dış ticaret hadleri, dış ticaretten meydana gelen kayıpların ve kazançların ölçülmesini sağlamaktadır(Kip, 2004: 1). Dış ticaret hadleri ayrıca uluslararası rekabet gücünün bir göstergesi de olmaktadır. Dış ticaret hadlerinin bir ülkenin aleyhine gelişmesi o ülkenin uluslararası rekabet gücünü de etkileyecektir(Aydoğmuş ve Diler, 2006: 89).

Dış ekonomik ilişkiler ekonomik kalkınma sorunun incelenmesi için çok büyük öneme sahiptir. Ülkelerin dış ticaretinden kar mı yoksa zarar mı ettikleri sadece ithalat ve ihracat rakamlarına bakarak anlamak mümkün değildir. Dış ticaret yapmakla elde edilen kazanım ve kayıplar ithalat ve ihracat fiyatlarının karşılaştırılması ile

anlaşılabilmektedir. Dış ticaret hadleri, dış ticaretten kaynaklanan kazanç ve kayıpları ölçmek için kullanılmaktadır. Dış ticaretten ülkenin karlı mı yoksa zararlı mı çıkılacağı yurt dışına satılan mallar ile yurt dışından alınan malların fiyatlarındaki değişmelere bağlıdır(Aslan ve Yörük, 2008: 36).

2.2.ÇEŞİTLİ DIŞ TİCARET HADLERİ TANIMLARI

Bu kısımda dış ticaret hadlerinin çeşitli tanımları üzerinde durulmaktadır.

2.2.1.Mal Değişimine Dayanan Dış Ticaret Hadleri

Bu sınıflandırmada yer alan tanımlar üretilen mal veya hizmetlerin uluslararası değişimine dayanmaktadır(Kip, 2004: 2).

2.2.1.1.Net (Safi) Değişim Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret hadleri kavramında genel olarak esas alınan ve en yaygın kullanılan kavramdır. Net değişim dış ticaret hadleri, ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranını ifade etmektedir. Dış ticarete konu olan ürünler çok fazla çeşitlilik gösterdiğinden bu alanda zorunlu olarak endekslerle ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle net dış ticaret hadleri ihraç malları fiyat endeksinin ithal malları fiyat endeksine bölünmesiyle ortaya çıkmaktadır(Öztürk, 2005: 113).

Bu kavram formül yardımıyla şu şekilde gösterilebilmektedir(Kip, 2004: 2);

$$N = \frac{P_x}{P_m}$$

N:Net değişim dış ticaret hadleri
P_x: İhracat fiyatları endeksi
P_m: İthalat fiyatları endeksi

Formülden de anlaşılacağı gibi, ithalat fiyatları sabitken ihracat fiyatlarında meydana gelen düşme veya ihracat fiyatı sabitken ithalat fiyatlarında meydana gelen

yükselme veya her iki fiyat endeksinde meydana gelen yükselme ile birlikte ithalat fiyatının ihracat fiyatına nazaran daha fazla yükselmesi gibi durumlarda net değişim dış ticaret hadleri ülkenin aleyhine döner.

Net değişim ticaret hadlerinin bir ülkenin aleyhine gelişim göstermesi, o ülkenin dış ticaretten meydana gelen kazancının kayba uğraması demektir. Yani ülke önceden ithal edeceği bir birim mala karşı şimdi daha fazla malı ihraç etmesi gerekmektedir(Kip, 2004: 2). Bu kavramda meydana gelen olumlu bir gelişme, daha fazla sermaye malın ithal edilebilmesine sebep olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını da olumlu yönde etkilemektedir. Aynı şekilde bu oranda meydana gelen artış, dış piyasada ülkenin satın alma gücünün arttığını göstermekte ve bu da ülkeye sermaye girişini hızlandırarak daha fazla yatırım imkânı sağlamaktadır. Diğer yandan bu oran ülkedeki gelir akımının da göstergesi olmaktadır. Bir ülkedeki dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi, o ülkeden diğer ülkelere gelir transferine sebep olmaktadır.

Net değişim dış ticaret hadlerinde meydana gelen bir düşme, ülkenin ihracat kapasitesinde oluşan hızlı artış sebebiyle ihraç fiyatlarının düşmesinden de kaynaklanabilmektedir. Bir ülkenin ihracat hacminde meydana gelen bir artış net değişim dış ticaret hadlerinden fazla ise ithalat kapasitesinin fazlalaştığı ve o ülkede ticaretten kaynaklanan refahın arttığını da göstermektedir.

Hesaplaması kolay, ifade ettiği anlam açık oluğu için; genellikle iktisatçılar tarafından kullanılan dış ticaret haddi, net dış ticaret hadleri olmaktadır. Fakat net dış ticaret hadlerinin sadece fiyatlarda meydana gelen değişmeleri yansıtması ve ticaret hacimleri hakkında hiçbir bilgi içermemesi nedeniyle sakınca doğurmaktadır. Çünkü devletlerin ihracat hacmini daraltarak fiyatları yükseltebilmesi söz konusu olmaktadır. Böyle bir durum söz konusu olduğunda net dış ticaret haddi lehte görünmesine rağmen gerçekte bu şekilde olmayabilir(Öztürk, 2005: 114).

2.2.1.2.Brüt (Gayri Safi) Değişim Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret hadlerinin ithalat hacim endeksinin ihracat hacim endeksine oranı şeklinde yapılan tanımına; brüt (gayri safi) değişim dış ticaret hadleri adı verilmektedir. Diğer bir ifadeyle brüt değişim dış ticaret hadleri ihracat ve ithalatın fiziki miktarları

arasındaki değişim oranını ifade etmektedir. Bu oran bir birim ihracat karşılığında ne kadar ithalat yapıldığını göstermektedir(Kip, 2004: 3).

$$G = \frac{Q_m}{Q_x}$$

G : Gayri safi değişim dış ticaret hadleri

Q_x: İhracat miktar endeksi

Q_m: İthalat miktar endeksi

Bu oranların büyümesi lehte, küçülmesi ise aleyhte bir durum olduğunu göstermektedir. Brüt dış ticaret hadlerinde meydana gelen bir yükselme ülkenin belirli bir hacimdeki ihracatı karşılığında, daha fazla ithalatta bulunabileceğini gösterir. Bir başka değişle, ihracat hacmindeki düşüşe rağmen aynı miktarda ithal mal alınabiliyorsa bu durum brüt dış ticaret hadlerinin ülke lehine dönmekte olduğunu göstermektedir. Brüt dış ticaret hadlerinin ortaya çıkmasının sebebi; net değişim dış ticaret hadlerinin, dış ticaret kazanımlarını ölçmede sadece ihracat ve ithalat arasındaki nispi fiyat ilişkisini dikkate alması ve fiziki miktarları göz önünde bulundurmamasıdır. Brüt dış ticaret hadlerinin de tam bir ölçü olarak karşımıza çıkabilmesi için ithalatın tamamının ihracat gelirleriyle karşılanması ve ihracat gelirlerinden başka bir ödeme yapılmaması, yani ödemeler bilançosunun denk olması gerekmektedir. Oysa bu koşulun gerçekleşmesi her zaman mümkün olmamaktadır. İthalatın önemli bir kısmını dış kredilerle finanse ederek gerçekleştiren ülkelerin, zamanla ihracat artırılıp dış kredi gereksinimi azaldığında, brüt dış ticaret hadleri aleyhte bir değişme göstermesine rağmen bu durum yararlarına olacaktır.

P_x/P_m (net) safi tarampa dış ticaret haddi, Q_m/Q_x gros (gayri) safi tarampa dış ticaret hadleridir. Bu iki terim literatüre Taussing ve Viner tarafından sokulmuştur(Kindleberger, 1970: 83-84). Eğer dış ticaret yalnız mal hareketlerini kapsıyor ve ihracat sürekli olarak ithalata eşleniyor ise; net değişim ticaret hadleri ile gayri safi değişim ticaret hadleri kavramları birbirine eşit olmaktadır. İthalat fiyatları sabit iken ihracat fiyatlarının yükselmesi; ihracat fiyatları sabit iken ithalat fiyatlarının düşmesi veya aynı hacimdeki ihracat karşılığında daha büyük hacimlerde ithalat

yapılması ki, dengeli ticaret manasına gelmektedir, veya aynı hacimdeki ithalatın karşılığında daha az hacimde ihracat ki, bu ($P_x/Q_x = P_m/Q_m$) denkliğin sağlandığı zaman olur, dış ticaret hadleri lehte bir gelişmeyi ifade etmektedir(Kindleberger, 1970: 83).

Ticaret dengede olmadığı zaman net takas dış ticaret hadleri, gros dış ticaret hadlerinden farklı olmaktadır. Gros dış ticaret hadleri (gayri safi dış ticaret hadleri) ödemeler dengesi ve sermaye hareketlerindeki değişikliğe rağmen fiyat hareketlerini pek yansıtamadığı için tercih edilmemektedir. Bu sebeptendir ki en çok kullanılan ve ticaret haddi dendiğinde ilk aklımıza gelmesi gereken P_x/P_m, yani net değişim ticaret hadleridir(Kindleberger, 1970: 84).

Fiyatların yüksek tutulduğunu ve satış hacminin düştüğünü varsayarsak, ihracat fiyatlarının yükseltilmesi satış hacminde meydana gelen düşmeyi kapatabilir. Bu yüzdendir ki net takas dış ticaret hadleri pek fazla anlamlı değildir. Böyle bir durumda eğer ihracat fiyatları artar fakat ihracat hacmi de eşit oranda düşerse dış ticaret hadleri hiçbir değişme göstermez. Bu durumu ölçen kavrama, gelir dış ticaret hadleri veya ithalat kapasitesi denilmektedir. Eğer uzun dönemde (P_xQ_x) ve (P_mQ_m) eşit olursa, P_xQ_x/P_m, Q_m'yi veya ülkenin ithal edebileceği miktarı tayin eder. Az gelişmiş ülkeler P_x, P_m, Q_x'i değiştiremedikleri için ithalat kapasiteleri, kendi istekleri dışında tayin edilmektedir. Bu kavramlar birden fazla mala uygulandığında indeks sayıları kullanmamız gerekmektedir. Burada baz yılının ve başlangıç yılının seçimi gibi sorunlar gündeme gelmektedir(Kindleberger, 1970: 84).

Ancak normal hayatta mal ve hizmet akımlarının yanında uluslararası sermaye hareketlerinin de yer alması bu iki kavram arasındaki eşitliği ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir durumda ithalat hacminde meydana gelen bir değişme yalnız mal ihracatının değil, ülkeye giren çıkan sermaye akımlarının bir sonucu olarak da gerçekleşebilmektedir(Kip, 2004: 3).

2.2.1.3.Gelir Dış Ticaret Hadleri

Net değişim ticaret hadleri tanımında dış ticaret hacmine yer verilmemektedir. Fakat fiyat değişimlerinden elde edilen toplam kazanç veya uğradığı toplam kayıp dış ticaret hacmine de bağlıdır. Bu sebepten dolayı gelir dış ticaret hadleri adı verilen yeni

bir tanımlama ortaya çıkmıştır. Gelir dış ticaret hadlerinin ortaya atılmasının başlıca sebebi, mal dış ticaret hadlerinin ticaretten doğan kayıp ve kazançları ölçmede yetersiz kalmasıdır. Gelir dış ticaret hadleri ihracat değer endeksinin, ithalat fiyat endeksine bölümü veya net değişim dış ticaret hadleri ile ihracat hacim endeksinin çarpımı yolu ile elde edilmektedir(Kip, 2004: 3). Bir ülkenin ithalat yapma kapasitesini belirleyen gelir dış ticaret hadleri aynı zamanda bir ülkenin dış ticaretten elde ettiği kazançları göstermektedir(Walter, 2002: 151-153). Gelir dış ticaret hadleri kavramına dış ticaret hacmi de katıldığından ülkenin dış ticaretinde görülen fiyat değişimleri sonucunda elde edilen toplam kazanç ve kayıplar daha kolay bir şekilde bulunabilir(Karluk, 2003: 154).

$$GTH = NQ_x$$

$$GTH = (P_x/P_m)\ Q_x$$

GTH: Gelir dış ticaret hadleri
N: Net değişim dış ticaret hadleri
P_x: İhracat fiyat endeksi
P_m:İthalat fiyat endeksi
Q_x:İhracat miktar endeksi

Gelir dış ticaret hadleri bir ülkenin ithalat kapasitesini ihracat yolu ile açıkladığı için, ihracatın satın alma gücünü göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bir ülkenin ihracatı ile satın alabileceği ithal malın miktarını göstermektedir. O yüzden gelir dış ticaret hadlerine, ihracata dayalı ithalat kapasitesi endeksi de denir. Gelir dış ticaret hadleri yükseldiğinde, ülke aynı miktarda ihracat geliri ile öncekine oranla daha fazla ithal malı satın alabilmektedir. Net değişim dış ticaret hadlerinde veya ihracat hacminde meydana gelen bir değişme gelir dış ticaret hadlerinde değişikliğe sebep olmakta ve gelir dış ticaret hadleri ile zıt yönlerde değişme gösterebilmektedir. Fakat birinde meydana gelen belirli bir oranda artışa karşılık diğerinde de aynı oranda bir düşüş meydana gelirse, gelir dış ticaret hadlerinde bir değişim görülmez(Kip, 2004: 3).

2.2.2.Faktör Değişimine Dayanan Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret kazanımları açısından fiyatlarda meydana gelen değişmelerin

verimlilik gelişmelerinden kaynaklanıp, kaynaklanmadığının büyük önemi vardır. Dış ticaret hadlerinin bir ülkenin aleyhine işleyip işlemediğinin sağlıklı bir analizinin yapılabilmesi için ihraç malların verimliliğinin, zaman içinde gösterdiği değişimlere de bakmak gerekmektedir. Dış ticaret hadlerinin, net değişim tanımı ihracat kesimindeki verimlilik değişmelerini göz ardı etmektedir. Bir ülkenin ihraç ettiği malların geliri azalsa fakat verimliliği artmış olsa dış ticaret hadleri o ülkenin lehine dönmüş olabilmektedir(İyibozkurt, 1995: 3). Bu sebepten dolayı faktör dış ticaret hadleri tanımlamaları yapılmaktadır. Faktör değişimine göre dış ticaret hadleri üretim faktörlerinin uluslararası değişimini esas almaktadır(Öztürk, 2005: 115).

Dış ticarette karşılıklı olarak değiştirilen sadece mallar değil bu malların üretiminde kullanılan üretim faktörleri de yer almaktadır. Bu nedenle ithal ve ihraç mallarının fiyatlarında bir değişim olmaksızın, bu malların maliyetlerinde meydana gelebilecek bir azalma, yani verimlilikte meydana gelecek bir artış ülkenin dış ticaretten kazanımlarını arttırıcı bir etki oluşturacaktır. Faktör dış ticaret hadleri bu yüzden meydana gelecek kayıp ve kazanımları ölçmek için kullanılmaktadır. Bu kavram net dış ticaret hadlerinin verimlilik endeksiyle çarpılması ile elde edilmektedir. Ülke için bu oranların büyümesi lehte ve küçülmesi aleyhte bir durumu ortaya çıkarmaktadır(Öztürk, 2005: 116). Net değişim dış ticaret hadleri, ülkenin ihracat endüstrilerindeki verimlilik artışına göre düzenlendiğinde, kavram "tek faktörlü dış ticaret hadleri", hem ithal hem de ihraç mallarının üretiminde sağlanan verimlilik değişmeleri ile düzenlenmesi durumunda ise "çift faktörlü dış ticaret hadleri" olarak adlandırılmaktadır.

2.2.2.1.Tek Faktörlü Dış Ticaret Hadleri

Tek faktörlü dış ticaret hadleri; net değişim dış ticaret hadlerinin, ihracat kesimindeki verimlilik endeksi ile çarpılmasından elde edilmektedir. Tek faktörlü ticaret hadleri ekonomik refahın bir göstergesi olmaktadır(Kip, 2004: 4).

$$S = \frac{P_x V_x}{P_m}$$

S: Tek faktörlü dış ticaret hadleri

V_x: İhracat kesimindeki verimlilik endeksi

Normal hayatta uygulamadan kaynaklanan verimlilik değişimlerini hesaplamak güç olmakla birlikte kurumsal olarak tek faktörlü dış ticaret hadleri dış ticaret kazançlarının iyi bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. İhracat endüstrisinde ortaya çıkan verimlilik artışları, ihracat fiyatlarının düşmesine sebep olarak ülkenin ticaret hacminin artmasını sağlamaktadır. İhracat endüstrilerindeki verimlilik artışını gösteren endeks, ihracat birimi başına kullanılan üretim faktörleri hesabı ile üretim maliyetinin bir endeksini kurarak hesaplanabilmektedir. Tek faktörlü dış ticaret hadlerinde meydana gelen bir yükselme, ihraç malların üretiminde kullanılan bir birim girdi ile daha fazla ithalat yapılabileceğini göstermektedir. Yani ülke lehine bir gelişme olmaktadır. Üretim tekniklerinin geliştirilmesiyle beraber, maliyet fiyatlarda meydana gelen azalma sonucu, net değişim dış ticaret hadleri ülke aleyhine değişmektedir. Fakat teknolojik gelişmenin, ekonomik kalkınmanın unsurları arasında olması sebebiyle; ülke kazanımlarında bir azalma anlamına gelmemektedir. Tek faktörlü dış ticaret hadleri lehine gelişen bir ülke, bir birim işgücü tarafından üretilen malların ihracatı ile daha fazla ithalat yapılmasına olanak sağlayarak, reel ulusal gelirin artış eğilimine girmesini sağlamaktadır. Ancak uygulamada ihracat endüstrilerindeki işgücü verimliliğinin hesaplanmasının güç olması kullanım alanını daraltmıştır(Kip, 2004: 4). Başka bir ifadeyle tek faktörlü dış ticaret hadleri, net değişim dış ticaret hadlerinin verimlilik endeksi ile çarpılması sonucu elde edilmektedir. Çünkü net değişim dış ticaret hadleri, ihracat sektöründe ortaya çıkan verimlilik artışını göz önüne almamaktadır. Bu yüzden net değişim dış ticaret hadlerinin ihracat ürünlerinin üretimindeki verimlilik değişmelerine göre düzeltilmesi gerekmektedir. Ancak normalde verimlilik değişkenini hesaplamak oldukça güç olmaktadır. Buna rağmen tek faktörlü dış ticaret hadleri ülkenin dış ticaretten doğan kazançlarının gösteriminde iyi bir araç olmaktadır. Net değişim dış ticaret hadlerinde meydana gelen aleyhte bir gelişme verimlilik artışı ile giderilebilmektedir ve ülke kayba uğramaktan kurtulur(Karluk, 2003: 155).

2.2.2.2.Çift Faktörlü Dış Ticaret Hadleri

Çift faktörlü dış ticaret hadleri net değişim dış ticaret hadlerinin ihracat ve ithalat kesimlerindeki verimlilik değişmeleri ile düzeltilmesinden elde edilmektedir(Kip, 2004: 4).

$$D = N\frac{V_x}{V_m}$$

$$D = \frac{P_x}{P_m}\frac{V_x}{V_m}$$

D : Çift faktörlü dış ticaret hadleri

V_m: İthalat kesimindeki verimlilik endeksi

V_x: İhracat kesimindeki verimlilik endeksi

Tek faktörlü dış ticaret hadlerinde olduğu gibi, çift faktörlü dış ticaret hadlerinde de verimlilik hesaplaması zordur. Verimlilik artışı kısaca; çıktı başına girdi maliyetlerinin düşmesidir. Verimlilik artışı sonucu üretim maliyetlerinde sağlanan düşüşler fiyatlara yansıtıldığında, verimlilik artışı ile aynı oranda bir ihracat miktarı sağlanmış olsa bile ülke dış ticaretten bir önceki döneme göre daha kazançlı olmamaktadır. Bu aynı miktar ithal malının bu kez daha fazla ihraç malı karşılığında elde edildiği anlamına gelmektedir. Bir birim ihraç malı başına girdi maliyetlerinde sağlanan tasarruf, böyle bir durumda ticaret ortaklarına transfer edilmektedir. Çift faktörlü dış ticaret hadlerinde meydana gelen bir yükselme, ihracat kesiminde kullanılan bir birim girdinin daha fazla miktarda yabancı girdi ile değiştirilebileceğini göstermekle beraber ülke bakımından önemli olan ihraç ettiği bir birim girdi karşılığında ne kadar yabancı girdi değil, ne kadar ithal malı elde edeceğidir. Net değişim dış ticaret hadlerinin ithalat ve ihracat sektörlerindeki verimlilik değişimleri ile düzeltilmesi sonucu çift faktörlü dış ticaret hadleri ortaya çıkmaktadır. Bu tip dış ticaret hadlerindeki bir artış ihracat sektöründe kullanılan bir birim karşılığında daha fazla yabancı girdi elde edilebileceğini göstermektedir. Ancak ülke ekonomisi açısından önemli olan ülkenin ihraç ettiği bir birim karşılığında ne kadar ithal malı elde edeceğidir(Karluk, 2003: 155).

2.2.3.Fayda Ve Gerçek Maliyetlere Dayanan Dış Ticaret Hadleri

2.2.3.1.Gerçek Maliyet Dış Ticaret Hadleri

Tek faktörlü dış ticaret hadlerinin ihracat kesiminde kullanılan kaynak birimi başına düşen zahmeti ifade eden bir endeksle çarpımı şeklinde tanımlanır(Kip, 2004: 5).

$$R = S\frac{1}{D_x}$$

R: Gerçek maliyet dış ticaret hadleri

D_x:İhracat yapılan malların üretimine katılan faktörlerin zahmet endeksi

Gerçek maliyet dış ticaret haddi; gerçekleşen birim maliyetler karşısında ithal edilebilecek mal miktarındaki değişmeleri göstermektedir. Doğal olarak uygulamada zahmet endeksini hesaplamada çeşitli zorluklarla karşılaşılmaktadır. İhracatta kullanılan üretim faktör oranlarındaki değişiklikler ve ihracat üretim metodundaki teknolojik gelişmelerden dolayı gerçek maliyet dış ticaret hadlerinde bir artış söz konusu ise, bir birim gerçek maliyet başına sağlanan ithalat miktarının arttığını göstermektedir(Karluk, 2003: 155)

2.2.3.2.Fayda Dış Ticaret Hadleri

Fayda dış ticaret hadleri; gerçek maliyet dış ticaret hadlerinin, ithal malları ve ihracat kesimindeki kaynaklarla elde edilebilecek tüketim mallarının birer birimlerinin sağladıkları oransal ortalama, faydayı ifade eden bir endeksle çarpımı şeklinde tanımlanmaktadır(Kip, 2004: 5). Diğer bir ifadeyle fayda dış ticaret hadleri; gerçek maliyet ticaret hadlerinin ithal edilen ürünlerin sağladığı fayda ile ihraç edilen ürünlerin iç tüketimde oluşturduğu azalan faydanın oransal ilişkisi ile düzeltildiğinde ortaya çıkmaktadır.

$$U = RU_O$$

Burada U fayda ticaret hadlerini, U_O ise ihraç ve ithal malların ortaya çıkardıkları ve kaybına sebep oldukları fayda endekslerinin oransal ilişkisidir. Fakat çeşitli ürünlerin nispi ortalama faydalarını hesaplanmasında ortaya çıkan güçlükler yüzünden fayda dış ticaret hadlerinin kullanımı yaygınlaşmamıştır(Karluk, 2003: 155).

2.3.DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET HADLERİ İLİŞKİSİ

2.3.1.Devalüasyon

Günümüz dünyasında dışa açık ekonomiler için döviz kuru ve dış ticaret hadlerinin ilişkisi ve bu ilişkinin yönü önemli hale gelmiştir. Ülkenin dış ticaret hadlerini değiştirmenin bir yolu da ulusal paranın devalüe edilmesi yani ulusal paranın dış değerinin düşürülmesidir. Devalüasyon sözlük anlamıyla kıymetten düşme; iktisadi anlamıyla ise ulusal paranın, yabancı paralar karşısındaki değerinin düşürülmesi, diğer bir ifadeyle de döviz kurunun yükseltilmesidir. Devalüasyon sabit kur politikaları için geçerli bir kavram olmaktadır. Çünkü sabit kur politikalarında, genel olarak ulusal paranın değeri parasal otorite tarafından belirlenir ve parasal otorite, devalüasyona ani olarak karar verir ve uygular. Diğer yandan serbest kur politikalarında döviz kurunun yükselmesi, devalüasyonla aynı etkiyi meydana getirmektedir.

Ülkelerin devalüasyonu yapma amaçlarından ilki; dış ticaret politikasının bir aracı olarak kullanarak; ihracatı arttırarak ve ithalatı kısarak, dış ticaret açıklarının kapanmasını sağlamaktır. Devalüasyon ile birlikte ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değeri düşerek, ithal malların fiyatı artar ve talep azalması sonucu ithalat kısılmış olur. Bu sırada ihraç mallarının fiyatlarında meydana gelen düşme sonucu yurt dışı talep yükselişe geçerek ihracatın artışına sebebiyet verir. Kısaca devalüasyonla birlikte ihracat teşvik edilmiş olup, ithalat kısılmakta ve ithalat giderlerinin kısılması ve ihracat gelirlerinin artması sonucu, dış açık kapanma yoluna gidilmektedir. Devalüasyonun diğer bir amacı da ülke içi fiyatlarla, dış fiyatlar arasında meydana gelen dengesizliği ortadan kaldırmak olabilmektedir(Karluk, 2003: 412).

Kambiyo kısıtlamalarının olduğu bir ülkede fiyatlar genel seviyesinin yükselişe geçmesi ve dış ticarette bulunan ülkelerde fiyat artışlarının daha yavaş bir seyir izlemesi sonucunda, ekonomide döviz kuruna bir ayarlama yapılması gerekebilmektedir. Ülke içinde fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi demek, ihracat mallarının fiyatlarının yükselmesi ve ithalat mallarının fiyatlarının nispi olarak ucuzlaması demektir. Ülkede ihracatın artırılabilmesi için, ihraç mallarının fiyatlarının uluslararası piyasalarda ucuzlatılması gerekmekte böylece rekabet gücümüzün artması sağlanmaktadır. Bunu

sağlamanın yolu ise yabancı paraların, ülkeden aynı birim para ile daha çok mal ve hizmet satın alabilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu da devalüasyon sayesinde sağlanmaktadır(Karluk, 2003: 412).

Ülkenin devalüasyon ile dış ticaret hadlerini etkilemesi, ithalat ve ihracat ürün arz ve talep esnekliklerinin büyük yada küçük olmasına göre değişmektedir. Devalüasyon gerçekleştikten sonra ihracat mallarının fiyatları yabancı dövizlere göre düşer. Bu yüzden normal olarak ülke ihracat mallarına olan dış talepte artış meydana gelir. Bu talep artışına bağlı olarak ihracat mallarının fiyatları devalüasyon öncesi seviyesine doğru yönelmesine sebep olmakla birlikte ithal mallarının fiyatlarında meydana gelen yükseliş sonucu ithalat kısılırken, dış ticaret açıkları kapanıp dış denge sağlanmış olmaktadır. Dış ticaret hadleri devalüasyon sonrası ülke aleyhine dönebilmektedir. Genel olarak devalüasyon ile beraber ihraç mallarının fiyatları düşerken, ithal malların fiyatları artmaktadır. Artan ihracat uluslararası piyasalarda fiyatları düşürürken, azalan ithalat aynı etkiyi yapmamaktadır. Bunun sonucu dış ticaret hadleri devalüasyon yapan ülke aleyhine dönebilmektedir(Karluk, 2003: 413).

2.3.1.1.Esneklikler Yaklaşımı

Döviz kurunda meydana gelen değişmelerin dış ticaret hadlerine etkisini tam anlamıyla ortaya koyabilmek için esneklikler yaklaşımı üzerinde durmak gerekmektedir. Bu yaklaşımda döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişki ihracat ve ithalat, arz ve talep esneklikleri vasıtasıyla açıklanabilmektedir. Burada ihraç mallarının dış talep esnekliği düşük olması ve ihraç malları yurt içi arz fiyat esnekliğinin yüksek olması durumunda, bu malların uluslararası piyasalardaki düşüşü küçük miktarlarda olacaktır. Diğer taraftan ithal mallarının yurt içindeki talep esnekliğinin yüksek ve yurt dışı arz esnekliğinin düşük olması durumunda bu malların fiyatlarındaki düşüş keskin olabilmektedir. İthal malların talep esnekliği büyüdükçe devalüasyondan fayda artacaktır. Bunun sebebi ise ithal mallarda pahalılaşma ithalatı kısıcı etki yapmasıdır. İhraç mallarının fiyat esnekliği sıfırdan itibaren büyüdükçe döviz kaybındaki azalış esneklik 1'e eşit oluncaya kadar devam eder, esnekliğin 1'e eşit olması durumunda ihraç mallarına harcanan döviz miktarında değişme olmaz. Böyle durumda devalüasyonun kayıp ve kazançları yoktur. Diğer yandan ithal mallarının

arzının esnek olması durumunda fiyatlarda bir değişme görülmeyecek, aksi takdirde ise düşme meydana gelecektir. İhraç malları arz esnekliğinin sonsuzdan itibaren küçülmesi durumunda arzın çoğaltılabilmesi ihraç mallarının fiyatlarını da arttıracak, bu da dış ticaret hadlerine olumlu etki yapacaktır. Devalüasyonun dış ticaret hadlerine etkisi ihraç malları arz esnekliğinin 1'e eşit olması hallerinde olumsuz, 1'den büyük olduğu hallerde olumlu olabilmektedir(Karluk, 2003: 413).

Diğer yandan devalüasyonun, dış ticaret hadlerine olumlu etki yapabilmesi için Marshall-Lerner Şartını sağlanmış olması gerekmektedir. Marshall-Lerner Şartı gereğince, ithalat ve ihracat toplam değerlerinin eşit yada yakın olması şartıyla, devalüasyonu yapan ülkenin ithalat ve ihracat talep esnekliklerinin toplamı 1'den büyük olması gerekmektedir. Bu durumda devalüasyon yapan ülkenin, ithalat talep esnekliğinin büyük olması durumunda, ihraç talep esnekliği ne büyüklükte olduğu önemli olmaksızın devalüasyon olumlu etki yapacaktır. Diğer şekliyle devalüasyon yapan ülkenin ve diğer ülkelerin ithal esnekliğinin birden küçük olması ve ithal talep esneklikleri toplamının 1'e eşit olması durumunda da olumlu etki yapabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, Marshall-Lerner Koşuluna göre; ülke içinde üretimi yapılan ihraç malları arz esnekliğinin sonsuz olması, yani ülkelerin üretimi aynı fiyattan dilediği kadar arttırabilmeleri şartıyla, ithal malların yurtiçi ve ihraç malların yurtdışı talep esnekliklerinin 1'den büyük olması gerekmektedir(Saatçioğlu, 2008: 2).

$$e_x + e_m \geq 1$$

e_x :İhraç malların yurtdışı talep esnekliği
e_m: İthal malların yurtiçi talep esnekliği

Esnekliklerin toplamı 1'den büyüdükçe ülkenin devalüasyon sonucu beklediği döviz kazancı o kadar yüksek olacaktır. Eğer esnekliklerin toplamı 1'den küçük olduğu takdirde ülke devalüasyondan beklediği olumlu etkiye sahip olamayarak, devalüasyondan zararlı çıkacaktır.

Diğer yandan, Joan Robinson, döviz kurlarında meydana gelen artışların yani devalüasyonun; ihraç mallarının iç arz esnekliği ile ithal malların dış arz esnekliğinin, ihraç mallarının dış talep esnekliği ile ithal mallarının iç talep esnekliğinden büyük olması halinde, dış ticaret hadlerinde aleyhe bir gelişmeye sebep olacağı ve ülkelerin genel olarak tükettikleri mallar yerine üretimde bulunduğu mallarda uzmanlaşmaya gideceği, bunun sonucunda ülkelerin ihraç mallarının dünya pazarlarında ithal ettikleri mallara göre denetiminin daha ileride olması gerektiğini savunmuştur. Buradan hareketle ülkelerin ihraç mallarının dış talep esnekliği, ithal edilen malların dış talep esnekliğinden daha düşük olmaktadır. Dış ticaret hadlerinin devalüasyonla beraber kötüleşeceğini savunmuştur. Döviz kurlarında meydana gelen artışın esneklikleri nasıl etkileyeceği matematiksel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir(Diler, 2006: 53);

Döviz kurunda k oranında bir artış meydana geldiğinde ihracatın iç fiyatında artış Δq kadar, dış fiyatında düşüşler ise k'nın küçük değerleri için;

$$q + \Delta q - (1 + k)q = \Delta q - kq$$

olmaktadır. Buradan yola çıkarak ihracat ve ithalatın esnekliklerini bulabiliriz.

İhraç Mallarının İç Arz Esnekliği:

$$s_x = \frac{\frac{\Delta X}{X}}{\frac{\Delta q}{q}}$$

İhraç Mallarının Dış Talep Esnekliği:

$$d_x = \frac{\frac{\Delta X}{X}}{k - \left[\frac{\Delta q}{q}\right]}$$

İthal Malların Dış Arz Esnekliği:

$$s_m = \frac{\frac{-\Delta M}{M}}{k - \left[\frac{\Delta p}{p}\right]}$$

İthal Malların İç Talep Esnekliği:

$$d_m = \frac{\frac{\Delta M}{M}}{\frac{\Delta p}{p}}$$

Döviz kurunda meydana gelen bir artış sonucunda dış ticaret hadlerinin olumsuz yönde etkilenmesi için;

$[\Delta p/p] - [\Delta q/q] > 0$ Koşulundan yola çıkarak $s_x \; ve \; d_m$ denklemleri kullanılarak

$$k\frac{(s_m s_x) - (d_m d_x)}{(d_m + s_m)(s_x + d_x)} > 0$$

koşulu elde edilir. Buradan da;

$$\frac{s_x > d_x}{d_m < s_m}$$

koşuluna göre döviz kurlarında meydana gelen artış dış ticaret hadlerinde olumsuz etkiye sebep olacaktır.

Formüllerde;
M: İthalat Miktarını,
X: İhracat Miktarını,
q: İhraç Malları İç Fiyatını,
p: İthal Edilen Malların İç Fiyatını,
s_m: İthal Mallarının Dış Arz Esnekliğini,
s_x : İhraç Mallarının İç Arz Esnekliğini,
d_m: İthal Malların İç Talep Esnekliğini,
d_x : İhraç Mallarının Dış Talep Esnekliğini ifade etmektedir.

2.3.1.2.Toplam Harcama(Massetme) Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre; dış ticarette meydana gelen açıkları ülkenin toplam gelir ve toplam harcamaları ile ilişki kurarak, devalüasyonun dış dengeyi sağlayıcı

etkisini, milli gelirde meydana gelen farklılıklar yoluyla açıklamaktadır. Bir Ülkenin toplam geliri tüketim ve yatırım harcamaları toplandıktan sonra ithalat ve ihracatın farkının ilave edilmesiyle ortaya çıkmaktadır(Saatçioğlu, 2008: 2).

Devalüasyonun ilk etkisi olarak; ihracatı teşvik edici bir rekabet gücü sağlanmış ve ithalatı caydırıcı bir etkide bulunulmuş olur. Bu yüzden önceden yurda ithal edilen malların yurt içinde üretimleri desteklenmiş olur. Üretimde ve dolayısıyla reel gelirde meydana gelen artış sonucu ithalat tekrardan artış eğilimine girer. Bu sebeple devalüasyon sonucu dış ticaret dengesinde meydana gelen gelişme kısmi de olsa giderilmiş olur.

$$Y= C+I+G+(X-M)$$

Formülde Y milli geliri aynı zamanda yurt içi üretimi, C+I+G ise yurt içi harcamaları, (X-M) de ithalat ile ihracatın net farkını yani ödemeler dengesini göstermektedir. Burada yurt içi yapılan üretim yurt içi harcamalardan küçük ise ki, bu durumda dış ticaret açığı var demektir, ödemeler dengesi açık verecektir. Diğer yandan yurt içi üretim yurt içi harcamalardan büyük ise ödemeler dengesi fazla verecektir. Burada (C+I+G)'ye (A) olarak tanımlarsak eşitlik;

$$Y=A+(X-M) \text{ olur.}$$

Ayrıca devalüasyon sonrasında yurtiçi harcamalar arttığı halde yurt içi üretimde lehte bir değişiklik meydana gelmez ise dış ticaret açığı da artacaktır. Dış ticaret açığının düzelme gösterebilmesi için ülkenin ya üretim düzeyini (Y) arttırması gerekmekte ya da toplam harcama düzeyini (A) azaltma yoluna gitmesi gerekmektedir. Ekonominin eksik istihdam durumunda net ihracatta meydana gelen artışa üretimde artış ile eşlik edebilmektedir. Fakat bunun sağlanması için yurt içi harcamanın üretimdeki artış oranından daha küçük oranlarda artması gerekmektedir. Eğer ekonomi başlangıç durumunda tam istihdam konumunda ise üretim arttırılamayacağından, ihracatı arttırmanın tek yolu olarak, yurt içi toplam harcamayı kısmak kalmaktadır. Bu durumu sağlayabilmek para ve maliye politikalarıyla yurtiçi harcamaları baskı altına almaktır. Eğer böyle bir durum gerçekleşemez ise devalüasyon sonucu elde edilen fiyat avantajı, yurtiçi fiyatlar seviyesinin yükselmesi ile eski konumuna geri dönmektedir.

Buradan da anlaşıldığı gibi ekonomi tam istihdam durumunda iken yapılan devalüasyondan istenilen etkinin görülebilmesi, harcama kısıcı politikalarla desteklenmesi sonucu sağlanabilmektedir(Tiryaki, 2002: 4).

2.3.1.3.J Eğrisi Etkisi

Ülkede yapılan devalüasyon, ülkenin dış ticaret bilançosunda önce olumsuz etki yapmakta, daha sonra ise düzelme eğilimine girmektedir. Uzun vadede devalüasyonu yapan ülkenin dış ticaret bilançosunda görülen gelişmeler, J harfinin şeklinde meydana geldiği için bu olaya J eğrisi etkisi denilmektedir. Devalüasyon yapıldıktan sonra ticaret dengesinin kötüleşeceği, J harfinin aşağıya doğru kayan küçük ucu gibi, zamanla iyiye doğru gideceği, J harfinin yukarıya doğru kıvrım alan uzun kolu gibi, beklenir. Devalüasyonun ilk etkisi ithalat harcamalarında meydana gelen artış olur. Çünkü daha önceden yapılmış olan ithalat anlaşmaları devam etmekte olup, ithalat miktarında herhangi bir artış meydana gelmez iken, devalüasyon sonucu ithal malların fiyatları ulusal para cinsinden artacağından ithalat harcamaları da yükselişe geçecektir. Devalüasyon sonrası geçen evrede yeni oluşan duruma üreticiler zamanla uyum sağlayabilmektedirler. Devalüasyon sonrası ihracat yapmak fiyatlar yüzünden cazip hale gelmekle birlikte, bu fiyatlar ile ihracat yapmak için üretim yapmak gerekmekte bu da zamanla meydana gelmektedir. Diğer yandan devalüasyon sonucu meydana gelen fiyat değişmelerinin, ilk yılda ancak yarısı görülebilmektedir. J eğrisi etkisinin olabilmesi için kısa dönem esnekliklerin 1'den küçük olması gerekmektedir. Eğer kısa dönem esneklikleri, Marshall-Lerner Şartında belirtilene uygun değilse o zaman J etkisi görülebilmektedir. Belli bir zaman geçtikten(en az iki yıl) sonra devalüasyonun dış ticaret bilançolarında iyileştirici etkileri görülmeye başlar. Devalüasyonun kısa dönemde etkisi olumsuz olmaktadır(Karluk, 2003: 415).

Devalüasyon yapıldıktan sonra ihracatın hemen artması ve ithalatın hemen azalması beklenemez. Çünkü dış ticaret işlemleri sözleşmeler üzerinden yürümekte ve bu sözleşmeler de uzun dönemli olmaktadırlar. Diğer yandan tüketici alışkanlıkları anlık değişime uğramaz, ithal mallar pahalansa dahi tüketiciler belli bir süre daha ithal malların kullanmaya devam ederler. Ayrıca ithalat yapan firmalar fiyatların yükseleceği beklentisi içerisinde oldukları için ithalat miktarlarını arttırırlar. Aynı şekilde ihracat

yapanlar ise döviz kurunun yükselmesi beklentileri yüzünden ihracatlarını ertelemektedirler.

2.3.2.Revalüasyon

Devalüasyonun bir anlamda tersi olan revalüasyon, yani ulusal paranın dış değerinin yükseltilmesi, devalüasyonun tam tersi bir etki yapmaktadır. Dış ödemeler dengesi fazla veren ülkeler, aldıkları revalüasyon kararı ile ulusal paranın dış değerini yükseltirler. Yani revalüasyon da ülke içindeki fiyatları yükselterek ihracatı azaltıcı, ülke dışındaki fiyatları düşürerek ithalatı artırıcı etki yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle revalüasyon sonucu ihraç mallarının fiyatları yabancı para olarak pahalı hale gelirken, ithal mallarının fiyatı ulusal para cinsinden ucuzlamaktadır(Dumn ve Mutti, 2000: 439). Bunun sonucunda dış ticaret hadleri ülke lehine dönmekte ve ülkenin uluslararası piyasalardaki rekabet gücü artmaktadır.

Revalüasyon genellikle ülkeler tarafından az yapılan bir kur ayarlamasıdır. Bu para operasyonu, MB ihtiyaçtan fazla döviz rezervi olmasına karşılık, yapılacak olan emisyon yüzünden enflasyon meydana gelmemesi için revalüasyon yapılabilir. Diğer yandan uluslararası ödemeleri kolaylaştırmak içinde revalüasyon yapma yoluna gidilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYEDE UYGULANAN DÖVİZ KURU POLİTİKALARI VE DIŞ TİCARETE ETKİLERİ

3.1.TÜRKİYE'DE KUR POLİTİKASI VE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihten günümüze kadar geçen süre içerisinde uyguladığı döviz kuru politikaları incelendiğinde, genellikle sabit kur politikalarının uygulandığını görmekteyiz. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte 1950 yılına kadar, İngiliz Sterlini referans para olarak kullanılmış daha sonra ABD Doları referans para olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1923 ile 1929 yılları arası altın, döviz ve menkul kıymetler borsasının aktif olduğu görülmektedir. Ayrıca bu dönemde döviz çek ve senetleri borsada işlem görmekteydi. Bu dönem uygulamaları genel itibariyle serbest döviz kuru politikaları özelliklerini taşımaktaydı. Bu dönemde her çeşit kambiyo serbestliği tanınmakla birlikte Türk Lirası, Sterline bağlı bir şekilde dalgalanmaya bırakılmıştır(Ay, 2007: 43). Ancak 1929 yılına gelindiğinde dünya çapında etkisini gösteren büyük ekonomik kriz ile birlikte Türk Lirası, İngiliz Sterlini karşısında hızlı bir şekilde değer kaybetmiştir. Bu yüzden Türkiye, 1929 senesinden sonra liberal ekonomiden yavaş yavaş ayrılmaya başlamıştır. Türkiye'de 1930 yılında döviz piyasalarının doğrudan denetlenmesi amacıyla Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmış ve aynı sene içerisinde bu denetimi sağlayacak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuştur. 1933 yılında Ödünç Verme İşleri Kanunu ile birlikte serbest faiz uygulamasından vazgeçilerek, Türk Lirasının konvertibilitesine son verilmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye'de sabit kur politikası uygulanmaya başlanmış ve uzun zaman aralıklarıyla Türk Lirası devalüe edilerek uygulanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ilk devalüasyon 1946 yılında gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Türk Lirasının değeri % 53,6 düşürülmüştür. Burada yapılan devalüasyonun amacı İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen yeni ekonomik yapıya uyum sağlanması olarak görülebilmektedir(Ay, 2007: 55).

Türkiye'nin 1947 yılında Dünya Bankası ve IMF'ye üye olmasıyla birlikte ayarlanabilir sabit döviz kuru politikası uygulanmaya konulmuştur(Ay, 2007: 71). 1956 yılında turist ve benzeri dövizlerde 2,80 olan Türk Lirasının, ABD Doları karşısındaki paritesi 5,25-5,50 olarak yeniden tespit edilmiştir. Bu tarihten sonra kambiyo denetiminin artması, dış ticaret dengesinde olumlu gelişmeler sağlayamadığı gibi sabit tutulan resmi döviz kuru ile karaborsada kaçak olarak alınıp satılan döviz kuru arasındaki fark üç katına çıkmıştır. Bunun sonucu olarak dışarıya sermaye çıkışı artmış,

kaçakçılık önlenemez boyutlara ulaşmış ve enflasyonun yükselişe geçmesiyle birlikte 1958'de Türk Lirası devalüe edilerek 1 ABD Doları, 9 Türk Lirası'na eşitlenmiştir(Ay, 2007: 80). 1970 yılına gelindiğinde ithal mallara olan talebi kısmak ve dış ticarette rekabet gücümüzü yükseltmek için Türk Lirası tekrar devalüe edilerek 1 ABD Doları, 15 Türk Lirası yapılmıştır. Bu tarihten sonra kur ayarlamaları daha sıklıkla yapılır hale gelmiştir. 1973 yılında dünya petrol fiyatlarının dört kat artması neticesinde Türkiye'nin bütün ihracat gelirleri, petrol ithalatını karşılayamaz hale gelmiştir. Türkiye, 1974 yılına gelindiğinde IMF programıyla birlikte kur politikalarında yeni uygulamaya geçmiş fakat bu uygulamalar sık sık devalüasyonların sebebini oluşturmuştur. IMF programına göre ülkelerin kendi ulusal paraları ile diğer üye ülkelerin ulusal paraları arasındaki kurlarda herhangi bir, iki alış veya iki satış kuru arasında en çok %2'lik fark olması gerektiği bildirilmiştir. Bu yüzden 1974 yılında bazı dövizler TL karşılığı ayarlanmıştır. 1977 yılına gelindiğinde enflasyon oranları yükselmeye başlamış, ödemeler dengesinin açık vermesi sonucu ülkenin makro dengeleri bozulmuş ve iktisadi büyüme yavaşlamıştır. Bununla birlikte döviz kurları, 1977'de iki, 1978'de üç, 1979'da da üç kez ayarlanması ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nce üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki yapılan ayarlamalar, iç ve dış finansman problemlerini çözememiş olması sonucunda hızla artan bir enflasyon sürecine girmiştir(Parasız, 2003a: 403).

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte mal piyasalarında liberilizasyona ve ihracata yönelik politikalara geçiş yapmıştır(Gerni, Emsen ve Değer, 2006: 295). 1980 yılının Ocak ayında alınan ekonomik tedbirler paketiyle birlikte kur politikasında da değişime giderek, sürünen parite uygulamasına geçilmiştir. Bununla birlikte 1 ABD Doları 26,50' den 70 TL'ye yükseltilerek, bu tarihten sonra kurlarda daha sık bir şekilde ayarlamaya geçilmiştir. Bu sebeple uluslararası piyasalarda ki gelişmeler de göz önüne alınarak aynı sene içerisinde 16 defa, Mayıs 1981'e kadarda 6 defa kur ayarlaması yapılmıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte faiz ve döviz kurlarının baskı altında tutulduğu bir ekonomiden finansal liberasyonu ve TL konvertibilitesini aşamalı bir şekilde gerçekleştirmeyi hedefleyen tedbirler alınmıştır(Parasız, 2003a: 403).

1981 Mayısından itibaren tek kur ayarlamasına geçilmiş ve Merkez Bankası döviz kurlarını günlük olarak belirlemiştir. Kurlar her iş günü yeniden belirlenmiştir(Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 102).

Diğer yandan Türkiye'de 1923-1980 yılına kadar sabit kur politikası uygulanmış buda TL'nin aşırı değerlenmesine yol açarak, ödemeler dengesi krizleri ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Bu dönemde ithal ikameci politikalar nedeniyle, ihracat ihmal edilmiş ve çok düşük oranlarda büyüme gerçekleşmiştir. Ayrıca bu dönemde tarıma dayalı ihracat gerçekleştirilmeye çalışılmış, bu yüzden de sanayi ürünlerine dayalı ithalat yüksek rakamlara ulaşmıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte dış ticarette liberal bir politika izleyen Türkiye, 1930 yılına gelindiğinde dünya ekonomik buhranı yüzünden bunu terk ederek devletçiliği bir ilke olarak kabul etmiştir. 1960'lı yılların ortalarına kadar Türkiye, dayanıksız tüketim malları ithalatını yerli üretim ile ikame etmeye çalışmış ve kendi iç talebini karşılayacak duruma gelmiştir. Bu yıllarda, dayanıklı tüketim malları ithalatını yerli üretimle ikame etmeye çalışmıştır. Bu yıllarda ithal malların fiyatları, yüksek değerlenmiş kur politikası yüzünden yüksek tutulmuştur. 1970-1980 yılları arasında karşılaşılan petrol şoku ve uygulanan yanlış iktisadi politikalar yüzünden, büyük oranlarda dış ticaret açıkları meydana gelmiştir. Bu sorunu gidermek için devalüasyon yapılmak zorunda kalmıştır.1980 yılına gelindiğinde Türkiye'de dışa açık politikalar sonucu ihracat teşvik edilmiş ve ithalatta da liberalizasyona gidilmiştir(Ay, 2007: 218-219). 1980 yılı itibariyle döviz kurlarının ihracat potansiyeli bulunan sektörlerin gelişmesine engel olacak şekilde belirlenmesinden vazgeçilerek TL, ABD Doları karşısında devalüe edilmiştir. 1980-1983 döneminde döviz kurları Türkiye ve Türkiye ile ticareti bulunan ülkelerin arasındaki enflasyondan daha fazla devalüe edilerek ihracatın teşvikinde kur politikasından yararlanılmak istenilmiştir(Ay, 2007: 138).

3.1.1.1984-1989 Esnek Kur Politikası-Kontrollü Esnek Kurlar Dönemi

29 Aralık 1983'de Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunun hakkında alınan 28 Sayılı Karar ve bu kararla Temmuz 1982'de yürürlüğe konulan 30 Sayılı Karar ile birlikte Türkiye'de uygulana gelen kambiyo rejimi önemli ölçüde değiştirilmiş ve revize edilmiştir. Bununla birlikte Merkez Bankası haricindeki ticari bankalara, Merkez Bankasının belirlemiş olduğu kurların haricinde kur uygulayabilmelerine olanak sağlamıştır. Ayrıca yurt dışında yerleşik kişilere Türkiye'de ulusal parayla tahsilât ve ödemelerde bulunabilme serbestliği getirilmiştir(Parasız, 2003b, 344). Bu kararlarla birlikte vatandaşların beraberinde döviz bulundurmaları, bu dövizleri bankalarda

açacakları hesaplarda tutmaları ve bu dövizleri efektif olarakta çekebilecekleri gibi; Türkiye'de yapacakları işler nedeniyle yurt dışından döviz kabul etmeleri, hiç bir kayda tabi tutulmaksızın ve menşei sorulmaksızın serbest tasarruf etmeleri sağlanmıştır(Seyidoğlu, 2003b: 37). Bu önemli değişiklerle birlikte 1984 yılından başlamakla birlikte 1989 yılına kadar yeni kur politikası dönemi başlamış olup bu dönem kontrollü esnek kur politikası olarak adlandırabilmektedir(Ay, 2007: 152). 1984 yılından itibaren Merkez Bankası tarafından günlük olarak belirlenen esas kurun dövizler için %6 ve efektifler için %8 alt ve üst limitleri ve bankaların, döviz fiyatlarının döviz alış ve satış kurları arasında %2 limitini geçmemek kaydıyla işlem yapmaları serbest bırakılmıştır. Temmuz 1985'de bu uygulamadan vazgeçilerek limitlerin kaldırılmasına rağmen bankalar resmi kurdan fazla uzaklaşmama yolunu seçmişlerdir. 1986 yılına gelindiğinde bankaların döviz ve efektif satış kurları Merkez Bankası tarafından belirlenen satış kurlarını geçemeyecek şekilde, alış kurlarında ise aynı şekilde Merkez Bankasının belirlediği alış kurunu geçmemek kaydıyla bankalara serbest olarak belirleme imkânı sağlanmıştır(Ay, 2007: 152).

1988 yılı Ağustos ayı itibariyle Merkez Bankası içerisinde döviz ve efektif piyasaları kurularak döviz kurlarının piyasa koşulları altında belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Burada bankalar, özel finans kurumları ve yetkili kurumlara da Merkez Bankası ile birlikte döviz kurunun belirleyebilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca bu sene itibariyle devalüasyon oranları düşürülerek, %75,8'e varan enflasyon oranları aşağı çekilmek istenilmiş fakat bu sayede TL aşırı değer kazanmış, 1994 yılında meydana gelen ekonomik krizin zeminini hazırlamıştır(Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 104).

Diğer yandan bu dönemde ihracatın teşvikinde kur politikası aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1980 öncesi karşılaşılan döviz dar boğazının, yanlış uygulanan kur politikası sebebiyle ihracatın yetersizliği sebep olarak görülmüştür. Bu yüzden Türk Lirasının gerçek değeri üzerinde belirlenmesi politikasından vazgeçilerek ihracat potansiyeline sahip sektörlerinde önü açılmıştır. Bu dönemde döviz kuru politikası, enflasyon oranının yüksek olmasına rağmen ihracatın fiyat rekabetliliğini arttırıcı ve koruyucu olmuştur. Bu dönemde ortaya konan döviz kuru politikası ile birlikte fiili ihracat fiyatları, fiyat hareketlerinin üzerinde gerçekleşerek ihracat karlı

hale gelmiştir. 1984 yılı itibariyle uygulanan döviz kuru politikası sonucu, ihracat teşvik edilip ithalat kısıtlanma yoluna gidilmiştir. Bu dönemde ithalatın liberalizasyonu ve ihracatın teşviki uygulamaları sonucu dış ticaret hacmi 1980 yılına oranla 1989 yılında 2,6 kat büyüyerek 27.416,8 milyon dolara ulaşmıştır. Doğal olarak bu artışın önemli sebeplerinden biriside ihracatın yıllık ortalama olarak %19,3 artış göstermesidir. Diğer yandan ithalatın aynı dönemde yıllık büyümesi %13,1 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranı 1980 yılında %36,8'den 1988 yılında %81,4'e kadar yükselmiştir(Ay, 2007: 138-142).

3.1.2.1989-1994 Esnek Kur Politikası-Gözetimli Dalgalanma Dönemi

Ağustos 1989'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında alınan 32 Sayılı Karar ile tam konvertibiliteye geçiş sağlanmıştır. 32 Sayılı Karar'a göre Türkiye'de yerleşik kişiler, bankalar, özel finans kurumları ile yetkili kuruluşlardan istedikleri kadar döviz alımı ve bunu yurt dışına çıkarma serbestliği getirilmiştir. Bu karar Türkiye'nin liberalleşme sürecinde yapılan son uygulamadır(Müslümov, Hasanov ve Özyıldırım, 2002: 154-155). Diğer yandan yurt dışı yerleşik kişilerin borsaya kote olmuş Türk menkul kıymetlerini, Türkiye'de sermaye piyasası kanuna göre faaliyet gösteren bankalar ve aracı kurumlar vasıtasıyla almaları, satmaları ve aynı şekilde yurt dışına transfer ettirmeleri ile aynı şekilde Türkiye'de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla yabancı borsalarda işlem yapabilme ve bedellerini transfer edebilme serbestliği getirilmiştir. Ayrıca Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışından her türlü kredileri almaları ve Türk bankalarının döviz kredisi açması konularında da liberalleşmeye gidilmiştir. Aynı zamanda 32 Sayılı Karar ile birlikte yurt dışında yerleşik kişilerin Türkiye'de ve Türkiye'de yerleşik kişilerin de yurt dışında TL ile ödeme, tahsilât yapma ve tevdiatta bulunmalarına serbestlik getirilmiştir(Parasız, 2003b: 345-346). Bu tarih ile birlikte döviz kurları, TCMB Döviz ve Efektif Piyasaları Müdürlüğünün ve bankalar, özel finans kurumları ve yetkili kuruluşların katılımıyla gerçekleşen, alım satım seansı olan günlük kur belirleme seansları ile belirlenmeye başlanmıştır.

32 sayılı kararın etkisiyle sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonra 1989 ve 1990 yıllarında kısa vadeli sermaye girişi hızlanmıştır. Diğer yandan TL'nin

konvertibilitesinin IMF tarafından ilan edilmesiyle birlikte, Türkiye'nin cari işlemlere ilişkin ödemeler ve transferler üzerine sınırlama koyma yetkisi de ortadan kalkmıştır(Özbek, 1998: 32). 1990 yılı başlarında hükümet enflasyona istikrar kazandırmak için çeşitli parasal büyüklüklerdeki artışları, yabancı dövizlerle emme politikasına gitmiştir. Bu yüzden aktif kur politikası uygulamasından vazgeçilerek, sıkı para politikası uygulamasıyla enflasyonu düşürme yoluna gidilmiştir. Bu sebeple TL reel olarak değer kazanmıştır. 1991 körfez krizine kadar TL reel olarak değer kazanmasına rağmen, kriz ile birlikte kısa vadeli sermaye çıkışının etkisiyle TL değer kaybetmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren aşırı değerlenmiş TL uygulamasından vazgeçilmiştir. Bununla beraber 1992 yılında kurlarda meydana gelen dalgalanmalar 1993'ün son aylarına kadar engellenmiştir. Merkez Bankası Aralık 1993'ten itibaren TL'nin, Dolara göre kurunun belirlendiği esnek bir döviz kuru politikası ortaya koymuştur. Bu sisteme gözetimli dalgalanma da diyebiliriz. Yani Merkez Bankası istenmeyen döviz kuru dalgalanmalarını piyasaya, rezerv ve faiz oranı değişikliğine giderek engellemeye çalışmıştır(Parasız, 2003b: 464).

Öte yandan bu dönemde, 1988 yılından itibaren ihracat duraklamaya girmeye başlamıştır. Bunun en önemli sebebi ise bu yıldan itibaren aktif kur politikasından vazgeçilerek, enflasyonla mücadele ve kısa vadeli sermaye hareketlerine olanak sağlamak için, aşırı değerlenmiş kur politikasına geçilmiştir(Ay, 2007: 145). Bu dönemde dış ticaret hacmi ithalat ve ihracatta meydana gelen yüksek oranlı artışlar sebebiyle 1989 yılında 27.416,8 milyon dolardan, 1994 yılında 41.375,9 milyon dolara çıkmıştır. Aynı dönemde ihracat %55,8 büyüme gösterirken ithalat ise %47,4 büyüme göstermiştir. Yine aynı dönemde dış ticaret açığı 1994 yılındaki ihracattaki yüksek artış ve ithalattaki büyük düşme nedeniyle, 5.164,1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılında bu açık 14.083,3 milyon dolara çıkmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1994 yılında %77,8 düzeyine çıkmasına rağmen genel olarak dönem boyunca % 60'lar seviyesinde kalmıştır. Bu dönemde ihracat sürekli artmakla birlikte artış oranları istikrarsız, 1990 ve 1994 yıllarında düşük düzeyde kalmıştır. Bunun başlıca sebeplerinden biride aşırı değerlenmiş TL olmaktaydı(Ay, 2007: 158).

3.1.3.1994 -2001 Sabit Kur Politikası Dönemi

3.1.3.1.1994-1999 Yönlendirilmiş Sabit Aralık Dönemi

26 Ocak 1994 yılında TL, ABD Doları karşısında %13,6 oranında tekrar devalüe edilmiştir. Bunun sebebi 1993 sonlarına doğru hazinenin az miktarda borçlanma yapması sonucunda, TL likiditesinin aşırı miktarda artması ve doğal olarak dövize baskı yapması idi. TL'nin devalüe edilmesi dövize baskısını azaltmaya yetmedi(Kansu, 2006: 166). 5 Nisan kararlarının alınmasına yol açan başlıca sebeplerin; enflasyonu düşürmek, mali piyasalarda istikrar sağlamak, ihracatı artırmak ve Türk Parasına değerinde istikrar sağlamak, olarak sayılabilir. Alınan tedbirlerden bazıları şunlardı; Merkez Bankası'nın faizleri yükseltmesi, dolar kurunun devletin belirlemiş olduğu kurumlar tarafından serbest olarak belirlenmesi ve Merkez Bankası tarafından bu kurların ilan edilmesi. Bu ve buna benzer ekonomik tedbirleri içeren maddelere 5 Nisan Kararları adı verilmiştir(Parasız, 1996: 255-265). Esasında 5 Nisan kararlarının alınmasına sebep olan gelişmeleri, geriye doğru gidersek 1989 yılına kadar dayandırılabilir. 1990 yılından itibaren kamu kesimi açıklarında meydana gelen artış, devletin nakit açığını yoğun bir biçimde iç ve dış borçlanma yoluna giderek kapatmaya çalışması, hızla yükselen enflasyon, ödemeler dengesi açıkları ve ayrıca 32 Sayılı Karar'ın mali piyasalara sağladığı serbestleşmenin erken ve aşırı olması da, 5 Nisan Kararlarına sebep olmuş olabilmektedir(Ay, 2007: 164).

5 Nisan kararları kur politikasında da önemli değişiklikler getirmiştir. Bu kararla birlikte fiyat istikrarını sağlayabilmek için sıkı para politikası devreye konulmuş, bunun ile birlikte enflasyonun düşük kalması için döviz kurunun nominal çapa olarak kullanılması öngörülmüştür(Ay, 2007: 170). 1995 yılında IMF ile yapılan stand-by anlaşması sonucu, kur sepetinin hedef değerleri öngörülen aylık enflasyon oranı kadar, kur sepetinin değerinin aylık olarak arttırılması karara bağlanmıştır. Yani 1 ABD Doları, 1,5 Alman Markı tanımlı kur sepetinin, enflasyon oranında arttırılacağı piyasalara duyurulmuştur. Bu karara rağmen kurların reel olarak değerlendiği 1995 yılında döviz sepeti kuru %60,1 artarken Tefe %64,9'un altında kalmıştır. Merkez Bankası döviz sepeti kuru artış hedefini yakalamak için piyasalara döviz satımı yaparak

müdahale etmiştir. Merkez Bankası tarihinde bir ilk olarak, vadeli döviz işlemleri (forward) gerçekleştirmiştir.

Merkez Bankası 5 Nisan 1994 tarihinden itibaren 1 ABD Dolarının resmi satış kuru, Reuters sisteminin bankalar arası döviz piyasası sayfalarında, alış-satış kotasyonu veren bankaların içinden seçilen on bankanın saat 15:00 itibariyle oluşan döviz alış satış fiyatlarının ortalamalarının, Merkez Bankası tarafından esas alınarak ertesi gün ilan edilmesiyle geçerli olmaya başlamıştır. Daha sonra bu bankaların sayısı 15'e çıkarılmıştır. 13 Eylül 1994 tarihinden itibaren 1998 yılına kadar Merkez Bankası buna benzer bir şekilde, üçer aylık dönemler baz alınarak döviz ve efektif devir ve satışları en yüksek olan 10 bankanın alış satış kurlarının ortalaması alınmıştır. 5 Ocak 1998 den itibaren banka sayısı 20'ye çıkartılmıştır.

Merkez Bankası 1996 yılında döviz kuru politikasıyla para politikasını uyumlaştırmıştır. Bu dönemde uygulanan para politikasının amacı istikrarı sağlamaya ve sürdürmeye yöneliktir. İstikrarın sağlanması içinde döviz kurundaki dalgalanmayı en aza indirmeye çalışılmıştır. 1996 yılı Kasım ve Aralık aylarında, aylık kur sepeti artışlarının enflasyon oranları ile yakın bir oranda oluştuğu görülmüştür. Bu dönemde kurlarda ki dalgalanma en aza indirgenmek istenmiş fakat reel değerlenmenin önüne geçilememiştir. Esasında Merkez Bankası; 1996 yılında uyguladığı döviz kuru politikasıyla, bankaların döviz kuru risklerini azaltmalarına olanak sağlamıştır.

1997 ve 1998 yıllarında para ve kur politikası hemen hemen birbirine çok yakın uygulamalardır. Bu dönemde aylık nominal devalüasyon oranı öngörülen enflasyon oranı ile paralel olacak şekilde belirlenmiştir. Bu dönemde de uygulanan para politikası finansal istikrarın sağlanmasına yönelik olmakla birlikte, bu istikrarın sürdürülebilmesi için döviz kurlarındaki dalgalanma en aza indirgenmek istenmiştir.

1997 yılı sonunda aylık olarak ortalama kur sepetindeki artış %77,3 olurken, Tefe'deki yıllık ortalama artış %75,9 olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan 1998 yılına gelindiğinde kur sepetindeki artış aylık ortalama olarak %58,2 ve Tefe'de %54,2 olmuştur.

Genel itibariyle 1994 sonrası Türkiye'de sabit kur politikası uygulanmaya

konulmuş ve kurun bir band içerisinde serbestçe hareket edebilmesi sağlanmış ama bu band oldukça dar olarak belirlenmiştir. Bu politika yönlendirilmiş sabit aralık (sürünen band) politikası ile benzerlikler göstermektedir. Bu uygulamada merkez bankası döviz sepetini baz almıştır. Merkez bankası özel imalat sektörü fiyat endeksi ile ölçülen enflasyona paralel olarak devalüasyonu götürmeye çalışmıştır(Yetiş, 2008: 13).

Diğer yandan 5 Nisan kararlarının önemli bir amacı olan Türk Lirasının reel değerini düşürerek iç talebi kısmak ve ihracatı arttırmak olmuştur. Bunun sonucunda, 1994 yılında ihracat önemli bir şekilde artış göstermiştir. Aynı şekilde 1996 ve 1997 yıllarında ihracat büyüme göstererek; 1997 yılında 26.973,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat 1998 yılında, bir önceki yıla göre %2,7 artarken, 1999 yılında %1,4 gerilemiştir. İthalat ise aynı yıllarda %5,4 ve % 11,4 gerileyerek 1999 yılında 40.671,3 milyon dolara düşmüştür. Dolayısı ile dış ticaret hacmi düşerken, ithalattaki düşüşün yüksek olması sebebiyle 1999 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %65,4 seviyesine yükselmiştir. Genel itibariyle bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı %58 seviyesinde kalmıştır(Ay,2007: 169).

3.1.3.2.1999-2001 Yönlendirilmiş Sabit Parite Dönemi

Aralık 1999 yılında IMF ile yapılan stand–by anlaşması gereği üç yıl süreli bir program uygulanmaya başlanmıştır. Enflasyonu düşürme programı olarak adlandırılan bu program üç temel unsur üzerine oturtulmuştu. Bunlardan ilki sıkı maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmeye hız kazandırılması idi. Diğer unsuru ise enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikasının uygulanması öngörülmekteydi. Programın diğer unsularından bir tanesi de uygulamaya konulan diğer politikaların enflasyon ve reel faizlere yapacağı etkiyi artırmak için enflasyon düşürme amaçlı para ve döviz kuru politikasının uygulanması öngörülmekteydi. Bu program ile birlikte döviz kuru politikası enflasyon hedefine yönelik uygulanmaya başlanmıştır.

1995-2000 yılları arası yapılan kur ayarlamaları öngörülen enflasyon oranına göre yapılırken; 2000 yılı itibariyle hedeflenen enflasyon oranına göre ayarlama yapılmıştır. Diğer bir ifadeyle Merkez Bankası 1995 ve 1999 yıllarında uygulanan ve reel kur dalgalanmasını engellemek ve tahmin ettiği enflasyon oranına göre ayarlama

yaptığı kur politikasından, hedeflediği enflasyona yönelik kur politikası uygulamasına geçmiştir. Bu bağlamda geleceğe yönelik oluşan beklentilerin ve enflasyonist baskıların azaltılmasını sağlamak için döviz kuru çapa olarak benimsenmiştir. Bu amaçla Merkez Bankası 2000 yılı için hedeflediği %20 Tefe enflasyon oranı kadar, kur sepeti artış oranını %20 olarak aynı şekilde gerçekleşeceğini ilan etmiş ve buna uygun olarak günlük kur sepeti artış oranlarını önceden duyurmuş ve kur sepeti üzerinden döviz alımı ve satımı yapacağını ilan etmiştir.

2000 yılı itibariyle uygulamaya konulan program çerçevesinde kur politikası için iki farklı yöntem uygulanmak istenilmiştir. Buna göre ilk 18 aylık dönemde yukarıda belirttiğimiz sürünen sabit kur politikası uygulanırken, ikinci 18 aylık dönemde kademeli olarak genişleyen bant (gözetimli dalgalanma) uygulamasına geçilmesi planlanmaktaydı(Parasız, 2003b: 541-542). Bu politikaya göre ikinci dönemde döviz kurunun aşamalı olarak artırılması yani 1 Temmuz 2001 tarihi ile 31 Aralık 2001 tarihi arası %7,5, Ocak 2002 tarihinden, 2002 Haziran ayına kadar %15 ve Ocak 2003'e kadar ise %22,5 olarak planlanmaktaydı. Merkez Bankası döviz kurunun bant içerisindeki dalgalanmalarına müdahale etmeyeceğini ilan etmiş bulunmaktaydı(Erçel, 1999: 14-15). Programın ikinci evresi uygulanması öngörülen politikanın sabit döviz kur politikasından çıkış ve daha esnek kur politikasına geçiş olarak belirtilmiştir.

Bu uygulanan program beklenen başarıya ulaşamamıştır çünkü enflasyonun oranının yıl sonunda %38 olarak gerçekleşmesi ve ekonomide yapılması gereken yapısal reformların yapılamaması, nominal faizlerdeki düşüşün özellikle ithalata dayalı tüketimi arttırması sonucu 2000 yılında dış ticaret açığının %110 olarak gerçekleşmesi, bunların sebepleri arasında sayılabilir. Bununla birlikte 2000 yılının Kasım ayında meydana gelen likidite krizi ve bununla birlikte piyasa ve devlet iç borçlanma senetleri faizlerinin yükselmesi ile birlikte ekonomi sarsıntı geçirmiştir. Piyasada meydana gelen TL likiditesi sıkışıklığına rağmen Merkez Bankası bankaların döviz talebini karşılayarak, hem de piyasaya TL likiditesi sağlayarak programın sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Bu krizle beraber Merkez Bankası piyasaya likidite sağlaması ve IMF'den sağlanan ek rezerv ile birlikte, para piyasası faizleri düşüş kaydederken, devlet iç borçlanma senetlerinin faizlerinde beklenen düşüş gerçekleşmemesi, krizden sonra programa olan güvenin tam olarak sağlanamadığı anlaşılmaktadır.

2000 yılı Kasım ayında meydana gelen kriz ile birlikte kur sepeti uygulaması devem ettirilebilmesine rağmen, reel döviz değerlenmesinin önüne geçilememiştir. Bununla birlikte Kasım ayı içerisinde meydana gelen siyasi sorunlar sonucunda piyasaların programa olan güveninin sarsılmış ve dövize hücum başlamıştır. Bunun sonucunda uygulana gelen, artış oranı önceden belirlenen kur sepeti sisteminden, serbest dalgalanan kur politikası uygulamasına geçilmiştir.

Öte yandan bu dönemde TL'nin aşırı değerlenmesinin etkisi ile birlikte ithalat 2000 yılında %39 oranında artmış, aynı yıl ihracat artış oranı ise %0,8 düzeyinde artış göstermiştir. Normal olarak dış ticaret açıkları %110 seviyesine çıkmıştır. Bu yılda ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %51 düzeyinde gerçekleşmiştir.(Ay, 2007: 175). 2000 yılında döviz kuruna dayalı istikrar programının sonucu olarak TL'nin değerlenmesi ve Euro'nun Dolar karşısında değer yitirmesi, ihracattaki zayıflığın sürmesine sebep olmuştur.

3.1.4.Esnek Kur Politikası-Serbest Dalgalanma Dönemi

Türkiye'de meydana gelen siyasi kriz ve bunun akabinde dövize hücum sonucu planlanmadan serbest dalgalanan kur politikasına geçiş, Türkiye'deki bankaların ve şirketlerin fon ihtiyaçlarını; döviz ya da TL olarak kısa vadeli borçlanmaları sonucunda, yüksek oranda kur riskiyle krize yakalanmalarına sebep olmuştur. Bu kur riski artışını tetikleyen diğer unsurlarda; yıllarca süre gelen yüksek enflasyonun neticesinde yüksek oranda para ikamesi bulunması ve döviz tevdiat hesaplarının uygulanan döviz kuru politikasına rağmen artış göstermesidir. Bunun sonucunda ticari bankalar kısa vadeli döviz yükümlülüklerini yerine getirebilmek için fiyatını önemsemeksizin döviz talep etmeye başlamışlardır. Bankaların bu yoğun taleplerini karşılayabilmek için döviz ve efektif piyasalarında işlem yapmaya yetkili bankalara, piyasa faiz oranlarının üstünden sağlanan döviz depo imkânı sayesinde, ticari bankalar kısa vadeli döviz yükümlülüklerini, TL karşılığı döviz talep etmeden karşılamışlardır.

Türkiye'nin 2000 ve 2001 yıllarında geçirmiş olduğu ekonomik kriz sonucu, uygulanan kur çapasına dayalı enflasyonu düşürme programı çökmüş ve Nisan, Mayıs aylarında IMF'nin öncülüğü ve denetiminde açıklanan, makro düzeyde güçlü ekonomiye geçiş programı yürürlüğe konmuştur(Kandiller, 2001: 55-56). Bu programın

amacı güven bunalımı ve istikrarsızlığın ortadan kaldırılması ve kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılması olarak sayılmaktaydı. Programın temel hedefine baktığımızda; sürdürülemez hale gelmiş olan kamu borçlarının bir daha olağanüstü bir dış yardıma muhtaç olmayacak şekilde yapılandırılmasının, sağlanmak istenmesidir. Ayrıca bunun çözümlenmesi için sıkı bir maliye politikasının uygulanması öngörülmüştür(Hazine Müsteşarlığı, 2001: 5). Merkez Bankası döviz kurunun 21 Şubat 2001 yılında serbest dalgalanmaya bırakılması sonucu TL, dolar karşısında ilk günde %28,5 değer kaybına uğramıştır. Dolar kuru kriz öncesi 680 bin TL olmasına rağmen kısa sürede 1 milyon TL'nin üzerine çıkmış ve Ekim 2001 yılına 1 milyon 680 bin TL olmuştur. Genel olarak baktığımızda doların TL karşısında değer kazanımı %150 oranlarını bulmuştur. Güçlü ekonomiye geçiş programı çerçevesinde esnek kur uygulaması altında, enflasyon hedefine geçilmesi yönünde politika izlenmiştir. Merkez Bankası tarafından enflasyon hedefi 2001, 2002, 2003 ve 2004 yılları için sırasıyla %52,5, %35, %20 ve %12 olarak belirlemiş ve buna yönelik sıkı para politikası da uygulamaya başlamıştır. Bu hedeflere ulaşmanın serbest kur ortamında olacağı Merkez Bankası tarafından ilan edilmiştir. Merkez Bankası döviz kurunun piyasa tarafından belirleneceğine kabul etmesine karşılık, döviz kurunda meydana gelecek aşırı dalgalanmaları önlemek için döviz alım ve satımı yaparak piyasaya müdahale edebilecekti. Fakat yapılan bu müdahaleler dalgalanmayı gidermek amacıyla ve sınırlı bir seviyede kalmak şartıyla ve belirli bir döviz kuru seviyesini savunmamak için yapılacaktı(Ay, 2007: 187). Kriz sonrası kurun aşırı değerlenmesini önlemek için MB, döviz ve efektif piyasalarında doğrudan satışta bulunmuştur. Diğer yandan aynı amaca yönelik olarak satış miktarı önceden belirlenmiş miktarlarda döviz satım ihalelerine başlanmış, bu şekilde döviz kurunun ihale sonucunda belirlenecek fiyat sonucunda oluşacağı belirtilmiştir. Merkez Bankası bu uygulamayı 17 Mayıs 2007 tarihinde bırakarak bu ihalelerin gerekli gördüğü durumlarda yapılacağı belirtilmiştir. Döviz kuru Şubat krizinden itibaren, aynı yılın Ekim ayına kadar bir artış trendi yaşamıştır. Hükümetin yeni oluşturulan güçlü ekonomiye geçiş programını ödünsüz uygulayacağına vaat etmesi ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan tam destek sonucu piyasalarda istikrarlı bir ekonomik programın uygulanacağına yönelik bekleyişleri arttırması sonucu, krizden sonra döviz kurlarında meydana gelen aşırı yüklemeden kaynaklanan köpük azalmıştır. Bunun akabinde sıkı maliye ve ekonomi politikalarının

tavizsiz bir şekilde uygulanması ve ekonomide yapısal reformların kesintisiz devamı programa olan güveni arttırmıştır. Böylece toplumda enflasyonist eğilimler azalma yoluna girmiştir. Diğer taraftan Türkiye'deki ekonomik birimlerin esnek kur sistemine uyum sağlamaları da kurların istikrar kazanmasında büyük rol oynamıştır(Okur, 2002: 43-51). 2002 yılı Haziran ayında Merkez Bankası'nın kredibilitenin bir ölçüsü olan yılsonu enflasyon bekleyişi ile yılsonu enflasyon hedefi arasındaki fark -0,6 puan düzeyine düşmesi sonucu, halk döviz cinsinden olan varlıklarını bozdurarak TL cinsi yatırım araçlarına yönelmiş ve böylece döviz kuru düşüşe geçmiştir. 2002 ve 2005 yılları arasında enflasyon oranlarındaki düşüşe rağmen TL değer kazanmaya devam etmiştir. Bu yıllar arası TL'nin reel değer kazancı %47,1'e kadar ulaşmıştır. Döviz kurlarının serbestçe belirlendiği bir ortamda TL'nin aşırı değerlenmişliğinin birçok nedeni olmaktadır. Enflasyon oranlarında meydana gelen düşüş ve TL'nin güven kazanması sonucu döviz cinsinden yatırımın TL cinsinden yatırım araçlarına dönmesi, yani para ikamesi, Türkiye'de ki reel faizlerin ekonomik ilişki içerisinde olduğu ülkelerinkinden yüksek olması ve ayrıca ekonomideki yapısal reformların tavizsiz uygulanması sonucu ülkeye giren yabancı sermayedeki artış, TL'nin aşırı değerlenmesine sebep olmuştur.

Kriz sonrası bu dönemde milli gelirde büyük ölçüde bir daralma olmasına rağmen, yüksek oranlı devalüasyon sonucu TL'nin değer kaybetmesi ve iç talepte meydana gelen azalma sonucu, firmaların dış piyasalara yönelmesi ihracatı olumlu yönde etkilemiş, 2002 yılında bu gelişme devam etmiştir. 2001 yılında ihracat %18,8 artarak 27.774,9 milyon dolardan 31.334,2 milyon dolara yükselmiştir. 2002 yılına gelindiğinde ihracat %15,1 artarak 36.059,1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2003 ve 2004 yıllarına gelindiğinde ihracatta büyük bir artış yaşanmış ve ihracat artış oranları sırası ile %31,0 ve %33,7 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında 2002 yılına göre ihracat %75 oranında artış göstermiştir. 2005, 2006 ve 2007 yıllarında ihracat belirli bir duraklamaya girmesine rağmen, 2007 yılında 107.154 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu artışlar TL'nin son zamanlarda değerlenmesine karşılık ekonominin yakaladığı büyüme hızı, uluslararası rekabet sonucu verimliliğin artması, iç talebin kısıtlı kalması ve ABD Dolarının, Euro karşısında değer kaybetmesi de etkili olmuştur. Aynı dönemde ihracatı olumlu yönde etkileyen faktörler, ithalatı da etkilemiştir. 2001 yılı itibariyle, devalüasyon sonucu ithalat %24,0 oranında daralma göstermiştir. Daha

sonraki yıllar ithalatta da büyüme hız kazanmış, 2004 yılına gelindiğinde %40,7'lik artış oranıyla 97.539 milyon dolara yükselmiştir. 2005, 2006 ve 2007 yıllarında ithalatın seyrinde ihracatta olduğu gibi duraklama yaşansa da 2007 yılında %21,8 artış göstererek, 169.987 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında 10.064,9 milyon dolara kadar gerileyen dış ticaret açığı 2007 sonu itibariyle 62.833 milyon dolara yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2001 yılında %75,7 iken, 2007 yılında %62,9 olarak gerçekleşmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1984-2007 YILLARI ARASINDA DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET HADLERİ İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

4.1. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜR İNCELEMESİ

Farklı yöntemler kullanılarak döviz kuru, ihracat, ithalat ve dış ticaret hadleri arasındaki nedensellik ilişkilerini inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalar yerli ve yabancı literatür ayrımına değinilerek iki başlık altında incelenecektir.

4.1.1.Yerli Literatür

Albeni, Demir ve Demirgil (2004), 1993 ve 2003 Eylül dönemi aylık verilerden yararlanarak, reel döviz kurunun imalat sanayi ihracat hadlerine olan etkisini, ekonometrik model vasıtasıyla test etmiştir. Bu kapsamda imalat sanayisini 22 alt sektörde inceleyerek; ilk dönemde reel efektif döviz kurunun, imalat sanayi ihracat hadlerini 8 alt sektörde anlamlı şekilde etkilediğine ve zayıf bir ilişkinin varlığına ulaşmışlardır. Yine aynı araştırmada 2001 Şubat ayında meydana gelen krizden sonra uygulamaya konulan serbest kur politikasının imalat sanayi ihracatına, yapısal değişiklik meydana getirip getirmediği, yapısal değişim analizi yapılarak incelenmiştir. İkinci dönemde yapılan yapısal değişim analizi sonucuna göre ise 5 sektör hariç diğer tüm imalat sanayi alt sektörlerinin ihracatında yapısal değişime neden olduğunun ve sektörel düzeyde esnek kur politikasından etkilendiğinin sonucuna ulaşmışlardır.

Barışık ve Demircioğlu (2006), Türkiye'de uygulanan döviz kuru politikaları ile ithalat–ihracat arasındaki ilişkinin 1980 ve 2001 dönemini; birim kök testi, Engle-Granger koentegrasyon testi, Johansen koentegrasyon testi, Granger nedensellik testi ve varyans ayrıştırması yaparak reel kur değişimleri ile ithalat ihracat değişimleri arasında 1980-2001 dönemini kapsayan uzun dönemli bir ilişkiyi tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmada tam konvertibiliteye geçilen 1989 ve sabit kur uygulamasına geçilen 2000 yılları dönüşüm yılları olarak ele alınarak, parçalı doğrusal regresyon modeli kullanılarak yapılan analizde; konvertibilitenin ithalat ve ihracat üzerinde bir dönüşüm yapmadığı fakat 2000 yılı ihracat değişimi serisinde bir kırılmanın varlığından söz etmektedirler. Konvertibilite öncesi ve sonrası dönemde yapılan varyans analizi sonuçlarına göre ise; değişkenlerdeki değişimi büyük oranda kendisinin belirlediği;

ithalat değişimlerinin kur değişimlerinin belirleme gücünün, ihracat değişiminin kur değişimlerini belirleme gücünden yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır.

Çekerol ve Gürbüz (2003), 1995:01 ve 2003:03 dönemlerinde aylık veriler kullanarak Türkiye'deki reel efektif döviz kuru hareketleri ile tarım ve ormancılık, madencilik ve taş ocaklığı ve imalat sanayi ürünleri ithalat ve ihracat fiyat endeksleri arasındaki ilişkiyi, eş bütünleşme ve VAR analizi kullanarak yaptıkları çalışmada; reel döviz kuru ile sektörel bazda ithalat ve ihracat fiyatları arasında bir nedensellik ilişkisinden söz edilemeyeceğini ortaya koymuşlardır. Dış ticaret hadlerini düzeltmeyi amaçlayan reel kur değişimlerinin sektörel bazda, ne ihracatçı nede ithalatçı sektörlerin uzun dönem dengeleri üzerinde bir etkinliği olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Terzi ve Zengin (1999), Türkiye'de, 1989:01 ve 1996:12 dönemlerine ait aylık veriler kullanarak, toplam ve sektörel alt kalemler itibariyle dış ticaret ve döviz kuru arasındaki nedensel ilişkilerini VAR yöntemiyle analiz etmişlerdir. Nedensellik etki-tepki fonksiyonları ile varyans ayrıştırmalar neticesinde; hem toplam hemde sektörel alt kalemler bazında döviz kuru ile ithalat arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını göstermiştir. Diğer yandan döviz kuru ile ihracat arasında toplam ve sektörel alt kalemler bakımından nedensellik testlerinin ortaya koyduğu ilişki, varyans ayrıştırma ve etki-tepki fonksiyonları tarafından desteklenememiş; fakat ihracat ve ithalat arasında özellikle sektörel bazda çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Öztürk ve Acaravcı (2002), Türkiye ekonomisi üzerine yaptığı araştırmada döviz kuru değişkenliğinin ihracat üzerindeki etkenliğini; Johansen eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeli kapsamında, 1989:01-2002:08 dönemi için aylık veriler kullanarak incelemişlerdir. Amprik uygulamadan elde ettikleri sonuca göre; döviz kurundaki belirsizliğin reel ihracatı negatif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Diğer yandan Türkiye ekonomisindeki döviz kuru belirsizliği ihracatı olumsuz etkilese de, ihracat düzeyindeki bir dengesizliğin kalıcı olmadığı ve kısa dönemli olduğu vurgulanmaktadır.

Baldemir ve Gökalp (1999), 1980-1997 dönemini kapsayan ve yıllık veriler kullanarak yaptıkları çalışmada eşbütünleşme ve Granger nedensellik analizini kullanmışlar ve nominal döviz kuru ve dış ticaret hadleri arasında eşbütünleşme ilişkisi

bulamamışlar, fakat bu ikisi arasında Granger nedenselliği olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Yamak ve Korkmaz (2005), Türk Lirası'ndaki reel değer değişimlerinin, Türkiye'nin dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini ve bu etkilerin kaynaklarını; 1995:1-2004:4 dönemine ilişkin üçer aylık veriler yardımıyla incelemişlerdir. Genişletilmiş Dickey-Fuller, Phillips-Perron ve peron birim kök testleri kullanılarak serilerin bireysel zaman serisi özellikleri, granger nedensellik testi ve etki tepki fonksiyonları ile de seriler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Birim kök testlerinin uygulanması sonucunda, Engle-Granger tarafından önerilen sürece göre seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı, kısa dönemde ise reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkinin temel olarak sermaye malları ticareti tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadırlar. Bu durumda reel döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında geri beslemeye sahip bir nedensellik ilişkisi olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada kısaca reel döviz kuru dış ticaret dengesi ilişkisinin merkezinde, sermaye mallarının dış ticaretteki hareketleri yer almaktadır. Türk Lirasının reel olarak değer kaybına uğramasının, sermaye malları dış ticaret açığını azaltmak suretiyle dış ticaret dengesini olumlu şekilde etkilediğine ulaşmışlardır.

Saatçioğlu ve Karaca (2004), döviz kuru belirsizliğinin ihracatı nasıl etkilediğini Türkiye için incelemişlerdir. Araştırmada 1981:05-2001:2 dönemine ilişkin üçer aylık veriler kullanılarak; Johansen eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeli kapsamında incelenmiş, Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin hem uzun hem de kısa dönemde ihracatı olumsuz etkilediği bulgularına ulaşılmıştır.

Kasman (2003), Türkiye'de 1989-2002 döneminde aylık veriler kullanarak, reel efektif döviz kuru oynaklığının ihracat üzerine etkisi; eşbütünleşme ve hata düzeltme teknikleri kullanılarak, ihracat modeli hem sektörel hem de toplam düzeyde analiz etmiştir ve reel efektif döviz kuru oynaklığının ihracat düzeyinin belirlenmesinde önemli bir değişken olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca reel döviz kuru oynaklığının ihracat üzerindeki etkisi, kısa dönemde çoğu sektörde pozitif olmasına rağmen uzun dönemde bu etkiyi sağlayamamıştır. Diğer yandan reel döviz kuru oynaklığının toplam

ihracat üzerindeki etkisinin hem uzun dönemde hem de kısa dönemde negatif etki yaptığını ortaya koymuştur.

Zengin (2001), Türkiye üzerine yaptığı çalışmada; reel döviz kuru hareketleri ve sektörel dış ticaret fiyat endeksleri arasındaki var olan nedensellik ilişiklerini, VAR analizi yardımıyla incelemiştir. 1993:01-2000:08 dönemini, aylık reel kur endeksi ve tarım ve ormancılık, madencilik ve taş ocakçılığı ve imalat sanayi ithalat ve ihracat fiyat endeksleri yardımıyla açıklamıştır. Çalışmada VAR analizine geçilmeden önce durağanlığın tespiti için serilere, geliştirilmiş Dickey-Fuller birim kök testi uygulanmıştır. VAR analizi sonucunda elde edilen f istatistikleri, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırmaları neticesinde; sadece ihracatçı sektörlerde kısmi bir yansıma ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu ilişki tarım ve ormancılık ürünleri ihracatı kanalıyla sağlanmakta ve imalat sanayi ürünleri ithalatı ile olan nedensel bağlantı sayesinde ithalat kesimine de yansıdığı bulgusuna ulaşmıştır. Diğer yandan ihracatçı sektörlerde yansıma ilişkisine ulaşmalarına rağmen, ithalatta bu ilişki görülememiştir.

Zengin (2000), diğer bir Türkiye üzerine yaptığı çalışmasında; reel döviz kuru hareketleri ve dış ticaret fiyatlarındaki ilişkiyi, 1994:01-2000:02 dönemlerinde aylık veriler vasıtasıyla, ko-entegrasyon ve VAR analizini kullanarak incelemiş ve reel döviz kuru ile ithalat ve ihracat fiyatları arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulgusuna ulaşmıştır. Çalışma sonucunda dış ticaret fiyatları reel döviz kurunu doğrudan etkilemesine rağmen, reel döviz kuru ithalat fiyat endeksini doğrudan, ihracat fiyat endeksini ise ithalat fiyat endeksi kanalıyla dolaylı olarak etkilediğini tespit etmiştir.

Gül ve Ekinci (2006), Türkiye için yapmış oldukları çalışmada; 1990:01-2006:08 döneminde, reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki VAR modeli kullanılarak araştırmışlardır. Bu model kullanılmadan önce birim kök testi vasıtasıyla seriler durağan hale getirilmiş, Johansen eşbütünleşme analizi yapılarak reel döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu yani bu iki seri arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin olduğu ortaya koyulmuştur. Çalışmada daha sonra Granger nedensellik testi uygulanarak reel döviz kurundan, ne ithalata ne de ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamış olmasına rağmen

ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sivri ve Usta (2001), Türkiye için yaptıkları çalışmada; 1994:01-2006:06 döneminde aylık veriler kullanarak reel döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi VAR modelinden yararlanarak incelemişler ve sonucunu ko-entegrasyon testi, etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırmaları yöntemlerini kullanarak yorumlamışlardır. Bunun sonucunda reel döviz kurunun ithalat ve ihracat fiyatları arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı, ithalat ve ihracatın tahmin hata varyansını reel döviz kurunun herhangi bir katkısının olmadığı ve reel döviz kurunda oluşacak bir standart hatalık şoka ihracat ve ithalatın verdiği tepkinin belirsiz olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

Yılmaz ve Kaya (2007), Türkiye'de 1990:01-2004:06 dönemi için aylık veriler kullanarak; ihracat, ithalat ve reel döviz kuru ilişkisini VAR modeli yardımıyla araştırmışlardır. Bulgular Granger nedensellik analizine göre; ihracat ve ithalatın karşılıklı bir etkileşim olduğunu, varyans ayrımlaştırma ve etki-tepki fonksiyonlarına ait bulgular sonucunda ise reel kurdaki herhangi bir değişmenin dış ticaret dengesi üzerinde anlamlı bir etki yapmadığını ortaya koymuştur. Sonuçlar, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağını meydana çıkarmıştır. Diğer yandan ithalattan ihracata yönelik nedensellik ilişkisi ise Türkiye açısından ithalat kısıtlamalarının ihracatı olumsuz yönde etkileyeceği, dolayısıyla Türkiye için J eğrisinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Şimşek ve Kadılar (2006), Türkiye ekonomisi için 1982:01-2004:04 dönemine ait aylık veriler kullanarak ithalat ve ihracat fiyatları dolayısıyla dış ticaret hadleri ile reel efektif döviz kuru arasındaki ilişkiyi, çok değişkenli eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli kullanarak ekonometrik olarak incelemişlerdir. Çalışmadan elde ettikleri bulgulara göre, uzun dönemde reel döviz kuru ile ithalat fiyatları arasında negatif, ihracat fiyatları arasında ise pozitif ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca reel döviz kuru ile ithalat ve ihracat fiyatları arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu ve bu nedenselliğin yönünün ithalat ve ihracat fiyatlarından reel döviz kuruna doğru olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

4.1.2.Yabancı Literatür

Lee ve Kennedy (2009), yaptıkları çalışmada; döviz kurunun dış ticaret hadleri ve dış ticaret hacmi üzerindeki etkisini yıllık veriler kullanarak, 1995 ve 2007 yılları arasında, Kore sığır eti ithalat piyasasından yararlanarak test etmişlerdir. Çalışmalarında Dixit-Stiglitz tipi sabit ikame esnekliği, fayda fonksiyonu ve maliyet fonksiyonundan yararlanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda döviz kurundaki bir değişikliğin; ihracat yapan ülkenin yurt dışı fiyatı üzerindeki doğrudan bir etkisinin, ithalat yapan ülkenin yurt içi fiyatı üzerindeki dolaylı etkisinden daha büyük olduğu ortaya konulmuştur. ABD Doları değer kaybettiğinde ticaret hadlerinde düşüşe, yine ABD Doları değer kazandığında ticaret hadlerinde yükselişe sebep olduğu ortaya konulmuştur.

Chaban (2006), 1972:01 ve 2000:04 dönemi arasında üçer aylık verileri kullanarak Kanada ve ABD arasındaki, ticarete konu olan malların fiyatlarının reel döviz kuru tarafından etkisini, VAR modelini kullanarak analiz etmiştir. Reel döviz kurunun iki ülke arası pazarlanan malların fiyatlarını etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Rincon C. (1998), Kolombiya'nın dış ticaret dengesinin, döviz kurunun kısa ve uzun dönemde nasıl etkilediğini; 1979:01 ve 1999:04 dönemi arasında üçer aylık veriler kullanarak, ampirik olarak incelemiştir. ko-entegrasyon testi ve Marshall-Lerner ve Bickerdike-Robinson-Metzler durumlarının geçerliliğini test etmiştir. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin varlığını ve devalüasyonun ticari dengeyi güçlendirdiğini tespit etmiştir.

Stucka (2003), döviz kuru değişkenliğinin Hırvatistan'ın dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini; 1994:01 ve 2002:01 dönemine ilişkin 3'er aylık veriler yardımıyla ARDL (ardışık bağlanımlı gecikmesi dağıtılmış model yaklaşımı) yöntemi kullanarak test etmiştir. Yurtiçi para biriminde meydana gelen % 1'lik daimi bir değer kaybının, ticaret dengesinde % 0,94-1,3 oranında bir gelişmeyle sonuçlanmakta ve ortalama olarak yeni ticari dengenin sağlanmasının 2,5 yıl sürmekte olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışmada Hırvatistan için J eğrisi etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Onafowora (2003), Endonezya, Malezya ve Tayland ekonomilerine ait 1980:01-2001:04 dönemini kapsayan üçer aylık bir veri seti kullanarak, bu ülkelerin Japonya ve ABD ile olan ticari ilişkiler dengesinin, reel döviz kuru tarafından etkilenip etkilenmediğini ko-entegrasyon testi ve vektör hata düzeltme modeli kullanarak analiz etmiş ve sonucunda döviz kuru ile ticari denge arasında uzun dönemli istikrarlı bir ilişkinin varlığı ve her üç ülkede de reel döviz kuru ile reel ticari denge arasında kritik elastikiyetler şartının sağlandığı yönünde bulgular elde etmiştir.

Lee (1998), Kanada'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı ihracatın döviz kuru tarafından etkilenip etkilenmediğini incelemiş; 1971 ve 2000 yılları arası üçer aylık veriler kullanarak, yapısal kırılma testi ve eşbütünleşme testi uygulayarak analiz yapmıştır. Analiz sonucunda, döviz kurunun ihracat fiyatları üzerinde uzun dönemli ilişkisnin varlığını ortaya koymuştur. ARDL modellerinden elde edilen varsayımlara göre, döviz kuru oynaklığının kısa dönemde ihracatlar üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Chit, Rizov, Wiilenbockel (2008), döviz kuru oynaklığının beş Doğu Asya ülkesinin (Çin, Endonezya, Malezya, Filipinler Tayland) hem kendi aralarındaki, hem de on üç sanayileşmiş ülke arasındaki ihracatı 1982:01 ve 2006:04 dönemine ilişkin üçer aylık verileri kullanarak birim kök ve eşbütünleşme testleri yardımıyla analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda döviz kuru oynaklığının ve Doğu Asya ülkeleri üzerinde uzun dönemli negatif bir ilişkinin varlığının sonucuna ulaşmışlardır.

Aliyu (2008), döviz kuru değişkenliğinin, Nijerya'nın petrol ürünleri hariç olmak üzere; ihracatı üzerindeki etkisini birim kök testi ve eşbütünleşme analizi yardımıyla 1986:01 ve 2006:04 dönemine ilişkin üçer aylık veriler kullanarak test etmiştir. Analiz sonucuna göre değişkenler arasında istikrarlı bir uzun dönemli ilişkinin varlığına ulaşmıştır. Birim kök varlığının seviyede olduğunu göstermiştir.

Takaendesa, Tsheole ve Ziakpono (2005), Güney Afrika'nın, Amerika Birleşik Devletleri'ne olan ihracatı ile döviz kuru arasındaki ilişkinin varlığını, 1992:01-2004:04 yılları arasında üçer alık veriler kullanarak, eşbütünleşme, hata düzeltme modeli ve varyans ayrıştırması yardımıyla analiz etmişler ve reel döviz kuru ile Güney Afrika ihracatı arasında negatif bir etkinin varlığına ulaşmışlardır.

Todani ve Mumyana (2005), Güney Afrika'daki döviz kurunda meydana gelen değişimlerin ülkenin ihracatı üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Çalışmada değişkenler, 1984 ve 2004 yılları arası üçer aylık veriler yardımıyla, ko-entegrasyon ve VAR analizleri kullanarak test edilmiştir. Döviz kurunda meydana gelen değişmelerin Güney Afrika'nın ihracatında önemli bir etkiye sahip olduğunu, toplam ihracat ve malların ihracatında olumlu etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Wong ve Tang (2008), Malezya'nın toplu olmayan elektrik ihracatı üzerindeki etkisini, 1990-2001 dönemi için üçer aylık veriler kullanarak, ko-entegrasyon analizi yardımıyla test etmişlerdir. Analiz sonuçlarında uzun dönemli bir etkinin varlığına ulaşmışlardır.

Asafu-Adjaye (1999), reel döviz kurunun, Fiji'nin ihracatı üzerindeki etkisini, birim kök, hata düzeltme ve eşbütünleşme testlerinden faydalanarak, 1981:01 ve 1997:06 dönemleri arasında aylık veriler kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonucunda döviz kurunda meydana gelen bir artışın ihracatın büyümesi üzerinde hem uzun hem de kısa dönemde olumsuz etkiye sahip olduklarına ulaşmıştır.

4.2.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.2.2.VAR Analizi

VAR analizinin uygulanabilmesi için analize alınacak serilerin durağan olmaması ancak birinci farkları alındığında durağanlaşması gerekmektedir. Ayrıca serilerin aralarında eş-bütünleşme olmaması gerekir. Eş-bütünleşme olması durumunda ekonometrik modelleme yöntemi VAR tabanlı kalmakla birlikte hata düzeltme modelini kullanılması gerekir. VAR modelinde elde edilecek sonuçların güvenilir olabilmesi için serilerdeki yapısal kırılma varsa bunun ortaya çıkarılmasıdır. Yapısal kırılmanın olması şokların uzun dönemli olabileceğini göstereceği için, VAR modelini de etkileyecektir. Bunun için Chow yapısal kırılma testi yapılması gerekmektedir.

VAR analizi esasında eşanlı denklem sistemine dayanır ve eşanlı denklem sistemine alternatif bir yaklaşım olmaktadır. Eşanlı sistemine olan üstünlükleri; VAR analizinde içsel dışsal değişken ayrımı yoktur, EKK yöntemi ile kolayca tahmin

edilebilir ve VAR' da belirleme problemi yoktur. Yani VAR modellerinde kısıt yoktur. Bu üstünlükler uygulamada kolaylık sağladığı için VAR sıkça kullanılan bir yöntemdir. VAR modelinde birbiriyle ilişkili olduğu Y_t, X_t gibi en az iki değişkenin modele alınması ile uygulanır ve ilişkiler incelenir. Ancak ilişkilerin incelenmesi klasik regresyon analizinden farklıdır. Burada amaç öngörü yapmak değil; şokun etkilerini görebilmektir. Bu yüzden VAR analizi sonucunda elde edilen katsayıların istatistiksel anlamlılığı önemli değildir. Şokların bir değişkeni, ne kadar sürede etkilediği incelenir. Modellemede her iki tarafta da aynı değişkenler varsa yani simetri söz konusu ise EKK yöntemi ile tahmin edilir.

$$y_t = A_1 y_{t-1} + A_2 y_{t-2} + \ldots + A_p y_{t-p} + u_t$$

Modelde A_i n*n katsayı matrisini göstermektedir. Bu modelden yola çıkarak iki değişkenle oluşturulan VAR modelleri aşağıdaki gibi olacaktır.

$$y_t = b_{10} - b_{12} z_t + c_{11} y_{t-1} + c_{12} z_{t-1} + \varepsilon_{yt}$$

$$z_t = b_{20} - b_{21} y_t + c_{21} y_{t-1} + c_{22} z_{t-1} + \varepsilon_{zt}$$

Modelde y_t, z_t değişkenleri arasındaki VAR analizi gösterilmiştir. Modele dahil edilen değişkenler durağandır ve $\varepsilon_{it} \sim i.i.d(0, \sigma_{\varepsilon i}^2)$ varsayımı geçerlidir. Yani artıklar gerekli varsayımların özelliklerini taşır. Sabit varyanslı ve sıfır etrafında ortalamaya sahiptir. Bu model analiz edilir ve amaç şokların etkisini bulunulan dönemde ve gelecek dönemde görebilmektedir(Bozkurt, 2007: 77-79).

4.2.3.Etki-Tepki Analizi

Etki-tepki analizi, VAR analizinde dinamik modellerin oluşturulmasında kullanılır. VAR modelinde bir değişkenin bir birimlik artışına karşılık herhangi bir değişkenin şimdi ya da gelecekteki değeri üzerindeki etkisini etki-tepkiler gösterir. Bunlar aynı zamanda tepkilere karşı şokların kalıcı olup olmadığı konusunda da bilgi verir. Böylelikle bir şok etkisi karşısında değişkenlerin tepkisini ölçer.

Etki-tepki fonksiyonlarını oluşturulurken, hareketli ortalamalar denkleminden faydalanılır. Böylelikle şok etkisinin gözlenmesi sağlanır. Bu yüzden etki-tepki analizinde grafiklerle birlikte etki ve tepki değerleri yorumlanır. Yorumlanırken bir birimlik değişmeye karşılık bir sonraki dönemde ya da bir diğer değişkende nasıl bir tepki alındığı yorumlanır(Gujarati, 2001, s.760).

4.2.4.Varyans Ayrıştırma Analizi

Varyans ayrıştırması; veri bir dönemde sistemdeki değişkenlerin, hata teriminde meydana gelen bir şok nedeniyle, hedef değişkeninin hatasındaki yüzde değişmeleri ortaya koyan bir yöntemdir.

Varyans ayrıştırma ile değişkenlerin birbirini ne kadar etkilediği ortaya konulur. Bu yüzden VAR analizlerinde etkileşimi yorumlayabilmek için birlikte kullanılır. Dışsal içsel ayrımı yapılabildiği için VAR analizlerinde sıralama yapılabilmesine olanak verir. Bütün olarak VAR analizlerinde en önemli olan iki nokta değişkenlerin durağanlık mertebelerinin ve gecikme uzunluklarının doğru belirlenebilmesidir(Demiralp, 2007: 8-9).

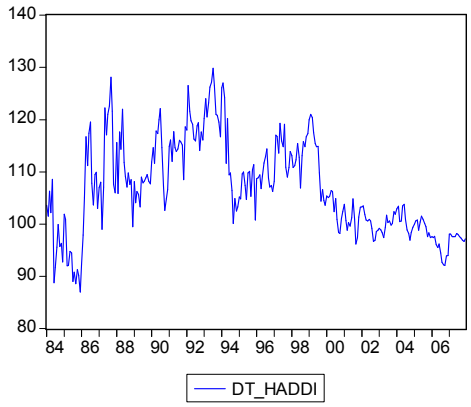
4.3.VERİ SETİ

Çalışmada Türkiye için 1984:01-2007:12 dönemini kapsayan ve genel olarak farklı döviz kuru politikalarının uygulandığı dört dönem için aylık veriler kullanılmıştır. Veriler TCMB-elektronik veri dağıtım sistemi web sitesinden elde edilmiştir. Hesaplamalarda Eviews 5,1 paket programından yararlanılmıştır. Analizlerde DT kavramı; dış ticaret hadlerini, KUR kavramı ise döviz kurunu ifade etmektedir.

4.4.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

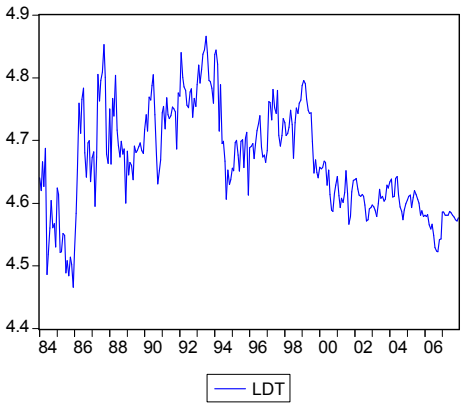
4.4.1.Tüm Dönemler İçin Serilerin Analizi

Dış ticaret haddeleri serisine ait zaman grafiği aşağıdaki gibi elde edilmiştir. Seri düzensiz salınımlar göstermekte ve durağan olmayan bir seri olarak görülmektedir.

Şekil 4.1. Dış Ticaret Haddi Serisinin Zaman Serisi Grafiği

Dış ticaret haddi zaman serisi grafiklerinde; dikey eksen dış ticaret hadlerinin aldığı değeri, yatay eksen ise yılları göstermektedir. Dış ticaret haddi serisinin logaritmik dönüşümü yapılarak grafiği şekil 4.2.'de verilmiştir. Zaman serilerinde doğal logaritmik(L) dönüşüm, serilerin dağılımını ve yayılmasını azalttığı için uygulanmaktadır. Logaritmik dönüşümle birlikte serinin ölçeği değişir ve değişkende, değişen varyans sorununun ortadan kaldırılmasında kullanılır. Bundan dolayı serilerin logaritmik dönüşümlü halleri ile çalışılmıştır.

Şekil 4.2. Logaritmik Dış Ticaret Haddi Serisinin Zaman Serisi Grafiği

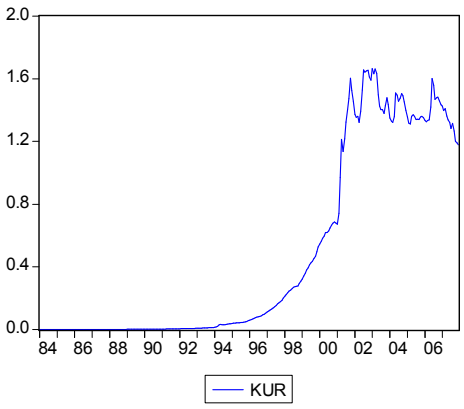
Tablo 4.1.'de, dış ticaret haddi serisine ait betimleyici istatistikler verilmiştir. Serinin aritmetik ortalaması 10,6 olarak hesaplanmıştır ve değer medyan değerine yakın çıkmıştır. Maksimum değeri 129,8 olarak elde edilirken minimum aldığı değer 87'dir. Standart sapması ise 9,00 olarak elde edilmiştir. Logaritmik dönüşüm yapılmış seride

ise ortalama 4,67 olarak elde edilirken, standart sapma çok daha düşük olan 0,08 değeri olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4.2. Dış Ticaret Hadleri Serisi Betimleyici İstatistikleri

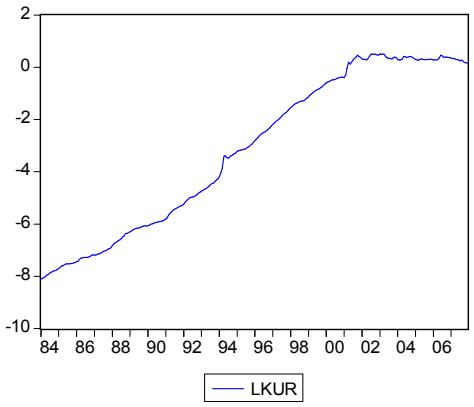
N=288	**LDT**	**DT_HADDİ**
Ortalama	4.67	106.91
Medyan	4.67	106.20
Maksimum	4.87	129.80
Minimum	4.47	87.00
Standart Sapma	0.08	9.00

Döviz kuru değişkeninin 1984:01-2007:12 aylık dönemlerini kapsayan zaman serisi grafiği aşağıda verilmiştir. Döviz kuru zaman serisi grafiklerinde; dikey eksen ABD Dolarının TL değerini, yatay eksen ise yılları göstermektedir. Seri durağan bir yapıdayken 1994 yılından sonra hızla artan bir değer almış ve daha yüksek değerlerde düzensiz haraketler göstermiştir ve daha sonra düşüşe geçmiştir. Dolayısıyla seride deterministik bir durağanlık olma ihtimali yüksek gözükmektedir.

Şekil 4.3. Döviz Kuru Serisinin Zaman Serisi Grafiği

Döviz kuru serisinin logaritmik dönüşüm sonucu grafiği incelendiğinde, dönüşüm sonrasında serinin daha düzgün bir seyir izlediği görülmüştür.

Şekil 4.4. Logaritmik Döviz Kuru Serisinin Zaman Serisi Grafiği

Döviz kuru serisine ait ortalama 0,48 olarak elde edilirken standart sapması 0,62 çıkmıştır. LKUR değişkeninin ise ortalaması -3,12 iken, standart sapması 3,01 olarak elde edilmiştir.

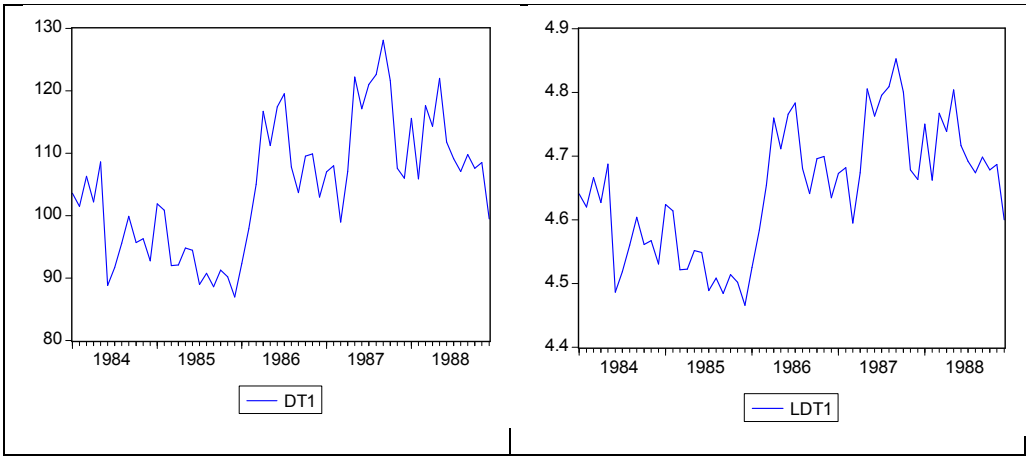
Tablo 4.2. Döviz Kuru Serisi Betimleyici İstatistikleri

N=288	**LKUR**	**KUR**
Ortalama	-3.12	0.48
Medyan	-2.84	0.06
Maksimum	0.51	1.66
Minimum	-8.11	0.00
Standart Sapma	3.01	0.62

Dış ticaret hadleri ve döviz kuru değişkenlerinin, uygulanan döviz kuru politikalarına göre, dört döneme ayrılarak ekonometrik analizleri gerçekleştirilmiştir.

4.4.2.Birinci Dönem Esnek Kur Politikası-Kontrollü Esnek Kurlar Dönemine Ait Bulgular

Birinci dönemde 1984:01-1988:12 arası aylık seriler incelenmiştir. Şekil 4.5.'de hem birinci döneme ait DT1 serisinin hem de serinin doğal logaritmik dönüşümü yapılmış, LDT1 halinin grafikleri verilmiştir.

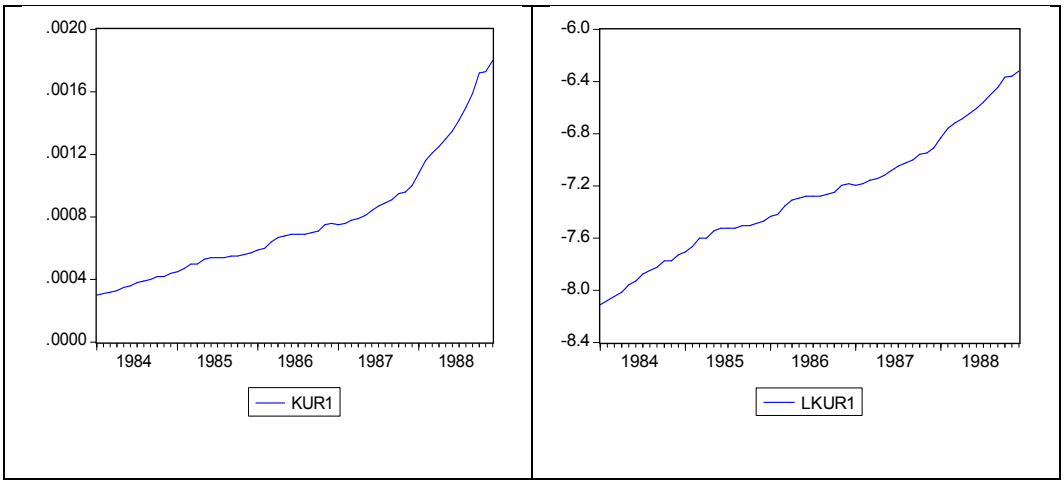
Şekil 4.5. DT1 ve LDT1 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği

DT1 serisinin aritmetik ortalaması 104,77 çıkarken standart sapması 10,42 çıkmıştır. Ancak LDT1 serinin ortalaması 4,65 olarak elde edilirken standart sapması düşmüştür ve 0,10 olarak elde edilmiştir.

Tablo 4.3. DT1 Serisine Ait Betimleyici İstatistikler

n=60	**LDT1**	**DT1**
Ortalama	4.65	104.77
Medyan	4.66	105.95
Maksimum	4.85	128.10
Minimum	4.47	87.00
Standart Sapma	0.10	10.42

KUR1 ve LKUR1 serilerine ait grafikler şekil 4.6.'da verilmiştir. Seri, zamana göre artan bir seyir izlemektedir. Esnek kur politikasının uygulanmasından dolayı kurun değişken olması beklenen bir durumdur.

Şekil 4.6. KUR1 ve LKUR1 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği

KUR1 serisinin ortalaması 0,0008, standart sapması da 0,0004 olarak elde edilmiştir ve değişkenlik fazladır. LKUR serisinin ortalaması ise -7,28 iken, standart sapması 0,47 olarak elde edilmiştir.

Tablo 4.4. LKUR1 ve KUR1 Değişkenlerine Ait Betimleyici İstatistikler

N=60	**LKUR1**	**KUR1**
Ortalama	-7.28	0.0008
Medyan	-7.28	0.0007
Maksimum	-6.32	0.0018
Minimum	-8.11	0.0003
Standart Sapma	0.47	0.0004

LDT1 ve LKUR1 serileri arasında pozitif 0,528 değerinde bir korelasyon katsayısı elde edilmiştir. İki değişken doğru orantılı ilişkili iken, orta derecede güçlü ilişkilidir.

Tablo 4.5. Korelasyon ve Kovaryans Matrisleri (LDT1,LKUR1)

Korelasyon Katsayısı		
	LDT1	**LKUR1**
LDT1	1.000	0.528
LKUR1	0.528	1.000
Kovaryans Katsayısı		
LDT1	0.010	0.024
LKUR1	0.024	0.219

Bu aşamadan sonra VAR modeli kurularak, nedensellik testi uygulanmıştır. Nedensellik testinden önce ise denklemde değişkenlerin gecikme sayısı belirlenmiştir. Lag uzunluğu belirlemede sıklıkla kullanılan AIC kriteri kullanılmıştır.

Tablo 4.6.'da gecikme uzunlukları verilerek LR, Schwarz kriteri, FPE, HQ ve AIC kriteri değerleri verilmiştir. Tüm kriterlerde de en küçük değer 0. gecikmede bulunduğu için Granger modeli gecikmeli değişkenin olmadığı model ile kurulmuştur.

Tablo 4.6. D(LDT1)-D(LKUR1) Lag Uzunluğunun Belirlenmesi

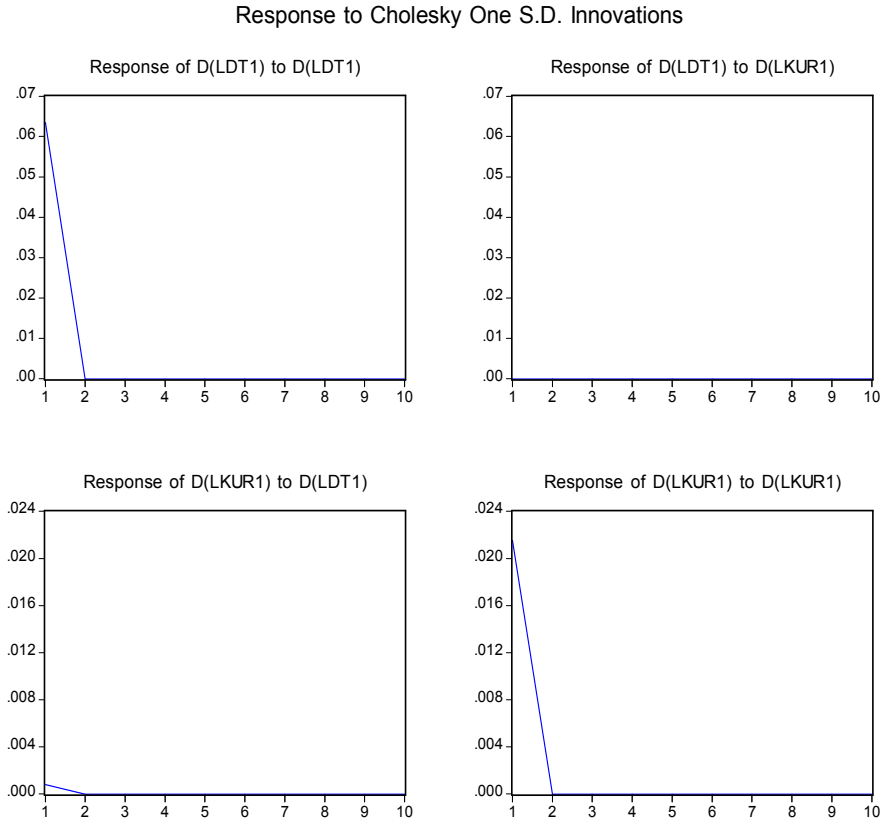
Lag	**LogL**	**LR**	**FPE**	**AIC**	**SC**	**HQ**
0	1.772.637	NA*	**1.98e-06***	**-7.458029***	**-7.379299***	**-7.428402***
1	1.812.193	7.406.217	1.98e-06	-7.456.139	-7.219.950	-7.367.260
2	1.828.725	2.954.693	2.19e-06	-7.356.276	-6.962.628	-7.208.144
3	1.868.782	6.818.246	2.20e-06	-7.356.520	-6.805.412	-7.149.134
4	1.920.046	8.289.552	2.11e-06	-7.404.453	-6.695.886	-7.137.814
5	1.966.086	7.052.877	2.07e-06	-7.430.154	-6.564.127	-7.104.262
6	1.981.110	2.173.635	2.33e-06	-7.323.871	-6.300.385	-6.938.727
7	2.023.783	5.810.829	2.34e-06	-7.335.247	-6.154.302	-6.890.849
8	2.041.366	2.244.628	2.63e-06	-7.239.855	-5.901.450	-6.736.204
9	2.072.897	3.756.945	2.81e-06	-7.203.819	-5.707.955	-6.640.915
10	2.081.800	0.984974	3.33e-06	-7.071.490	-5.418.166	-6.449.333
11	2.129.580	4.879.641	3.38e-06	-7.104.595	-5.293.813	-6.423.186
12	2.222.781	8.725.185	2.86e-06	-7.330.982	-5.362.740	-6.590.319

LKUR1 değişkeni Granger nedeni değildir. LDT1 sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde ret edilememiştir. LDT1'den de LKUR1 değişkenine, nedensellik ilişkisi olmadığı elde edilmiştir. Dolayısıyla iki değişken arasında nedensellik ilişkisi çıkmamıştır.

Tablo 4.7. Granger Nedensellik Testi – 1. Dönem

Sıfır Hipotezi	**N**	**F İstatistiği**	**P**
LDT1 Granger nedeni değildir LKUR1	59	0.08956	0.76585
LKUR1 Granger nedeni değildir LDT1		1.73638	0.19296

Gecikme uzunluğu sıfır çıktığı için VAR modelinde gecikmeli değerler kullanılmamıştır. Daha sonra etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma sonuçları incelenmiştir. Etki-tepki analizinde değişkenlere ait grafikler şekil 4.7.'de gösterilmiştir. Grafiklerde etki-tepki sonuçlarının anlamlı olmadığı görülmektedir. 1 standart sapmalık şok için değişim anlamlı değildir.

Şekil 4.7. Etki-Tepki Analizi Grafikleri: Dönem 1

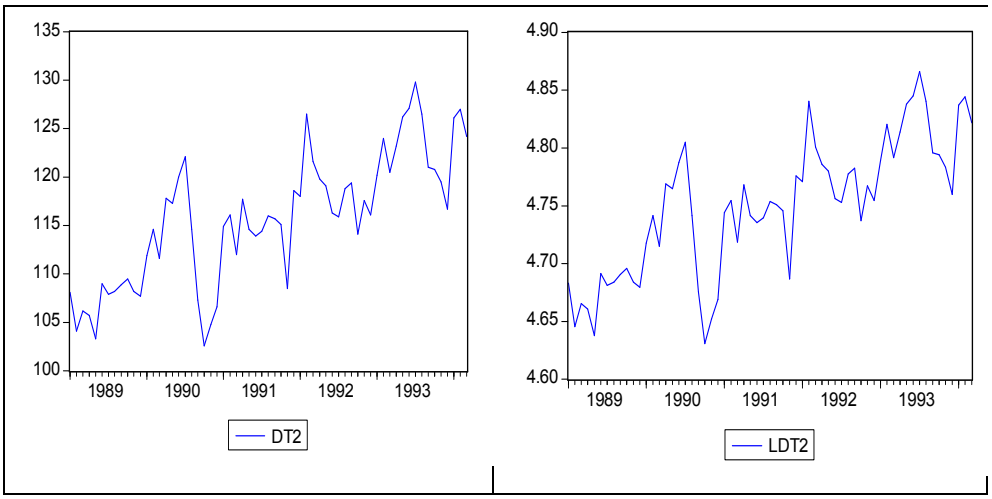
Tablo 4.8.'de görüldüğü üzere varyans ayrıştırma sonuçlarında da her iki değişkeni açıklayan yine büyük oranda kendisi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.8. Varyans Ayrıştırma Sonuçları: 1. dönem

D(LDT1) varyans ayrıştırma sonuçları:				**D(LKUR1) varyans ayrıştırma sonuçları:**			
Dönem	**Ss**	**D(LDT1)**	**D(LKUR1)**	**Dönem**	**Ss**	**D(LDT1)**	**D(LKUR1)**
1	0.063423	100	0.00	1	0.021547	0,135	99,86
2	0.063423	100	0.00	2	0.021547	0,135	99,86
3	0.063423	100	0.00	3	0.021547	0,135	99,86
4	0.063423	100	0.00	4	0.021547	0,135	99,86
5	0.063423	100	0.00	5	0.021547	0,135	99,86
6	0.063423	100	0.00	6	0.021547	0,135	99,86
7	0.063423	100	0.00	7	0.021547	0,135	99,86
8	0.063423	100	0.00	8	0.021547	0,135	99,86
9	0.063423	100	0.00	9	0.021547	0,135	99,86
10	0.063423	100	0.00	10	0.021547	0,135	99,86

4.4.3.İkinci Dönem; Esnek Kur Politikası-Gözetimli Dalgalanma Dönemine Ait Bulgular

Döviz kuru ve dış ticaret hadleri serisinin 1989:01-1994:03 dönemi incelenmiştir. DT2 serisi, hem ortalamada hem de varyansta durağan olmayan bir görünümdedir. Seri, zamana göre artarken belli bir ortalama etrafında salınmamaktadır.

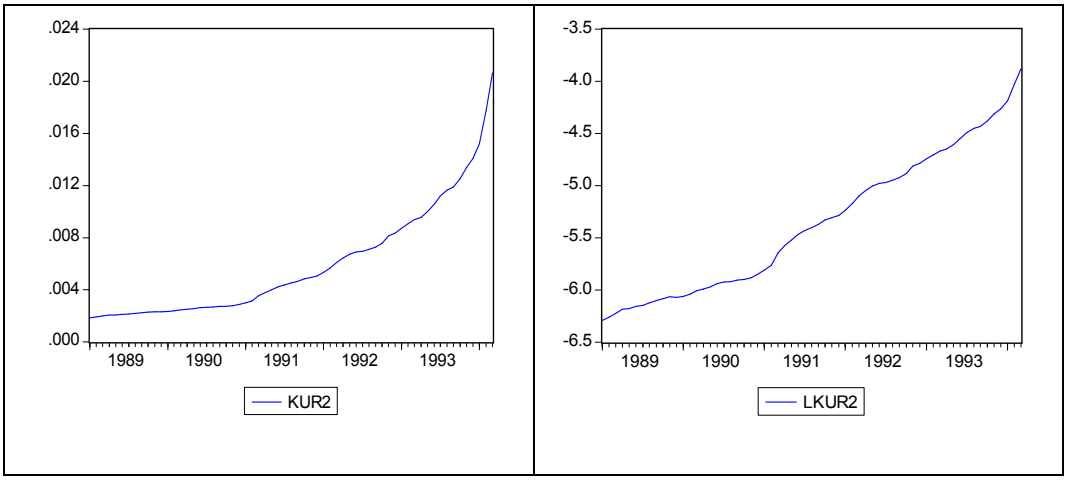
Şekil 4.8. DT2 ve LDT2 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği

Tablo 4.9.'da göre; DT2 serisinin ortalaması 115,74 çıkarken, standart sapması 6,78 olarak elde edilmiştir. LDT2 serisinin ortalaması 4,75 ve standart sapması 0,06 olarak elde edilmiştir.

Tablo 4.9. LDT2 ve DT2 Serilerine Ait Betimleyici İstatistikler

n=60	**LDT2**	**DT2**
Ortalama	4.75	115.74
Medyan	4.75	116.10
Maksimum	4.87	129.80
Minimum	4.63	102.60
Standart Sapma	0.06	6.78

KUR2 ve LKUR2 değişkenlerine ait seri; zamana göre artan bir seyir gösterirken, ortalama da durağan gözükmektedir.

Şekil 4.9. KUR2 ve LKUR2 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği

Tablo 4.10. LKUR2 ve KUR2 Serileri Betimleyici İstatistikler

n=63	**LKUR2**	**KUR2**
Ortalama	-5.36	0.01
Medyan	-5.40	0.00
Maksimum	-3.88	0.02
Minimum	-6.29	0.00
Standart Sapma	0.68	0.00

KUR2 serisinin ortalaması 0,01 olarak elde edilmişken standart sapması 0,004 olarak elde edilmiştir. LKUR2 serisinin ise ortalaması -5,36 ve standart sapması 0,68

olarak hesaplanmıştır.LDT2 ve LKUR2 arasındaki korelasyon katsayısı 0,78 çıkmıştır ve iki seri arasında güçlü pozitif yönde bir ilişki olduğu elde edilmiştir.

Tablo 4.11. Korelasyon ve Kovaryans Matrisleri (LDT2,LKUR2)

KorelasyonKatsayısı		
	LDT2	**LKUR2**
LDT2	1,000	0,785
LKUR2	0,785	1,000
KovaryansKatsayısı		
LDT2	0,450	0,031
LKUR2	0,030	0,003

Tüm kriterlerde de en küçük değer 0. gecikmede bulunduğu için Granger modeli, gecikmeli değişkenin olmadığı model ile kurulmuştur. LDT2 değişkeni trentten arındırma yöntemi ile durağanlaştığı için, trend değişkenli regresyon modeli tahmin edilmiş ve durağanlaşan artıklarından "ARTIK1" değişkeni oluşturularak analizlere dahil edilmiştir.

Tablo 4.12. ARTIK1 ve D(D(LKUR2)) Lag Uzunluğunun Belirlenmesi

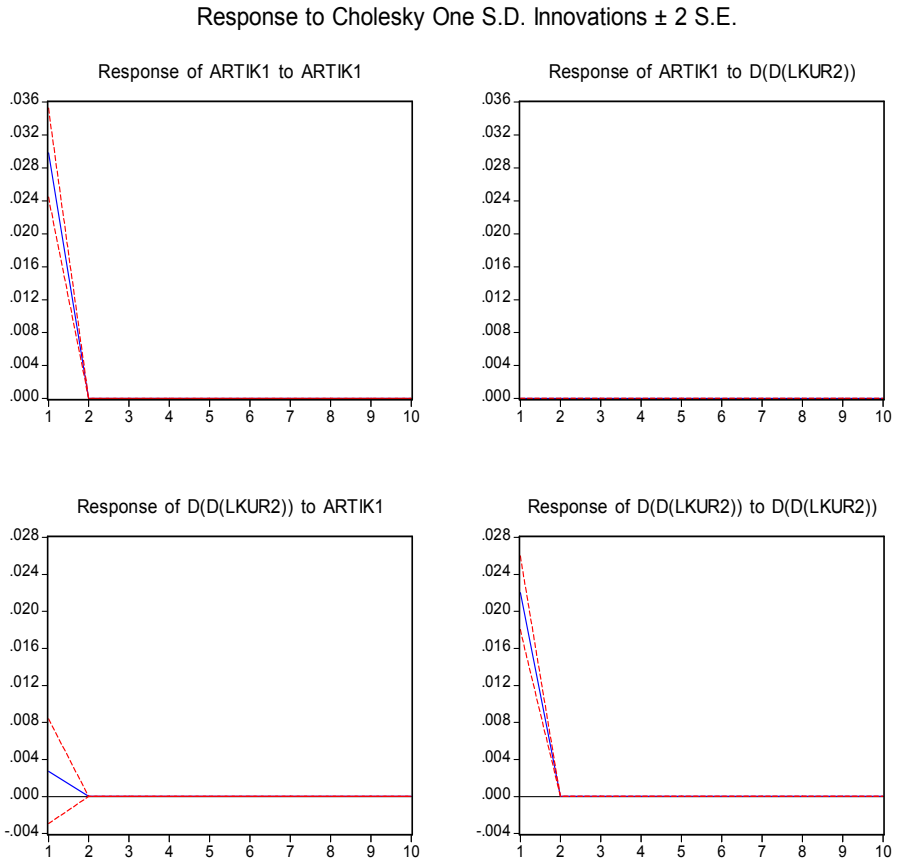
Lag	**LogL**	**LR**	**FPE**	**AIC**	**SC**	**HQ**
0	2.144.541	NA*	**5.88e-07***	**-8.671594***	**-8.594377***	**-8.642298***
1	2.152.869	1.563.650	6.69e-07	-8.542.321	-8.310.670	-8.454.433
2	2.174.034	3.801.193	7.23e-07	-8.465.447	-8.079.361	-8.318.966
3	2.215.059	7.032.811	7.22e-07	-8.469.629	-7.929.109	-8.264.557
4	2.251.380	5.929.930	7.36e-07	-8.454.612	-7.759.658	-8.190.947
5	2.273.230	3.388.957	7.98e-07	-8.380.530	-7.531.141	-8.058.273
6	2.286.057	1.884.791	9.01e-07	-8.269.620	-7.265.797	-7.888.771
7	2.301.833	2.189.316	1.01e-06	-8.170.746	-7.012.489	-7.731.305
8	2.344.363	5.555.010	1.02e-06	-8.181.075	-6.868.383	-7.683.042
9	2.404.361	7.346.702	9.63e-07	-8.262.700	-6.795.574	-7.706.074
10	2.419.982	1.785.186	1.10e-06	-8.163.191	-6.541.631	-7.547.973
11	2.482.827	6.669.275	1.04e-06	-8.256.436	-6.480.442	-7.582.627
12	2.495.543	1.245.615	1.23e-06	-8.145.072	-6.214.643	-7.412.670

LKUR2 değişkeni Granger nedeni değildir. LDT2 sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde ret edilmiştir. LDT2 değişkeni granger nedeni değildir. LKUR2 sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde ret edilmiştir. İki değişken arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Döviz kuru değişkeni dış ticaret hadlerinin Granger nedenidir.

Tablo 4.13. Granger Nedensellik Testi – 2. Dönem

Sıfır Hipotezi	**N**	**F İstatistiği**	**P**
LDT2 Granger nedeni değildir LKUR2	61	2,38687	0,10121
LKUR2 Granger nedeni değildir LDT2		4,17649	0,02039

Gecikme uzunluğu sıfır çıktığı için VAR modelinde gecikmeli değerler kullanılmamıştır. Elde edilen VAR modelinden sonra etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırma sonuçları incelenmiştir. Etki-tepki analizinde değişkenlere ait grafikler şekil 4.10.'da gösterilmiştir. Grafiklerden bir birim sapmalığa karşı değişim ilk dönemde yani ilk ayda olduğu görülmüştür.

Şekil 4.10. Etki-Tepki Analizi Grafikleri: Dönem 2

Dış ticaret hadlerinde 1 standart sapmalık şok olduğunda, dış ticaret hadlerinde ilk ayda aynı yönde 0,03'lük bir tepki olmaktadır. Döviz kuru değişkeninde ise bir tepki oluşmamaktadır. Kur değişkenindeki 1 standart sapmalık şok olduğunda ise dış ticaret hadlerinde aynı yönde 0,002'lik bir tepki ve kur değişkeninde ise 1. ay için 0,021 kadar bir tepki oluşmaktadır. Dolayısıyla tepkiler 1. ayda oluşmakta ve sonrasında hemen sıfırlanmaktadır.

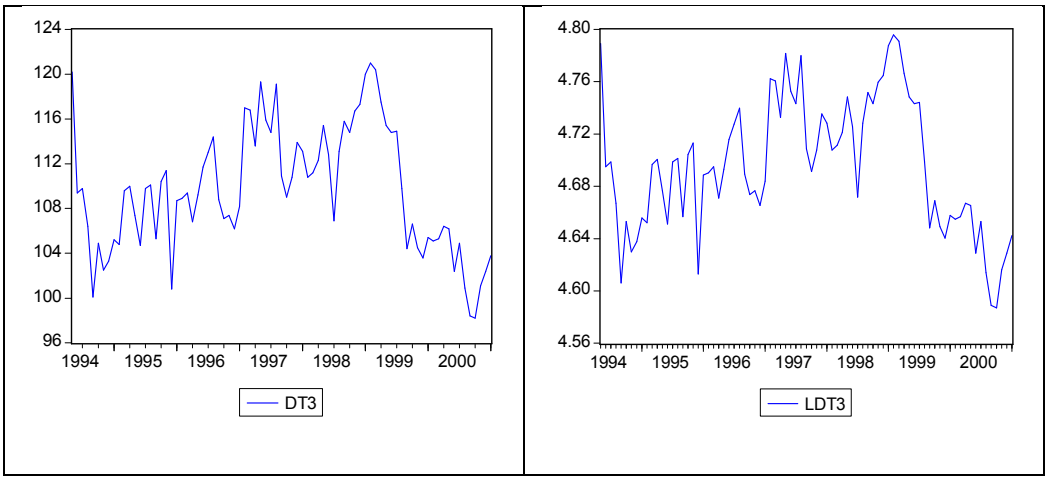
Tablo 4.14. Etki-Tepki Analizi Sonuçları-2. Dönem

ARTIK1'in tepkisi:		
Dönem	**ARTIK1**	**D(D(LKUR2))**
1	0.029844	0.00
	(0.00270)	(0.00000)
2	0.00	0.00
	(0.00000)	(0.00000)
D(D(LKUR2)) tepkisi:		
Dönem	**ARTIK1**	**D(D(LKUR2))**
1	0.002735	0.021994
	(0.00283)	(0.00199)
2	0.00	0.00
	(0.00000)	(0.00000)

Varyans ayrıştırma sonuçlarından anlamlı bir açıklama değerleri elde edilememiştir. Değişkenlerin tamamını yine kendisi açıklamaktadır.

4.4.4.Üçüncü Dönem Sabit Kur Politikası Dönemine Ait Bulgular

Döviz kuru ve dış ticaret hadleri serisinin 1994:05-2001:01 ayları arası, 3. dönem olarak incelenmiştir. DT3 serisi, hem ortalamada hem de varyansta durağan olmayan bir görünümdedir. Seri, zamana göre artarken belli bir ortalama etrafında salınmamaktadır.

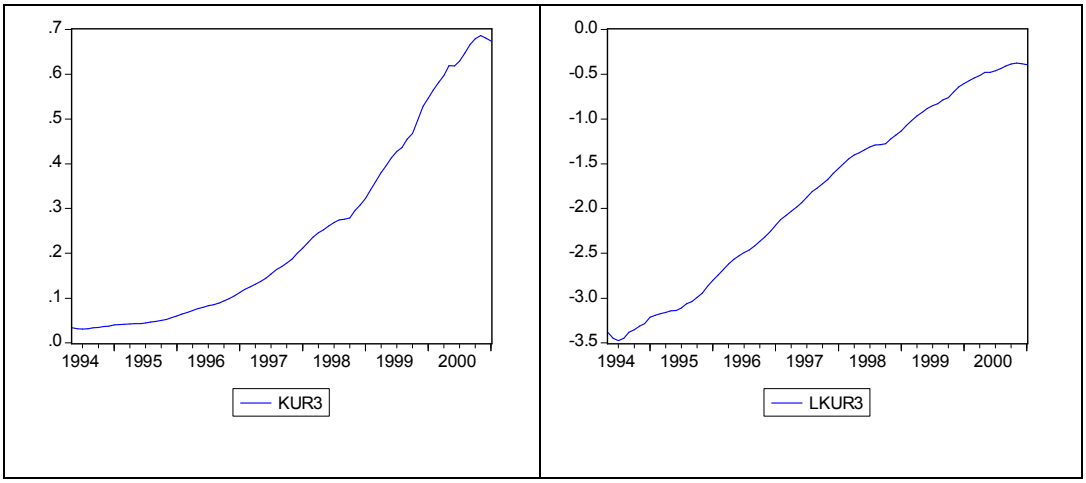

Şekil 4.11. DT3 ve LDT3 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği

Tablo 4.15.'e göre; DT3 serisinin ortalaması 109,64 çıkarken, standart sapması 5,56 olarak elde edilmiştir. LDT3 serisinin ortalaması 4,70 ve standart sapması 0,05 olarak elde edilmiştir.

Tablo 4.15. LDT3 ve DT3 Serilerine Ait Betimleyici İstatistikler

n=81	**LDT3**	**DT3**
Ortalama	4.70	109.64
Medyan	4.70	109.40
Maksimum	4.80	121.00
Minimum	4.59	98.20
Standart Sapma	0.05	5.56

Şekil 4.12. KUR3 ve LKUR3 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği

KUR3 ve LKUR3 değişkenlerine ait seri zamana göre artan bir seyir göstermektedir.

KUR3 serisinin ortalaması 0,25 olarak elde edilirken, standart sapması 0,21 olarak elde edilmiştir. LKUR3 serisinin ise ortalaması -1,85 ve standart sapması 1,02 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4.16. LKUR3 ve KUR3 Serileri Betimleyici İstatistikler

n=81	**KUR3**	**LKUR3**
Ortalama	0.25	-1.85
Medyan	0.17	-1.77
Maksimum	0.69	-0.38
Minimum	0.03	-3.47
Standart Sapma	0.21	1.02

LDT3 ve LKUR3 arasındaki korelasyon katsayısı -0,03 çıkmıştır ve iki seri arasında çok zayıf, negatif yönde bir ilişki olduğu elde edilmiştir. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 4.17. Korelasyon ve Kovaryans Matrisleri (LDT3,LKUR3)

Korelasyon Katsayısı		
	LDT3	**LKUR3**
LDT3	1,000	-0,028
LKUR3	-0,028	1,000
Kovaryans Katsayısı		
LDT3	0,003	-0,001
LKUR3	-0,001	1027

Tablo 4.18.'e göre, FPE ve AIC kriterleri 2. gecikmede en küçük değere sahip iken; SC ve HQ kriterlerine göre 1. gecikme uygun gözükmektedir. Diğer dönemlerle aynı kriter kullanılarak gecikme uzunluğu AIC kriterine göre seçilmiştir.

Tablo 4.18. D(LDT3) ve D(LKUR3) Lag Uzunluğunun Belirlenmesi

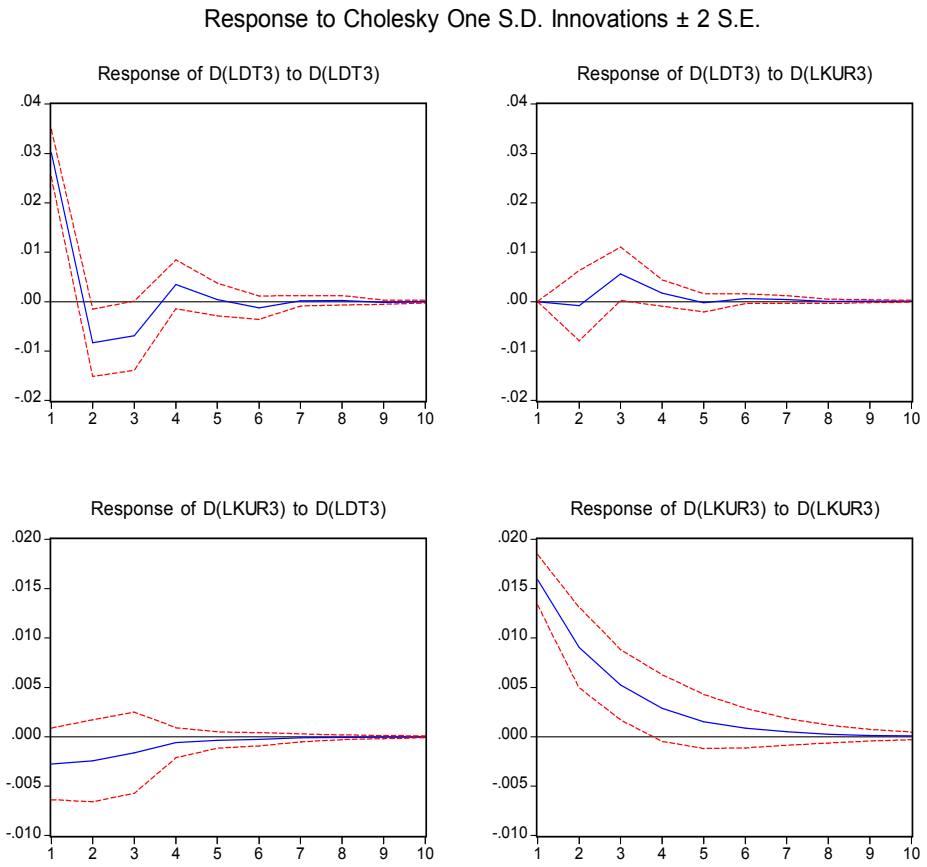
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	3.113.924	NA	3.83e-07	-9.099.775	-9.034.496	-9.073.910
1	3.353.539	4.580.874	2.13e-07	-9.686.878	**-9.49103***	**-9.6928***
2	3.396.717	8.000.715	**2.1e-07***	**-9.6227***	-9.369.828	-9.566.898
3	3.404.585	1.411.625	2.32e-07	-9.601.721	-9.144.763	-9.420.660
4	3.420.028	2.679.857	2.50e-07	-9.529.495	-8.941.978	-9.296.703
5	3.425.365	0.894643	2.77e-07	-9.427.544	-8.709.468	-9.143.020
6	3.435.595	1.654.867	3.04e-07	-9.339.985	-8.491.350	-9.003.730
7	3.445.736	1.580.854	3.34e-07	-9.252.165	-8.272.971	-8.864.179
8	3.481.004	5.290.180	3.41e-07	-9.238.247	-8.128.494	-8.798.529
9	3.483.821	0.405911	3.83e-07	-9.128.884	-7.888.571	-8.637.434
10	3.538.941	7.619.571	3.71e-07	-9.173.356	-7.802.483	-8.630.174
11	3.560.334	2.831.376	3.97e-07	-9.118.628	-7.617.196	-8.523.715
12	3.637.025	9.699188*	3.63e-07	-9.226.544	-7.594.553	-8.579.899

İki serinin birbirinin nedeni olmadığı sonucu tablo 4.19.'da verilmiştir.

Tablo 4.19. Granger Nedensellik Testi – 3. Dönem

Sıfır Hipotezi	**N**	**F İstatistiği**	**P**
LDT3 Granger nedeni değildir LKUR3	79	1,1894	0,3100
LKUR3 Granger nedeni değildir LDT3		2,3700	0,0997

VAR analizi iki gecikmeli model ile oluşturulmuştur ve aşağıda etki-tepki grafikleri verilmiştir. Bir standart sapmalık bir şok olduğunda, dış ticaret hadleri değişkeninde şoka karşı tepki uzun dönem devam etmekte ve 8. ayda sıfırlanmaktadır. Döviz kuru üzerindeki etkiye olan tepki ise 2. ve 3. ayda etkinin üzerinde bir değişim olurken zamanla azalmaktadır. Kurdaki şok etkisine karşın ise dış ticaretteki değişim bir süre sonra sıfırlanmaktadır.

Şekil 4.13. Etki Tepki Analizi Grafikleri: Dönem 3

Dış ticaret hadlerinde 1 standart sapmalık şok olduğunda, dış ticaret hadlerinde ilk ayda aynı yönde 0,03'lük bir tepki olmaktadır. Takip eden dönemlerde negatif bir değişim varken daha sonra pozitif bir değişim gözükmektedir. Döviz kuru değişkeninde önce çok küçük negatif tepki oluşurken, sonra pozitif, daha sonra da negatif bir tepki vardır. Döviz kuru değişkenindeki 1 standart sapmalık şok olduğunda ise dış ticaret hadlerinde ters yönde 0,002'lik bir tepki ve döviz kuru değişkeninde ise 1. Ay için 0,01 kadar bir tepki oluşmaktadır. Dolayısıyla tepkilerin etkisi zamanla sıfırlanmaktadır.

Tablo 4.20. Etki Tepki Analizi Sonuçları-3. Dönem

	D(LDT3) etkisi:		**D(LKUR3) etkisi:**	
Dönem	**D(LDT3)**	**D(LKUR3)**	**D(LDT3)**	**D(LKUR3)**
1	0.030074	0.00	-0.002756	0.015899
	(0.00241)	(0.00000)	(0.00181)	(0.00127)
2	-0.008344	-0.000854	-0.002439	0.009047
	(0.00341)	(0.00355)	(0.00207)	(0.00204)
3	-0.006925	0.005613	-0.001618	0.005253
	(0.00350)	(0.00272)	(0.00206)	(0.00178)
4	0.003474	0.001704	-0.000605	0.002885
	(0.00247)	(0.00133)	(0.00076)	(0.00169)
5	0.000389	-0.000268	-0.000348	0.001533
	(0.00166)	(0.00092)	(0.00041)	(0.00137)
6	-0.001284	0.000580	-0.000265	0.000869
	(0.00119)	(0.00050)	(0.00033)	(0.00100)
7	0.000140	0.000429	-0.000121	0.000489
	(0.00054)	(0.00038)	(0.00020)	(0.00068)
8	0.000228	1.06E-05	-5.49E-05	0.000262
	(0.00048)	(0.00022)	(0.00012)	(0.00046)
9	-0.000145	4.35E-05	-4.06E-05	0.000145
	(0.00021)	(0.00014)	(7.7E-05)	(0.00030)
10	-4.07E-05	7.34E-05	-2.26E-05	8.21E-05
	(0.00014)	(9.4E-05)	(4.9E-05)	(0.00019)

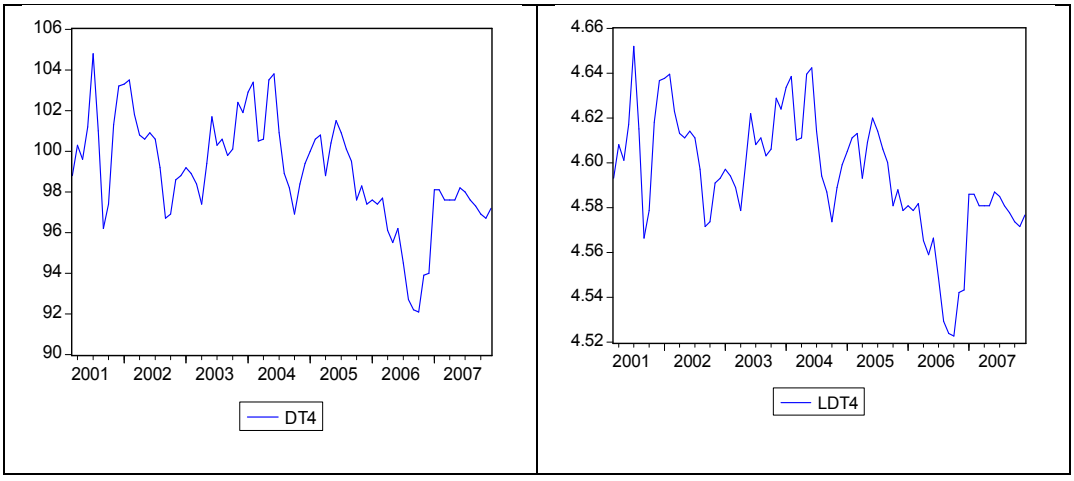
Aşağıdaki tabloda varyans ayrıştırma sonuçları 10 döneme ait olarak verilmiştir. Dış ticaret hadlerinin birinci dönemde tamamını yine kendisi açıklarken, 2. dönemden sonra %3'ünü döviz kuru değişkeni açıklamaktadır. Kurdaki değişimlerin de yine büyük bir oranını kendisi açıklarken %4'ünü ise dış ticaret hadleri değişkeni açıklamaktadır.

Tablo 4.21. Varyans Ayrıştırma Sonuçları – 3. Dönem

LDT3 varyans ayrıştırma sonuçları:				D(LKUR3) varyans ayrıştırma sonuçları:			
Dönem	**Ss**	**D(LDT3)**	**D(LKUR3)**	**Dönem**	**Ss**	**D(LDT3)**	**D(LKUR3)**
1	0,030	100,00	0,000	1	0,016	2,917	97,083
2	0,031	99,93	0,075	2	0,019	3,890	96,110
3	0,032	96,94	3,058	3	0,019	4,271	95,729
4	0,033	96,71	3,287	4	0,020	4,270	95,730
5	0,033	96,71	3,293	5	0,020	4,274	95,726
6	0,033	96,68	3,318	6	0,020	4,283	95,717
7	0,033	96,67	3,335	7	0,020	4,284	95,716
8	0,033	96,67	3,334	8	0,020	4,284	95,716
9	0,033	96,67	3,335	9	0,020	4,284	95,716
10	0,033	96,66	3,335	10	0,020	4,284	95,716

4.4.5.Dördüncü Dönem Esnek Kur Politikası–Serbest Dalgalı Kur Politikası Dönemine Ait Bulgular

Döviz kuru ve dış ticaret hadleri serisinin 2001:03-2007:12 ayları arası, dördüncü dönem olarak incelenmiştir. DT4 serisi, hem ortalamada hem de varyansta durağan olmayan bir görünümdedir. Seri, zamana göre artan bir seyir izlemektedir.

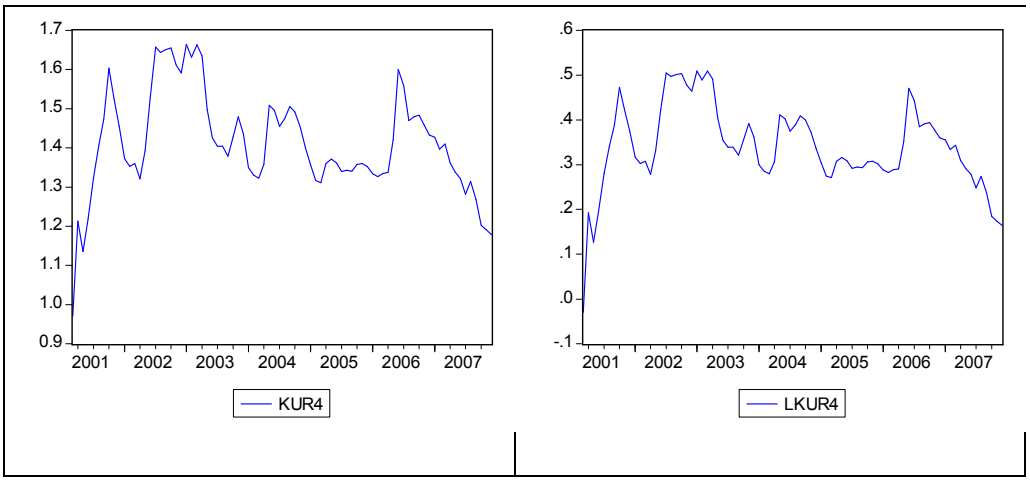
Şekil 4.14. DT4 ve LDT4 Değişkenlerine ait Zaman Serisi Grafiği

Tablo 4.22.'ye göre; DT4 serisinin ortalaması 99,02 çıkarken standart sapması 2,64 olarak elde edilmiştir. LDT4 serisinin ortalaması 4,59 ve standart sapması 0,03 olarak elde edilmiştir.

Tablo 4.22. LDT4 ve DT4 Serilerine ait Betimleyici İstatistikler

n=82	**LDT4**	**DT4**
Ortalama	4.59	99.02
Medyan	4.59	98.90
Maksimum	4.65	104.80
Minimum	4.52	92.10
Standart Sapma	0.03	2.64

KUR4 ve LKUR4 değişkenlerine ait seri diğer dönemlerin aksine zamana göre düzensiz salınımlar göstermektedir. Bunun nedeni de uygulanan kur politikasının esnek kur politikası olmasıdır.

Şekil 4.15. KUR4 ve LKUR4 Değişkenlerine Ait Zaman Serisi Grafiği

KUR4 serisinin ortalaması 1,41 olarak elde edilmişken, standart sapması 0,13 olarak elde edilmiştir. LKUR4 serisinin ise ortalaması 0,34 ve standart sapması 0,10 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4.23. LKUR4 ve KUR4 Serileri Betimleyici İstatistikler

n=82	**LKUR4**	**KUR4**
Ortalama	0.34	1.41
Medyan	0.34	1.40
Maksimum	0.51	1.66
Minimum	-0.03	0.97
Standart Sapma	0.10	0.13

LDT4 ve LKUR4 arasındaki korelasyon katsayısı -0,12 çıkmıştır ve iki seri arasında zayıf negatif yönde bir ilişki olduğu elde edilmiştir.

Tablo 4.24. Korelasyon ve Kovaryans Matrisleri (LDT4,LKUR4)

Korelasyon Katsayısı		
	LDT4	**LKUR4**
LDT4	1,000	-0,12
LKUR4	-0,12	1,000
Kovaryans Katsayısı		
LDT4	0,000	-0,000
LKUR4	-0,001	0,009

Tablo 4.25'e göre, FPE, HQ ve AIC kriterleri 2. gecikmede en küçük değere sahip iken; SC 1. gecikmede en küçük değere sahiptir. AIC kriterine göre gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.25. D(LDT4) ve D(LKUR4) Lag Uzunluğunun Belirlenmesi

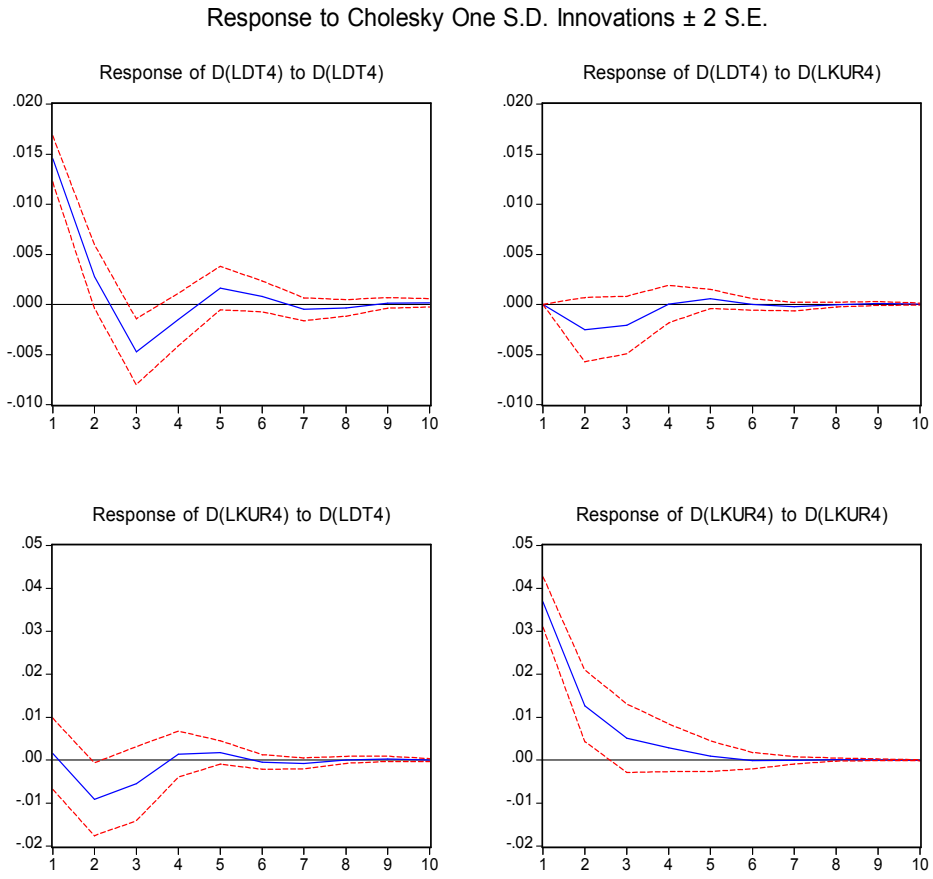
Lag	**LogL**	**LR**	**FPE**	**AIC**	**SC**	**HQ**
0	3.328.658	NA	2.34e-07	-9.590.314	**-9.525557***	-9.564.623
1	3.393.380	1.238.144	2.18e-07	-9.661.970	-9.467.699	-9.584.896
2	3.451.553	1.079.155	**2.07e-***	**-9.7146***	-9.390.862	**-9.58619***
3	3.462.844	2.029.166	2.25e-07	-9.631.432	-9.178.135	-9.451.594
4	3.519.739	9.894.744	2.15e-07	-9.680.402	-9.097.592	-9.449.182
5	3.540.642	3.514.173	2.28e-07	-9.625.049	-8.912.726	-9.342.447
6	3.555.054	2.339.381	2.46e-07	-9.550.882	-8.709.045	-9.216.897
7	3.573.792	2.932.893	2.63e-07	-9.489.253	-8.517.902	-9.103.886
8	3.577.886	0.617049	2.94e-07	-9.385.177	-8.284.313	-8.948.428
9	3.601.503	3.422.696	3.11e-07	-9.337.689	-8.107.312	-8.849.557
10	3.655.694	7.539.659	3.01e-07	-9.378.823	-8.018.932	-8.839.309
11	3.701.394	6.093.341	3.00e-07	-9.395.345	-7.905.941	-8.804.449
12	3.791.241	11.45877*	2.64e-07	-9.539.830	-7.920.912	-8.897.551

Kur değişkeni, dış ticaret hadleri değişkeninin Granger nedenidir. İki değişken arasında tek yönlü nedensellik söz konusudur.

Tablo 4.26. Granger Nedensellik Testi – 4. Dönem

Sıfır Hipotezi	**N**	**F İstatistiği**	**P**
LDT4 Granger nedeni değildir LKUR4	80	0,3333	0,7176
LKUR4 Granger nedeni değildir LDT4		4,3254	0,016

VAR analizi, iki gecikmeli model ile oluşturulmuştur ve aşağıda etki-tepki grafikleri verilmiştir. Bir standart sapmalık bir şok olduğunda dış ticaret değişkeninde şoka karşı tepkisi uzun dönem devam etmekte ve 9. ayda sıfırlanmaktadır. Kur üzerindeki tepki ise yine bir süre devam etmektedir. Kurdaki şok etkisine karşın ise dış ticaret hadlerindeki değişim bir süre sonra sıfırlanmaktadır.

Şekil 4.16. Etki Tepki Analizi Grafikleri: Dönem 4

Dış ticaret hadlerinde 1 standart sapmalık şok olduğunda, dış ticaret hadlerinde ilk ay ile aynı olduğu aylar vardır. Döviz kuru değişkeninde önce çok küçük negatif

tepki oluşurken sonra pozitif daha sonra da negatif bir tepki vardır. Döviz kuru değişkenindeki 1 standart sapmalık şok olduğunda ise dış ticaret hadlerinde ters yönde 0,001'lik bir tepki oluşmaktadır.

Tablo 4.27. Etki-Tepki Analizi Sonuçları-4. Dönem

	D(LDT4) etkisi:		**D(LKUR4) etkisi:**	
Dönem	**D(LDT4)**	**D(LKUR4)**	**D(LDT4)**	**D(LKUR4)**
1	0.014521	0.000000	0.001495	0.036845
	(0.00116)	(0.00000)	(0.00415)	(0.00293)
2	0.002781	-0.002524	-0.009117	0.012657
	(0.00159)	(0.00161)	(0.00424)	(0.00417)
3	-0.004719	-0.002067	-0.005474	0.005081
	(0.00164)	(0.00144)	(0.00431)	(0.00400)
4	-0.001513	2.15E-05	0.001394	0.002872
	(0.00131)	(0.00093)	(0.00267)	(0.00279)
5	0.001615	0.000546	0.001772	0.000908
	(0.00109)	(0.00047)	(0.00137)	(0.00177)
6	0.000784	-1.69E-05	-0.000450	-0.000124
	(0.00077)	(0.00029)	(0.00085)	(0.00097)
7	-0.000500	-0.000233	-0.000771	-7.21E-05
	(0.00057)	(0.00021)	(0.00064)	(0.00042)
8	-0.000355	-3.21E-05	5.31E-05	0.000133
	(0.00041)	(0.00012)	(0.00040)	(0.00018)
9	0.000142	7.99E-05	0.000289	7.63E-05
	(0.00027)	(0.00010)	(0.00031)	(0.00010)
10	0.000151	2.11E-05	1.47E-05	-2.92E-05
	(0.00020)	(5.0E-05)	(0.00017)	(7.1E-05)

Aşağıdaki tabloda varyans ayrıştırma sonuçları 10 döneme ait olarak verilmiştir. Dış ticaret hadlerinin birinci dönemde tamamını yine kendisi açıklarken, 2. Dönemden sonra %4'ünü döviz kuru değişkeni açıklamaktadır. Döviz kurundaki değişimlerin de yine büyük bir oranını kendisi açıklarken ilerleyen dönemlerde %7'sini ise dış ticaret hadleri değişkeni açıklamaktadır. Bu oran diğer dönemlere kıyasla daha yüksek çıkmıştır.

Tablo 4.28. Varyans Ayrıştırma Sonuçları–4. Dönem

LDT4 varyans ayrıştırma sonuçları:				**D(LKUR4) varyans ayrıştırma sonuçları:**			
Dönem	**Ss**	**D(LDT4)**	**D(LDT4)**	**Dönem**	**Ss**	**D(LDT4)**	**D(LKUR4)**
1	0,015	100,000	0,000	1	0,037	0,164258	99,83574
2	0,015	97,168	2,832	2	0,040	5,324159	94,67584
3	0,016	95,768	4,232	3	0,041	6,951513	93,04849
4	0,016	95,806	4,194	4	0,041	7,025505	92,097449
5	0,016	95,738	4,262	5	0,041	7,196453	92,80355
6	0,016	95,748	4,252	6	0,041	7,207619	92,79238
7	0,016	95,732	4,268	7	0,041	7,240553	92,75945
8	0,016	95,733	4,267	8	0,041	7,240632	92,075937
9	0,016	95,731	4,269	9	0,041	7,245234	92,75477
10	0,016	95,731	4,269	10	0,041	7,245243	92,75476

SONUÇ

1980'li yıllardan başlayarak 1990'lı yıllarda hız kazanan küreselleşme sonucu dünya yeni bir ekonomik yapıya bürünmüş, karşılıklı birbirine bağımlı ve dış gelişmelere oldukça duyarlı ulusal ekonomiler meydana gelmiştir. Dış ticaretin gelişmesine paralel olarak ülkelerin birbirine olan bağımlılığı da artış göstermiş, bunun sonucunda sermaye ve fiyat hareketlerinin önemi artmış ve bu gelişme ülkelerin dünyayı tek pazar olarak görmelerini sağlamıştır. Ülkelerin bu pazardan pay alabilme ve dış ticaretten kazançlı çıkabilme çabaları ise döviz kurlarını ön plana çıkarmıştır. Döviz kurları denildiğinde akla ilk olarak nominal ve reel kurlar gelmektedir. Nominal döviz kuru iki para biriminin göreli fiyatını göstermektedir. Diğer yandan, reel döviz kuru ise yabancı ülkelerde üretilen malların yurt içi mallar cinsinden göreli fiyatını yansıtan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin birçok sebepten dolayı döviz kurlarına müdahale etmesi ve döviz piyasasını düzenlemeleri sonucu döviz kuru politikaları meydana gelmektedir

Ülkeler arası paranın değerini belirleyen döviz kuru politikaları yıllar içerisinde farklılık arz etmiş, ülkenin ve uluslararası ekonominin duruna göre uyarlanır hale gelmiştir. Gelişme yolundaki ülkeler kur politikası ile 1950'li yıllarda tanışmışlar ve aktif olarak kullanmalarına 1973 yılında sanayileşmiş ülkelerin, bir çeşit sabit kur politikası olan bretton woods sistemini terk etmeleri ve döviz kurlarını dalgalanmaya bırakmalarıyla, olanak sağlanmıştır. Ülkeler döviz kuru politikasında iki ana seçenekle karşı karşıya kalmaktadırlar; esnek kur politikaları ve sabit kur politikaları. Sabit döviz kuru politikalarında döviz kuru piyasa koşullarına, yani arz ve talebe göre dalgalanmamakla birlikte bunun yerine parasal otorite döviz kurunu belirlediği bir düzeyde sabit tutmaktadır. Sabit kur politikaları kendi içinde 5'e ayrılmaktadır. Bunlardan ilki olan yönlendirilmiş sabit aralıkta ekonomik koşullara göre uyarlanan, daha önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş sabit değer ve bu değerin etrafında önceden açıklanmış limitler çerçevesinde ülkenin parası dalgalanmaya bırakılmaktadır. ikinci olarak yönlendirilmiş sabit parite politikasında da ülke parasının değeri sabitlenmekle birlikte bu değer ülkenin seçilmiş ekonomik göstergelerinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak ayarlanabilmektedir. Ayarlanabilir sabit kur politikasında parasal otorite tarafından belirlenen sabit kur uygulanan ekonomik politikalarla tutarlılaşması sonucu

istenilen yöne değiştirilebilmektedir. Para kurulu politikasında ülke parası, belirlenecek yabancı bir para ile sabit kurdan değişimini öngörmektedir. Son olarak tam dolarizasyon politikasında ise bir ülkenin parasal bağımsızlığına son vererek, yani tedavülden kaldırarak, diğer bir ülkenin para birimini kullanması olarak ifade edilmektedir.

Esnek kur politikalarının en uç türü olan serbest dalgalanmada, ülke parası tamamıyla piyasada meydana gelen arz ve talebe göre belirlenmektedir. Gözetimli dalgalanmada kurun asıl belirleyicisi piyasa olmakla birlikte parasal otoritenin döviz kuruna müdahalesi en az şekilde ve önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde olmaktadır. Aralık içinde dalgalanmada kurların belirlenen bir aralık içinde serbest dalgalanmasına müsaade edilmektedir. Kaygan aralık sisteminde aralık içinde dalgalanma politikasından farklı olarak aralığın ortalama değeri merkez kura sabitlenmemiştir. Bu değer belirsiz zamanlarda ayarlama yapılmaktadır.

Dış ticaret sektörünün incelenmesinde önemli bir yere sahip olan ve genel olarak gelişmişliğin göstergesi olarak kabul edilen diğer bir değişkende, dış ticaret fiyat endeksleri ve bunlara bağlı olarak hesaplanan dış ticaret hadleridir. Dış ticaret hadleri ülkelerin dış ticarette, uluslararası rekabet gücünü gösteren makro ekonomik değişkenlerden birisidir. Diğer bir ifadeyle dış ticaret hadleri; dış ticaretten meydana gelen kayıp ve kazanımları ölçmeye yaramaktadır. Dış ticaret hadleri kendi içinde üç temel çeşide ayrılmaktadır. Bunlardan ilki üretilen mal veya hizmetlerin uluslararası değişimine dayanan dış ticaret hadleridir. Mal değişimine dayanan dış ticaret hadleri de net değişim ticaret hadleri, brüt değişim ticaret hadleri ve gelir dış ticaret hadleri olarak çeşitlere ayrılmaktadır. Net değişim ticaret hadleri ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranını ifade etmektedir. Dış ticaret hadlerinin ithalat hacim endeksinin ihracat hacim endeksine oranı şeklinde yapılan tanımına; brüt (gayri safi) değişim ticaret hadleri adı verilmektedir. Gelir dış ticaret hadleri ise ihracat değer endeksinin, ithalat fiyat endeksine bölümü olarak ifade edilmektedir.

Dış ticaret hadlerinin ikinci temel çeşidi ise faktör değişimine dayanan dış ticaret hadleridir. Bu tanımlamada ihraç malları verimliliğine de yer vermektedir. Bu kavram da kendi içinde tek faktörlü ve çift faktörlü dış ticaret hadleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Tek faktörlü dış ticaret hadleri; net değişim dış ticaret hadlerinin, ihracat kesimindeki

verimlilik endeksi ile çarpılmasından elde edilmektedir. Çift faktörlü dış ticaret hadleri; net değişim dış ticaret hadlerinin ihracat ve ithalat kesimlerindeki verimlilik değişmeleri ile düzeltilmesinden elde edilmektedir.

Dış ticaret hadlerinin üçüncü temel çeşidi ise fayda ve gerçek maliyetlere dayanan tanımlamalardır. Bu kavramda kendi içinde ikiye ayrılmaktadır; gerçek maliyet dış ticaret hadleri ve fayda dış ticaret hadleri. Tek faktörlü dış ticaret hadlerinin ihracat kesiminde kullanılan kaynak birimi başına düşen zahmeti ifade eden bir endeksle çarpımı şeklinde tanımlanır. Fayda dış ticaret hadleri; gerçek maliyet dış ticaret hadlerinin, ithal malları ve ihracat kesimindeki kaynaklarla elde edilebilecek tüketim mallarının birer birimlerinin sağladıkları oransal ortalama, faydayı ifade eden bir endeksle çarpımı şeklinde tanımlanmaktadır.

Günümüz dünyasına dışa açık ekonomiler için döviz kuru ve dış ticaret hadlerinin ilişkisi ve bu ilişkinin yönü önemli hale gelmiştir. Ülkenin dış ticaret hadlerini değiştirmenin bir yolu da ulusal paranın devalüe edilmesi yani ulusal paranın dış değerinin düşürülmesidir. Ülkenin devalüasyon ile dış ticaret hadlerini etkilemesi ithalat ve ihracat ürün arz ve talep esnekliklerinin büyük yada küçük olmasına göre değişmektedir. Bu yüzden döviz kurunda meydana gelen değişmelerin dış ticaret hadlerine etkisini tam anlamıyla ortaya koyabilmek için esneklikler yaklaşımı üzerinde durmak gerekmektedir. Bu yaklaşımda döviz kurları ile dış ticaret hadleri arasındaki ilişki ihracat ve ithalat arz ve talep esneklikleri vasıtasıyla açıklanmaktadır.

Devalüasyonun dış ticaret hadlerine etkisini açıklayan diğer bir yaklaşımda toplam harcama yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre: dış ticarette meydana gelen açıkları ülkenin toplam gelir ve toplam harcamaları ile ilişki kurarak, devalüasyonun dış dengeyi sağlayıcı etkisini, milli gelirde meydana gelen farklılıklar yoluyla açıklamaktadır. Bir ülkenin toplam geliri tüketim ve yatırım harcamaları toplandıktan sonra ithalat ve ihracatın farkının ilave edilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Devalüasyonun bir anlamda tersi olan revalüasyonda yani ulusal paranın dış değerinin yükseltilmesinde, devalüasyonun tam tersi bir etki yapmaktadır. Dış ödemeler dengesi fazla veren ülkeler aldığı revalüasyon kararı ile ulusal paranın dış değerinin yükseltirler. Revalüasyon sonucu dış ticaret hadleri olumsuz şekilde etkilenmektedir.

Çalışmanın teorik yönüne ilişkin tüm bu incelemelerden sonra uygulama sonuçlarına göre değerleme yapmak konunun bütünlüğünü sağlamak için gereklidir. Döviz kurları ve dış ticaret hadleri arasında bir ilişkinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla, Türkiye'de 1984 – 2007 yıllarını kapsayan döviz kurları ile dış ticaret hadleri verilerini kullanarak bir ekonometrik analiz yapılmıştır. Bu yıllar arası uygulanan kur politikası açısından dört farklı döneme ayrılarak; 1984-1988 dönemi esnek kur politikası-kontrollü esnek kurlar dönemi, 1989-1994 dönemi esnek kur politikası-gözetimli dalgalanma dönemi, 1994-2001 sabit kur politikası dönemi, 2001-2007 esnek kur politikası-serbest dalgalanma dönemi, incelenmiştir. Bu ekonometrik analiz sonucunda elde edilen genel bulgular ve değerlendirmeler aşağıdaki gibidir.

Analizlerde ilk olarak dış ticaret hadleri ile döviz kuru zaman serisi değişkenleri incelenmiştir. Dış ticaret hadleri birinci dönemde zamana göre düzensiz salınımlar gösterirken; esnek kur politikasının uygulandığı ikinci dönemde artan bir seyire girmiştir. Bu ilk iki dönemde ise döviz kuru üssel bir şekilde artmaktadır. Sabit kur politikasının uygulandığı üçüncü dönemde ise dış ticaret hadleri değişkeni yine düzensiz salınımlar göstermektedir. Ancak bu dönemde azalan bir seyir izlemiştir. Döviz kuru değişkeni ise önceki dönemlere oranla zamana göre lineer bir seyir izlemektedir. Son dönem esnek kur politikasında ise kur değişkeninin seyri tamamen farklıdır. Kur düzensiz salınımlarla değişkenlik göstermektedir. Bu dönemde dış ticaret değişkeni aynı değerler etrafında salınım göstermiştir. Sonuç olarak uygulanan politikalara göre kurun seyri değişse de dış ticaret hadlerinin seyrinde önemli değişiklikler, farklılıklar görülmemiştir.

Birinci dönemde iki değişken arasında VAR modeli kurularak granger nedensellik araştırılmıştır. Analiz sonucunda değişkenler arasında granger nedensellik bulunamamıştır ve etki-tepki analizi yapılmıştır. Bu tür ekonometrik modellerde değişkenlerden birinde meydana gelen değişim, diğeri tarafından şok olarak algılanmaktadır. Bu durum altında yapılan incelemelerden birinci dönem için etki-tepki sonuçları bize iki değişkenin birbirinden gelen şoklardan etkilenmediğini yada şok etkisinin sistemin dengesini bozmayacak şekilde söndüğünü göstermektedir. Dolayısıyla kontrollü esnek kur politikasının uygulandığı bu dönemde iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. İkinci dönemde ise döviz kuru ve dış ticaret

hadleri değişkenleri arasında tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Döviz kuru, dış ticaret hadlerinin granger nedeni olduğu elde edilmiştir. Diğer yandan, etki-tepki analizinde iki değişkenin birbirinden gelen şoklardan etkilenmediğini veya şok etkisinin sistemin dengesini bozmayacak şekilde söndüğünü görülmektedir. Sadece bir dönemlik (birinci ayda) kendilerindeki bir sapmalık değişimden yine kendilerinin etkilendiği elde edilmiştir. Üçüncü dönemde de nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ancak etki-tepki analizinde bir değişkendeki değişimin sonucunda diğer bir değişkendeki tepkinin bir süre devam ettiği ve 8. ayda sıfırlandığı elde edilmiştir. Döviz kuru değişkenindeki etkilere karşı dış ticaret hadlerinin tepkisi zaman zaman negatif değerlerde olabildiği görülmüştür. Varyans ayrıştırma sonucuna göre ise dış ticaret hadleri değişkenindeki varyansın, ikinci ayda %99,93, onuncu ayda %96,66 olarak, kendi varyans hareketliliğinden kaynaklanmaktadır. Buna karşılık devam eden aylarda değişkenin %3'ünü döviz kuru değişkeni açıkladığı izlenmiştir. Serbest dalgalı kur politikasının uygulandığı son dönemde ise döviz kuru, dış ticaret hadlerinin granger nedeni olarak bulunmuştur. Etki-tepki analizi incelendiğinde değişkenlerdeki değişime karşılık bir diğer değişkendeki tepki bir süre devam etmektedir. Bu sonuçlara göre, iki değişkenin birbirinden gelen şoklardan etkilendiği, dolayısıyla şokların geçici olmadığı ve sistemin dengesini bozduğu sonucuna ulaşılmıştır. Döviz kuru serisinin, yine kendisi ilk ayda %99 oranında açıklarken; devam eden aylarda dış ticaret hadlerinin %7'sini açıklamaktadır. Bu açıklama oranında, diğer dönemlere göre artış olduğu görülmektedir. Diğer dönemlere göre, iki değişkenin birbirinden gelen şoklardan etkilenme oranı daha fazladır.

Sonuç olarak dış ticaret hadleri ve döviz kuru serileri incelendiğinde 4 farklı dönemde farklı seyirler incelenmiştir. Ancak dönemler arasında iki serinin ilişkili olduğu birbirini açıkladığı dördüncü dönem, farklı sonuçlar içerdiği elde edilmiştir. Bu sonuca göre Türkiye'de esnek kur politikasının en uç türü olan serbest dalgalanma kur politikasının uygulandığı dönemde döviz kuru politikasının dış ticaret hadlerini etkilediği görülmektedir. Bundan dolayı Türkiye dış ticaret hadlerinin ülke lehine gelişme gösterebilmesi için serbest dalgalanma kur politikasının etkin bir şekilde uygulanmasında fayda görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AY Ahmet, **Türkiye'de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2007.

BOZKURT Hilal, **Zaman Serileri Analizi**, Ekin Kitapevi, Ankara, 2007.

ÇAĞLAR Ünal, **Döviz Kurları Uluslar arası Para Sistemi Ve Ekonomik İstikrar,** Alfa-Aktüel Kitapevi, Bursa, 2003.

DUMN Robert M., MUTTİ, John H., **İnternational Economics,** Fifth Edition, Routledge, Newyork, 2000.

EĞİLMEZ Mahfi, KUMCU, Ercan**, Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Om Yayınevi, İstanbul, 2002.

GUJARATİ N. D., **Temel Ekonometri**, Çev. Ümit ve Gülay Şenesen, Litaratür Yayıncılık, İstanbul, 2001.

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler Politikalar ve Uygulamalar,** TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara, 2001.

İYİBOZKURT Erol, **Uluslar arası İktisat: Teori ve Politika,** Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1995.

KANSU Aydan**, Döviz Kuru Sistemleri ve döviz Krizleri Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri,** 2. Basım, Güncel Yayıncılık, İstanbul,2006.

KARLUK Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika,** 7. Baskı, Beta Yayınları, Kırklareli, 2003.

MÜSLÜMOV Alövsat, HASANOV Mübariz, ÖZYILDIRIM Cenkton, **Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomik Etkileri,** Scala Yayıncılık, İstanbul, 2002.

KİNDLEBERGER Charles P.**, Uluslararası İktisat,** Çev. Necdet Serin, Doğan Yayınevi, Ankara, 1970.

OZGA S.A., **The Rate of Exchange and The Terms Of Trade**, Aldine Puplishing Company, Chicago, 1967.

ÖZTÜRK Nazım, **Dış Ticaret, Kuram, Politika, Uygulama**, Roma Yayınları, Ankara, 2005.

PARASIZ M.İlker, **Para, Banka ve Finansal Piyasalar**, 8.Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2005.

_____**,(a) Para Politikası(Türkiye Uygulamaları),** Ezgi Kitapevi, Bursa, 2003.

_____,**(b)Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitapevi, Bursa,2003.

_____,**Kriz Ekonomisi,** 2. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa,1996.

SEYİDOĞLU, Halil**,(a) Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İsatanbul, 2003.

_____, **(b) Uluslararası Finans**, Genişletilmiş 4. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul,2003.

ŞAHİN Hüseyin**, Türkiye Ekonomisi,** 8. Baskı, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2006.

UZUNOĞLU Sadi, **Para ve Döviz Piyasaları,** Genişletilmiş 2. Basım, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2003.

ÜNSAL Erdal M., **Uluslararası İktisat:Teori,Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı,** İmay Yayıncılık, Ankara, 2005.

WALTER Ted, **Dünya Ekonomisi**, Çev. Ünal Çağlar, Alfa-Aktual Kiatabevi, Bursa, 2002.

YILDIRIM Oğuz, **Kura Dayalı İstikrar Politikası(Teori ve Ülke Uygulamaları)**, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi no:34, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2003.

Dergi ve Makaleler

ALBENİ M., DEMİR Y., DEMİRGİL Hakan, "Döviz Kurlarındaki Değişim Ve Kur Sistemlerinin İhracat Üzerindeki Etkisi- Türk İmalat Sanayinde Bir Uygulama"**, Review Of Social, Economic Business Studies,** Vol 5/6, Doğu Akdeniz Üniv. Yay., Lefkoşe, 2004.

ALİYU Shehu Usman Rano, "Exchange Rate Volatility And Export Trade İn Nigeria: An Emprical Investigation", (2008), http://mpra.ub.unimuenchen.de/ 13490/1/ MPRA_ paper_ 13490.pdf (15 Eylül 2008).

ARAT Kürşat, "Türkiye'de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi", TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2003.

ASAFU-ADJEYE J., "Exchange rate variability and export growth in Fiji", **Asia Pacific School of Economics and Management Working Papers**, No: 99-4, 1999.

ASLAN N., YÖRÜK D., "Teori ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri ve Kalkınma İlişkisi", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,** Cilt 25 sayı 2, İstanbul, 2008.

AYDOĞMUŞ İ., DİLER H. G., "Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama"**, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,** Cilt 8, S1,2006.

BALDEMİR E., GÖKALP M., "Türkiye'de Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hadleri İlişkisinin Ekonemetrik Analizi"**, 4. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri,** S.17-36, İstanbul, 1999.

BALİNO T.J.T., ENOCH C., "Currency Board Arrengements Issues and Experiences", **IMF Working Papers,**vol 151,Washinton, 1997.

BARIŞIK S., DEMİRCİOĞLU E., "Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)", **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, 2006.

CHABAN Maxym, "Real Variables And The Real Exchange Rate: The İmportance Of Traded Goods İn The Transmission Mechanism"**, Economics Bulletin,** Vol. 6, No. 1, 2006.

CHİT M., RİZOV M., WİLLENBOCKEL D., "Exchange Rate Volatility And Exports: New Emprical Evidence From The Emerging East Asian Economies", 2008, http:// papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1157035, (28 Ağustos 2008).

ÇEKEROL K., GÜRBÜZ H., "Reel Döviz Kuru Değişimleri ile Sektörel Dış Ticaret Fiyatları Arasındaki Uzun Dönem İlişki", ODTÜ Ekonomi Kongresi, 6-9 Eylül 2003, Ankara. http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/odtu_kamil.pdf(30 Haziran 2008).

DEMİRALP Selva. "Parasal Aktarım Mekanizmasında Para'nın Yeri: Türkiye İçin Bir Analiz". Tüsiad-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu, Çalışması Raporları Serisi, 2007.

DİLER H.Gonca, Reel Döviz Kurları-Dış ticaret Hadleri İlşkisi, Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, 2006.

ERÇEL Gazi, 2000 Yılı Enflasyon Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması, TCMB, basın top., Ankara, 1999.

FISHER S., "Exchange Rate Regimes: Is the bipolar View Correct?", American Economic Association Konferans Tebliği, 2001, http:/www.ımf.org/external/ np/ speeches/2001/010601a.pdf , (19 Nisan 2008).

GERNİ C., EMSEN Ö.S., DEĞER M. K., "Ekonomik Krizlerde Erken Uyarı Sinyalleri Olarak Dış Ticaret Göstergeleri Türkiye Uygulaması", **Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri,** Arıkan Yayınevi, İstanbul, 2006.

GÖK Abdulkerim, "Altarnetif Döviz Kuru Sistemleri", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,** Cilt 21, Sayı 1, İstanbul, 2006.

GÜL E., EKİNCİ A., "Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1990-2006"**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı 16, Kütahya, 2006.

İNAN Emre Alpan, Kur Rejimi Tercihi ve Türkiye, 2002, httb://www.tbb.org.tr/ turkce/ arastirmalar/kurejimlerieylülverileri.doc, (15.01.2008).

KANDİLLER Rıza, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Ve Ötesi", **Dış Ticaret Dergisi,** Yıl 6, Sayı 22, DTM Yay., Ankara, 2001.

KARACA O., SAATÇİOĞLU C., "Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Etkisi: Türkiye Örneği"**, Doğuş Üniversitesi Dergisi,** Cilt 5 (2), İstanbul, 2004.

KASMAN Adnan, "Türkiye'de Reel Döviz Kuru Oynaklığı ve Bunun İhracat Üzerine Etkisi: Sektörel Bir Analiz"**, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt 22, Sayı 2, Bursa, 2003.

KİP Ergün, "Türkiye Dış Ticaret Hadleri"**, Dış Ticaret Dergisi,** Sayı:30,DTM Yay.,Ankara, 2004.

LEE Benjamin Chun Man, "İmpacts Of Exchange Rate Volatility On Canadian Exports To The United States", 1998, http://ir.lib.sfu.ca/bitstream/1892/ 8820/1/ b31756670.pdf , (19 Nisan 2008).

LEE Y., KENNEDY P.L., Impacts of Exchange Rate On Terms of Trade And Volume Of Trade**, Southern Agricultural Economics Association Annual Meeting,** Atlanta, 2009.

OKUR Ahmet, "Türkiye'de İzlenen Esnek Kur Politikasının Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkileri**", Yönetim ve Ekonomi**, Cilt 9 Sayı 1-2, Manisa, 2002.

ONAFOWORA Olugbenga, "Exchange Rate And Trade Balance İn East Asia: İs There A J-Curve?"**, Economics Bulletin**, Vol. 5, No. 18, 2003.

ÖZBEK Dilek, "Döviz Kuru Sisteminde Seçenekler"**, Ekonomik Yaklaşım,** Cilt 9, Sayı 29, Gazi Üniv. Yay., Ankara, 1998.

ÖZDEMİR K.A., ŞAHİNBEYOĞLU G., Altarnetif Döviz Kuru Sistemleri, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği, Ankara, 2000.

ÖZKAN Funda, "Denge Reel Kur Hesaplama Yöntemleri ve Reel Kur Dengesizliğinin Ölçülmesi: Türk Lirası Üzerine Bir Çalışma",TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2003.

ÖZTÜRK İ., ACARAVCI A., "Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Amprik Bir Çalışma"**, Review of Social, Economic and Business Studies,** Vol 2, Doğu Akdeniz Üniv. Yay., Lefkoşe, 2003.

RİNCON C. Hernan, "Testing The Short-and-Long Run Exchange Rate Effects On Trade Balance:The Case Of Colombia", 1998, http://www.banrep.gov.co/ docum/ ftp/ borra120.pdf, (20 Nisan 2008).

SAATÇİOĞLU Cem, Develasyon ve Etkileri, 2008, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/ malicozum/54MaliCozum/11%20-%2054%20CEM%20 SAAT%C3% 87%C4%B0 O%C4% 9ELU.doc, (23 Kasım 2008).

SİVRİ U., USTA C., "Reel Döviz Kuru İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki"**, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt** 19, Sayı 4, Bursa, 2001.

STUCKA Tihomir, "The Effects Of Exchange Rate Change On The Trade Balance İn Croatia", **Imf Working Paper**, Wp/04/65, 2004.

ŞİMŞEK M., KADILAR C., "Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye'nin İhracatına Uzun Dönemli Etkisi"**, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt 24, Sayı 1,Ankara, 2006.

TAKAENDESAT P., TSHEOLE T., AZİAKPONO M., "Real Exchange Rate Volatility And İts Effect On Trade Flows: New Evidence From South Africa",(2005), http:// www.essa.org.za/download/2005Conference/Takaendesa.pdf, (19 Nisan 2008).

TERZİ H., ZENGİN A., "Kur Politikasının Dış Ticaret Dengesini Sağlamadaki

Etkinliği: Türkiye Uygulaması”**, Ekonomik Yaklaşım,** Cilt 10, Sayı 33, Gazi Üniv. Yay., Ankara, 1999.

TİRYAKİ S.Tolga, Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürebilirlik ve Türkiye Örneği, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği, Ankara, 2002.

TODENİ K.R., MUMYANA T.V., “Exchange Rate Votality And Exports İn South Africa”, 2005, http://www.tips.org.za/files/773.pdf, (27 Temmuz 2008).

TUNCA Ersin, “Dövize Çıpa Atmak Doğru mu**, Ekonomik forum,** Yıl 8, Sayı 1, Tobb Yay., Ankara, 2001.

WONG K. N., TANG T. C., “The Effects Of Exchange Rate Variability On Malaysia’s Diasaggregated Electrical Exports”, **Journal Of Economic Studies**, Vol. 35, No. 2, 2008.

YAMAK R., KORKMAZ A., “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi,** Sayı 2, İstanbul, 2005.

YETİŞ Eyüp, “Döviz Kuru Rejimleri Ve Türkiye’nin Dış Ticareti”, 2008, http://www.yenimakale.com/ekonomi/643-doviz-kuru-rejimleri-ve-turkiyenin-dis-ticareti. pdf, (15 Ocak 2009).

YILMAZ Ö., KAYA V., “İhracat, İthalat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye İçin Bir VAR Modeli”**, İktisat İşletme Ve Finans,** Cilt 22, Sayı 250, 2007.

ZENGİN Ahmet, “Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Sektörel Dış Ticaret Fiyatları (Yansıma Üzerine VAR Analizi)”**, Dış Ticaret Dergisi,** Sayı 21, DTM Yayınları, Ankara, 2001.

_____, “Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları(Türkiye Ekonomisi Üzerine Amprik Bulgular)”**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** Cilt 2, Sayı 2, Sivas, 2000.

DİZİN

-A-
Aralık İçinde Dalgalanma, 5, 6, 87
Ayarlanabilir Sabit Kur Politikası, 10, 86

-B-
Bretton Woods, 7, 10, 86

-D-
Devalüasyon, 4, 10, 14, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 50, 51, 58, 88
Dolarizasyon, 12, 13, 87
Döviz Kuru Politikaları, 2, 38, 53, 62, 86

-E-
Esneklikler yaklaşımı, 30, 88

-G-
Gözetimli dalgalanma, 4, 5, 42, 43, 47, 70, 86, 89

-I-
IMF, 39, 43, 44, 46, 48, 49, 93

-J-
J Eğrisi, 35, 57

-K-
Kaygan Aralık, 6, 87

-L-
Liberalizasyon, 40, 42

-M-
Marshall-Lerner, 31, 35, 58
Massetme, 34

-N-
Net Değişim Dış Ticaret Hadleri, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 87, 88
Nominal Döviz Kuru, 9, 13, 14, 15, 16, 54, 86

-P-
Para Kurulu, 11, 12, 87

-R-
Reel Döviz Kuru, 4, 13, 14, 15, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 86, 90, 93, 94, 95, 96
Revalüasyon, 10, 36, 88, 89,

-S-
Serbest Dalgalanma, 3, 5, 48, 49, 87, 89, 90, 91

-Y-
Yönlendirilmiş Sabit Aralık, 8, 9, 44, 46, 86
Yönlendirilmiş Sabit Parite, 9, 46, 86